

***STUDIES IN COMPUTATIONAL
AND THEORETICAL LINGUISTICS***

**K PRESUPOZICÍM V ČEŠTINĚ
A JEJICH (NE)STÁLOSTI
VE VZTAHU KE KONTEXTU**

Vojtěch Veselý

ÚSTAV FORMÁLNÍ
A APLIKOVANÉ LINGVISTIKY

K PRESUPOZICÍM V ČEŠTINĚ A JEJICH (NE)STÁLOSTI VE VZTAHU KE KONTEXTU

Vojtěch Veselý

ÚSTAV FORMÁLNÍ
A APLIKOVANÉ LINGVISTIKY

 **STUDIES IN COMPUTATIONAL
AND THEORETICAL LINGUISTICS**

Vojtěch Veselý

**K PRESUPOZICÍM V ČEŠTINĚ A JEJICH
(NE)STÁLOSTI VE VZTAHU KE KONTEXTU**

Published by the Institute of Formal and Applied Linguistics
as the 24th publication in the series
Studies in Computational and Theoretical Linguistics.

Editor-in-chief: Jan Hajič

Editorial board: Nicoletta Calzolari, Mirjam Fried, Eva Hajičová,
Petr Karlík, Joakim Nivre, Jarmila Panevová,
Patrice Pognan, Pavel Straňák, and Hans Uszkoreit

Reviewers: doc. Mirjam Fried, Ph.D.
prof. PhDr. Eva Hajičová, DrSc.

The preparation of this book was financed within the statutory activity
of the Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences
(RVO No. 68378092).

Printed by Printo, spol. s r. o.

Copyright © Institute of Formal and Applied Linguistics, 2023

ISBN 978-80-88132-19-6

This work is licensed under CC BY 4.0

Obsah

Úvodem	5
1 Co jsou presupozice?	7
2 Přístupy k presupozicím	13
2.1 Logicko-sémantické vymezení presupozice	13
2.2 Pragmatické pojetí presupozice	15
2.3 Presupozice v dynamických přístupech	18
2.4 Presupozice jako informační pozadí věty	21
3 Přístupy k projekci presupozic	25
3.1 Kořeny teorie projekce presupozic	25
3.2 Od teorie „zátek“, „otvorů“ a filtrů k teorii splňování presupozic	26
3.3 Projekce presupozice jako konvenční implikatury	30
3.4 Rušení presupozic	32
3.5 Projekce presupozic v sémantice kontextových změn	35
3.6 Globální a lokální akomodace kontextu	39
3.7 Projekce presupozic a informační pozadí věty	41
3.8 Projekce presupozic a aktuální členění věty	45
4 Spouštění a projekce presupozic v češtině	47
4.1 Spouštění presupozic	57
4.2 Projekce presupozic	63
4.2.1 Projekce presupozic ve větách s negací	67
4.2.2 Projekce presupozic z komplementu sloves propozičního postoje	80
4.2.3 Projekce presupozic v dalších typech syntaktických struktur	84
4.2.4 Zobecněný model projekce presupozic	86
5 Presupozice asociované s částicí také	89
5.1 Reflexe částice také (<i>too, also</i>) v literatuře	89
5.2 Významy a funkce částice také	96
5.2.1 Struktura presupozice asociované s částicí také	96
5.2.2 Částice také a pravdivostní hodnota věty	98
5.2.3 Funkce částice také v aktuálním členění věty	99

5.2.3.1	Otázkový test, negační test	102
5.2.3.2	Částice <i>také</i> ve funkci aktualizátoru a deaktualizátoru	104
5.2.4	Slovosledná variabilita částice <i>také</i>	107
5.2.5	Projekce skupiny presupozic	110
5.2.6	Dvojí skopus částice <i>také</i>	114
5.2.7	Postavení částice <i>také</i> ve významové struktuře věty	115
5.2.8	Možnosti kondenzovaného vyjádření paralelních proposic	117
5.2.9	Významová dynamika částice <i>také</i> : rozbor dokladů z úzu	120
5.2.10	Částice <i>také</i> v konfrontaci s dalšími částicemi/příslovci spouštějícími presupozici	125
5.2.10.1	<i>Též, taktéž, rovněž; i; ani; dokonce; ještě, už, již</i>	125
5.2.10.2	<i>Znovu, znova, zase, opět</i>	127
5.2.10.3	<i>Jenom, jen, pouze, toliko</i>	130
6	Experimentální dotazník	135
6.1	Zadání dotazníku. Účel průzkumu	135
6.2	Položky dotazníku. Data získaná v průzkumu	135
6.3	Interpretace získaných dat	140
7	Závěr	143
	Literatura	147
	Summary	155
	Věcný rejstřík	157
	Jmenný rejstřík	160

Úvodem

Tato kniha vychází z mé disertační práce *Projekce presupozic v češtině*, obhájené v roce 2014 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V následujících letech jsem text různým způsobem upravoval, a to především argumentačně (myšlenky prezentované v textu jsem se snažil promyslet více do hloubky, podepřít je dalšími argumenty), formulačně (výklad jsem upravil tak, aby byl přístupný i pro čtenáře plně neorientované v tématu), kompozičně (posílil jsem tematickou sevřenost, monografičnost textu) a materiálově (do textu jsem doplnil řadu autentických dokladů). Nutno přiznat, že finální podoba knihy pro mě jako pro autora i přesto není bezvýhradně uspokojivá, a to především z následujících důvodů: a) Na řadě míst v textu je použita formulace *Předpokládám, že...*, uvozující poznatky založené na introspekci, úvaze nebo jazykovém pozorování, aniž by následně byl podán jasný důkaz o jejich správnosti nebo adekvátnosti. b) Některé z diskutovaných jevů nejsou rozebrány dostatečně do hloubky. Kniha obsahuje případovou studii zaměřenou na významy a funkce částice *také*, avšak ideálně by měla obsahovat řadu takových případových studií, pro každý z diskutovaných jevů zvlášť. c) Kapitoly reflektující (především zahraniční) literaturu o presupozicích mají v zásadě charakter shrnujících rešerší, přičemž jednotlivé přístupy / modely nejsou (v uspokojivé míře) kriticky zhodnoceny. d) Málo pozornosti je věnováno kontrastivnímu aspektu tematiky presupozic. Předmětem rozboru jsou většinou českojazyčné příklady / doklady, pasáže resumující zahraniční literaturu naopak obsahují zpravidla jen anglickojazyčné příklady. e) Formalizace, kterou v knize používám pro popis významů / obsahů jazykových jednotek, není založena na žádném formálněsémantickém kalkulu, je spíše jen doprovodem k slovnímu popisu.

Víme už tedy, co kniha postrádá, co v ní čtenář nenajde. Co v ní naopak nalezeno být může, neboli jaké prvky / aspekty knihy vnímám jako uspokojivé či podařené? a) Čtenář bude seznámen s nejlivnějšími sémantickými a pragmatickými teoriemi presupozic. Uvedení do těchto teorií je, doufám, přiměřeně podrobné a současně čtenářsky přístupné – přístupnější než primární zdroje, tj. původní časopisecké, zprav. anglickojazyčné texty, ale podrobnější než většina česky psaných sekundárních zdrojů. b) Teoretické otázky, které v knize řeším, dávám do souvislosti s funkcí jazykových prostředků a se způsobem jejich užívání v komunikaci; pracuji přitom nejen s „umělými“ příklady, ale také s autentickými doklady. V tomto ohledu se kniha odlišuje od většiny textů formálněsémantického a formálněpragmatického zaměření. c) V knize je tematizován vztah mezi spouštěním presupozic a aktuálním členěním věty. Na příkladu částice *také* ukazují, že plní-li jazykový prostředek funkce v obou oblastech, jsou tyto funkce sice rozlišitelné, ale těsně provázané, vzájemně se ovlivňující.

Knihu lze rozčlenit na tři části: První část je věnována presupozičním v obecné rovině: v kapitole 2 (Přístupy k presupozičním) jsou klasifikovány a stručně charakterizovány různé teoretické přístupy k presupozičním; kapitola 3 (Přístupy k projekci presupoziic) je věnována různým (převážně zahraničním) modelům tzv. projekce presupoziic, zároveň jde o prohloubení kapitoly předcházející; v kapitole 4 (Spouštění a projekce presupoziic v češtině) představují na českém materiálu svůj vlastní přístup k presupozičním (k jejich spouštění a projekci). V druhé části knihy, tvořené kapitolou 5 (Presupoziice asociované s částicí *také*), je prezentována případová studie zaměřená na presupoziice implikované částicí *také*. V poslední, třetí části knihy, tvořené kapitolou 6 (Experimentální dotazník), je představen experimentální dotazník, který je pokusem o ověření předpokladů formulovaných v první a druhé části knihy (zejména v kapitolách 4.2 a 5.2).

Příklady / doklady v knize diskutované (nebo alespoň zmiňované) jsou v zásadě trojího typu: 1. pocházejí z textů korpusu SYN Českého národního korpusu, příp. jsou jejich modifikací, 2. jsou převzaté z domácí nebo zahraniční literatury (anglicko-jazyčné příklady jsou uvedeny rovněž v českém překladu), 3. jde o mnou vytvořené, „neautentické“ příklady. V zásadě o všech příkladech / dokladech typu 1 a také o většině příkladů typu 2 platí, že je známa pouze jejich písemná podoba, nikoli rovněž jejich zvuková realizace. Ta přitom může být zásadní pro určení toho, které informační složky jsou ztvárněny jako vlastní (přímo tvrzený) význam a které jsou ztvárněny jako presupoziice, srov. např. *Jan koupil mamince RŮŽI*. – *JAN koupil mamince růži* (verzálkami je vyznačeno intonační centrum věty; jen druhá věta presuponuje, alespoň v některých kontextech, že maminka dostala růži). Dovození (možného nebo pravděpodobného) intonačního ztvárnění psaných příkladů / dokladů z jejich významu, indikovaného kontextem, by vzhledem k intonační variabilitě mluveného jazyka bylo nemálo spekulativní. Intonační centrum proto budu vyznačovat jen selektivně, tam, kde to povaha příkladů umožňuje a kde je to nezbytné pro výklad; především v kapitole 5 (Presupoziice asociované s částicí *také*) při rozlišování dvou významů částice *také*, indikovaných právě pozicí intonačního centra.

1

Co jsou presupozice?

Zcela obecně lze říci, že presupozice představuje informaci, která je usouvztažněna s jistým jazykovým prostředkem, ale není vlastním významem tohoto prostředku. Např. věta *It stopped raining / Přestalo pršet* presupponuje, že předtím pršelo. Danou informaci ale věta přímo nesděluje, není (v obvyklých případech) jejím komunikačním smyslem. Věta sděluje, že proces označený výrazem *raining/pršet* skončil. Skončit může jen takový děj, který skutečně probíhal: kdyby pršet vůbec nezačalo, nemohlo by ani přestat pršet. Předchozí průběh děje, ztvárněný ve větě pouze nepřímou, jako presupozice, je tedy logickou podmínkou, předpokladem pro ukončení děje, které věta explicitně vyjadřuje. Užití věty *It stopped raining / Přestalo pršet* v situaci, kdy zjevně vůbec nepršelo, by bylo nesmyslné a nejspíše by vyvolalo udivenou reakci adresáta sdělení.

Prostředky, s nimiž jsou presupozice asociovány, se označují jako **spouštěče presupozic** (*presupposition triggers*). Jelikož vymezení těchto prostředků není nesporné, jejich soubor, a tedy ani možná klasifikace nejsou objektivně dány. Hojně citovaný je Levinsonův přehled spouštěčů presupozic (1983, s. 181n), zahrnující 13 různých typů spouštěčů, které jsou výběrem z 31 typů uváděných Karttunenem (v nepublikované práci).¹ Levinsonův přehled uvádím níže, s aplikací na český jazykový materiál. Spouštěče presupozic jsou vyznačeny podtržením (podle Levinsona, ale s jistými odchylkami).²

Určité deskripce:³

- (1) *Velmi sympatický mi byl ten pán v černém klobouku.*⁴
presupozice: „pán v černém klobouku existuje“

¹ Karttunen (2016) k tomu dodává, že seznam 31 typů spouštěčů zmiňovaný Levinsonem se mu nepodařilo najít a že nechápe, jak se k němu Levinson dostal (nikdy s ním nebyl v kontaktu).

² Levinson nevyznačuje hranice spouštěčů u vytýkacích konstrukcí ani u implicitního vytčení prostřednictvím zdůrazněných konstituentů (viz níže). Zřejmě tu za spouštěče pokládá celé konstrukce. Otázku, jak komplexní jednotky je vhodné/možné pokládat za spouštěče presupozic, tematizuji v kap. 4.1.

³ Termín určité deskripce (*definite description*) se v angloamerické literatuře běžně užívá k označení kombinace „určitý člen + substantivum“. Základní funkcí určitých deskripcí v angličtině je vyjadřování (určité) individuální reference. V češtině se pro tuto funkci využívá zejména aktuální členění (srov.

- (2) *Potkal jsem v obchodě Marka Ebena.*
presupoziice: „Marek Eben existuje“
- (3) *Petrovy děti milují čokoládu.*
presupoziice: „Petr má děti“

Faktová slovesa:

- (4) *Martin litoval toho, že se vrátil domů pozdě.*
presupoziice: „Martin se vrátil domů pozdě“
- (5) *Martin si uvědomil, že před chvílí odbila půlnoc.*
presupoziice: „před chvílí odbila půlnoc“

Implikativní slovesa:

- (6) *Petr dokázal ulovit jelena.*
presupoziice: „Petr se pokusil ulovit jelena“
- (7) *Petr zapomněl zamknout dveře.*
presupoziice: „Petr měl v úmyslu zamknout dveře“

Slovesa změny stavu:⁵

- (8) *Jan přestal kouřit.*
presupoziice: „Jan předtím kouřil“
- (9) *Jan začal kouřit.*
presupoziice: „Jan předtím nekouřil“
- (10) *Loď odplula z přístavu.*
presupoziice: „loď byla předtím (lokalizována) v přístavu“

Iterativní výrazy:

- (11) *Maminka znovu usnula.*
presupoziice: „maminka usnula (a spala) už dříve“
- (12) *Učitel nechal chlapce úlohu přepočítat.*
presupoziice: „chlapec úlohu spočítal už předtím“

Hlavsa, 1972). Určitému členu se funkčně přibližují ukazovací zájmena, zejména *ten* (srov. Mathesius, 1926). K určitým deskriptivním bývají řazeny také výrazy s jinou povrchovou formou než „určitý člen + substantivum“, především vlastní jména a posesivní konstrukce, srov. užití určitého členu v anglických konstrukcích: *Václav Havel, the first president of the Czech republic; my father = the father of me.*

⁴ Každá z kapitol této knihy má samostatné číslování příkladů.

⁵ Zdá se, že tato neurčitě vymezená kategorie (angl. *change of state verbs*) zahrnuje jednak slovesa fázo-
vá, jednak mimořádně širokou skupinu sloves označovaných Danešem (1981) jako slovesa mutační.
Jak mě upozornil kolega Luboš Veselý, vhodnější by bylo označení „slovesa změny“, protože změna
se může týkat nejen stavu, ale také procesu; např. *přestal kouřit*: proces (děj) se mění na stav (neděj);
rozsvítil: stav se mění na proces; aj.

Slovesa souzení:

- (13) *Karel obvinil Marii z podvodu.*
presupozice: „(Karel se domnívá, že) podvádění je špatné“
- (14) *Karel kritizoval Marii za to, že podváděla.*
presupozice: „(Karel se domnívá, že) Marie podváděla“

Časové věty:

- (15) *Poté, co odbila půlnoc, se Martin zvedl a šel domů.*
presupozice: „odbila půlnoc“

Vytýkací konstrukce:

- (16) *Byla to Marie, kdo ztratil peněženku.*
presupozice: „někdo ztratil peněženku“

Implicitní vytčení prostřednictvím zdůrazněných konstituentů:

- (17) *Peněženku ztratila MARIE.*
presupozice: „někdo ztratil peněženku“

Srovnání a kontrast:

- (18) *Karel si TAKÉ koupil motorku.*
presupozice: „motorku si kromě Karla koupil ještě někdo jiný“.
- (19) *Karel je lepší kouzelník než Petr.*
presupozice: „Petr je kouzelník“

Nerestriktivní vztahné věty:

- (20) *Před osmi lety zemřel Václav Havel, který byl posledním prezidentem Československa a současně prvním prezidentem České republiky.*
presupozice: „Václav Havel byl posledním prezidentem Československa a současně prvním prezidentem České republiky“

Kontrafaktové podmínky:

- (21) *Kdybych byl zamkl, nevykradli by nás.*
presupozice: „nezamkl jsem“

Doplňovací otázky:

- (22) *Kdo zabil Johna Lennona?*
presupozice: „někdo zabil Johna Lennona“

Jak lze ověřit, že jsou uvedené prostředky skutečně asociovány s příslušnými presupozicemi? Presupozice je možné detekovat a odlišit od jiných typů významu pomocí různých diagnostických testů.

Negační test (a testy příbuzné)

Typickou vlastností presupozic je rezistence vůči negaci a dalším tzv. neveridickým operátorům,⁶ vyjadřujícím jistotní modalitu, podmíněnost výroku, otázkovou platnost výroku aj. Propozici „přšelo“ tedy presuponuje nejen věta (23), ale také věty/souvětí (24), (25), (26), (27).

- (23) *Přestalo pršet.*
- (24) *Nepřestalo pršet.*
- (25) *Je možné, že přestalo pršet.*
- (26) *Kdyby přestalo pršet, půjdeme ven.*
- (27) *Přestalo pršet?*

Ve všech těchto případech není presupozice „přšelo“ vlastním významem věty, ale „pouhým“ jeho předpokladem, presupozicí.

Pokud je presupozice asociována nejen s vlastním spouštěčem presupozice, ale také s vyšší syntaktickou jednotkou (zejména větou či souvětím), říká se, že presupozice je **projektována**. Rezistence presupozic vůči neveridickým operátorům je právě důsledkem jejich projekční schopnosti. Presupozice „přšelo“ je tedy asociována nejen se složkou *přestalo pršet*, ale také s komplexnějšími konstrukcemi, které jsou výsledkem „zapuštění“ dané složky pod operátor negace (příklad (24)), operátor epistemické možnosti (příklad (25)), operátor podmínky (příklad (26)) aj. Na projektování presupozic v konstrukcích zahrnujících negaci je založen tzv. **negační test**. Víme-li například, že z jisté (kladné) věty vyplývá jistý výrok, a domníváme se, že jde o presupozici, převedeme danou větu do záporné podoby. Pokud výrok, který vyplýval z kladné věty, vyplývá i z věty záporné, je to známkou toho, že jde o presupozici (věty kladné i záporné). Obdobou negačního testu jsou testy založené na dalších neveridických operátorech. Podstatou všech těchto testů je porovnávání významů, které vyplývají z dvojic vět jako (23) – (24), (23) – (25), (23) – (26).

Dialogový test

Presupozice lze zaměřovat rovněž pomocí dialogového testu, který je konstruován jako minimální dialog dvou mluvčích: mluvčí A užije větu implikující jistou presupozici; tu však mluvčí B nesdílí, jak dosvědčuje jeho následná replika. Jednu z možných podob dialogového testu představuje Hajičová (1984, s. 108):

- (28) A: *John knows that Jane married Jim. (Jan ví, že si Jana vzala Jima.)*

⁶ Neveridikalitu propozičních operátorů vymezuje Dočekal (2017): „Propoziční operátor F je veridický, pokud z Fp plyne pravdivost p (nebo je jím alespoň presuponována), a to v epistemickém modelu ME(x) individua x; v ostatních případech je F neveridický.“ Např. negace je tedy neveridický operátor, protože z výroku *Nepřší* neplyne výrok *Prší*.

(29) B₁: *No, he doesn't know it. (Ne, neví to.)*

(30) B₂: *Oh no, you are mistaken, she did not. (Ne, spletl ses, nevezala si ho.)*

Zatímco replika mluvčího B₁ zaměřuje vlastní význam věty (28) (B₁ popírá tvrzení, že Jan ví, že...), replika mluvčího B₂ zaměřuje (popírá) presupozici této věty, tj. „Jana si vzala Jima“. Problém uvedeného testu spočívá v tom, že po úvodním *Oh no, you are mistaken* může následovat i věta, která odpovídá vlastnímu významu, srov.:

(31) *Oh no, you are mistaken, he doesn't. (Ne, spletl ses, neví to.)*

Zdá se mi, že lepší výsledky dává tzv. *Hey, wait a minute* test, který vytvořil von Fintel (2008) v návaznosti na Shanona (1976), srov.:

(32) A: *The mathematician who proved Goldbach's Conjecture is a woman. (Matematik, který prokázal Goldbachovu hypotézu, je žena.)*

B₁: *Hey, wait a minute. I had no idea that someone proved Goldbach's Conjecture. (No počkat. Netušil jsem, že někdo prokázal Goldbachovu hypotézu.)*

B₂: *#Hey, wait a minute. I had no idea that that was a woman.⁷ (No počkat. Netušil jsem, že to je žena.)*

Mluvčí B₁ vyjadřuje nad presupozicí první repliky překvapení; signalizuje, že presupozici mluvčího A (resp. věty, jejímž je A produktorem) nesdílí. Jinak řečeno: B₁ se ohrazuje proto tomu, že A ztvárnil jistý obsah tak, jako by byl B₁ dobře známý. Pokud by po „incipitu“ *Hey, wait a minute. I had no idea that* následovalo vlastní tvrzení, dialog by byl nepřírozený (srov. odpověď B₂).

K (ne)stálости presupozic ve vztahu ke kontextu (komentář k titulu knihy)

Z dosavadního výkladu by čtenář mohl vyvozovat, že vlastností presupozic je absolutní stabilita, neměnnost. Vskutku, presupozice jsou zpravidla projektovány, tj. zachovány v nezměněné podobě, ať je syntaktické okolí jejich spouštěče jakékoli. Přítomnost neveridického operátoru, např. negace, tedy podobu presupozice zpravidla neovlivňuje. Přesto lze říci, že v rámci této stability, příp. i nad její rámec, presupozice projevují jistou míru **pružnosti, dynamiky**: jako se vlastní lexikální význam slova dotváří, zpřesňuje při jeho užití ve výpovědi, tak i presupozice mohou být poněkud uzpůsobeny kontextu, v němž jsou užity jejich spouštěče. Přinejmenším je možné presupozice takovým způsobem nahlédnout, a to ve vztahu k funkcím, které v jazyce/komunikaci plní. Za primární funkci presupozic v komunikaci pokládám jejich podíl na budování koherence textu: presuponovaná informace je „mostem“ mezi vyslovenou větou a kontextem, na jehož pozadí je věta interpretována. Presupozice je

⁷ Symbol # značí nepřírozenost, nepatřičnost dané reakce.

v jisté podobě asociována s izolovaným spouštěčem, avšak v zájmu toho, aby mohla plnit svou primární komunikační funkci, se po zapojení spouštěče do vyšší syntaktické jednotky a zapojení této jednotky do kontextu sdíleného účastníky komunikace podoba presupozice může poněkud proměnit. Tradiční pohled na projekci presupozic, založený na protikladu „presupozice je zachována“ vs. „presupozice není zachována (je zrušena)“, je v knize nahrazen pohledem založeným na protikladu „presupozice je zachována beze změny“ vs. „presupozice je pozměněna“. Pružnost presupozic lze vidět také v tom, že spouštěč presupozice, resp. odpovídající věta mohou být asociovány s více než jednou presupozicí, avšak při výpovědním užití věty je implikována jen jediná presupozice (ta, která je splněna příslušným kontextem). Interpretační dynamika presupozic, kterou se v knize budu zabývat, odpovídá **hledisku recipienta** sdělení (třebaže hledisko mluvčího bude rovněž bráno v potaz): předmětem výzkumu bude (mimo jiné) nesoulad mezi presupozicí izolovaných jazykových jednotek (lexikálních a syntaktických) a presupozicí týchž jednotek zapojených do textu, a dynamický přechod od presupozice prvního typu k presupozici druhého typu, k němuž dochází během procesu interpretace sdělení.

2

Přístupy k presupozicím

2.1 Logicko-sémantické vymezení presupozice

Východisko logických teorií presupozice⁸ představuje práce G. Fregeho (1892). Frege zde rozlišuje mezi smyslem (*Sinn*) a denotací (*Bedeutung*) vlastního jména, resp. věty. Denotací vlastního jména je objekt, který označuje, smyslem vlastního jména je to, co se jím vyjadřuje. Např. jména *Jitřenka* a *Večernice* mají stejnou denotaci, ale různý smysl. Denotací věty je její pravdivostní hodnota, smyslem věty je myšlenka, kterou vyjadřuje. Mezi denotací věty a denotací vlastních jmen jako jejich konstituentů je podmíněný vztah: pokud věta obsahuje vlastní jméno, lze jí přidělit pravdivostní hodnotu, jen pokud má dané jméno denotaci, tj. něco označuje. Např. větě *Kepler starb im Elend* (*Kepler umřel v bídě*) nelze přidělit pravdivostní hodnotu, pokud neexistuje osoba, která je nositelem jména *Kepler*. Myšlenka, že denotát jména *Kepler* existuje, není ovšem smyslem uvedené věty – je pouze jejím předpokladem.

Jiný vztah mezi pravdivostní hodnotou věty a jejími presupozicemi postuluje Russel (1905). Určitý člen ve větě *The present king of France is bald* (*Současný král Francie je holohlavý*) presupponuje existenci právě jednoho francouzského krále. Jelikož současná Francie krále nemá, je podle Russela uvedená věta nepravdivá. Záporná věta *The present king of France is not bald* (*Současný král Francie není holohlavý*) má dvojí interpretaci: pokud vyjadřuje význam „existuje právě jedna entita, která je současným králem Francie a není holohlavá“ (jde o tzv. interní negaci), je nepravdivá, vyjadřuje-li význam „neexistuje právě jedna entita, která je současným králem Francie a je holohlavá“, je pravdivá (jde o tzv. externí negaci).⁹

Fregeho pojetí presupozice rozvinul Strawson (1950; 1952, s. 173–179). Strawson vytýká Russelovi (1905), že nerozlišuje a) mezi větou a jejím užitím, a) mezi významem a denotací. Věta jako taková sice vyjadřuje význam (pravidla určující její správné užití), avšak denotaci, tj. pravdivostní hodnotu lze přidělit teprve užití věty. Věta

⁸ Vývoj logických teorií presupozice podrobně popisuje Beaver (1997).

⁹ V literatuře lze najít i další dvojice termínů označující tytéž (ale někdy také jen zhruba tytéž) pojmy, především *narrow-scope negation* vs. *wide-scope negation* (negace s úzkým a širokým dosahem), *choice negation* vs. *exclusion negation*. Např. Atlas (2006) konstatuje, že zatímco negace s úzkým skopusem (mohli bychom říci interní negace) je nutně choice negací, která zachovává presupozici věty, tak negace se širokým skopusem (externí negace), v přirozeném jazyce vyjádřitelná jako *It is not the case that...* (*Není pravda, že...*), je buď exclusion negací, která ruší presupozici věty, anebo choice negací.

The present king of France is bald užitá např. v 17. století, kdy Francie byla královstvím, může být hodnocena jako pravdivá či nepravdivá. Užije-li se táž věta v kontextu 20. století, otázka po její pravdivosti podle Strawsona vůbec nevystane, protože věta nebyla užitá náležitě. Presupozice je tedy podmínkou pro to, aby věta (její užití) v daném kontextu vyjadřovala propozici, tj. aby jí mohla být přidělena pravdivostní hodnota.

Strawsonovy myšlenky dále precizoval van Fraassen (1968). Presupozici van Fraassen vymezuje na základě vztahu „vyžadování“ (*necessitation*): A vyžaduje B tehdy a jen tehdy, pokud platí, že když A je pravdivé, B je také pravdivé. A presuponuje B tehdy a jen tehdy, jestliže současně platí, že a) A vyžaduje B, b) negace A vyžaduje B. Van Fraassenova definice je tedy založena na vztahu presupozice k výroku a jeho negaci; ze Strawsonova vymezení vztah mezi presupozicí a negací pouze nepřímou vyplývá. Zákon bivalence, postulovaný klasickou logikou, podle van Fraassena neplatí: některé věty nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé.

V české lingvistice rozvíjí sémantické pojetí presupozice Hajičová (zejména 1975, 1984, 2002b). Hajičová rozlišuje vlastní význam, presupozici a alegaci věty. Výrok B je vlastním významem výroku A, jestliže výrok B vyplývá z výroku A a negace výroku B vyplývá z negace výroku A. Výrok B je presupozicí výroku A, jestliže výrok B vyplývá z výroku A a rovněž z negace výroku A (srov. analogické vymezení u van Fraassena, 1968). Výrok B je alegací věty A, jestliže z věty A vyplývá výrok B a z negace věty A nevyplývá ani výrok B, ani negace výroku B. Srov. Hajičová (2002b):

- (33) *Honzovi synové umějí plavat.*
- (34) *Honzovi synové neumějí plavat.*
- (35) *Honza má syny.*
- (36) *Plavat umějí Honzovi synové.*
- (37) *Plavat neumějí Honzovi synové (ale jeho synovci).*

Výrok (35) je podle Hajičové presupozicí věty (33), protože vyplývá z věty (33) i z věty (34). Výrok (35) je alegací věty (36), protože z její negace nevyplývá. Přítomnost alegace Hajičová zjišťuje doplněním lokálního kontextu; srov. Hajičová (1975, s. 65):

- (38) *Karel nezpůsobil naši porážku. Naopak, tentokrát přispěl značnou měrou k našemu vítězství.*

Hajičová postuluje vztah mezi presupozicí a **aktuálním členěním**.¹⁰ Srov. příklady (33) a (36): když je spojení *Honzovi synové* v základu věty, jako ve větě (33), pak daná věta presuponuje výrok (35); změní-li se aktuální členění tak, že spojení *Honzovi synové* je v ohnisku (příklad (36)), pak výrok (35) není podle Hajičové presupozicí, ale alegací dané věty.

¹⁰ Tím se Hajičová v jistém smyslu přibližuje k teoriím, které akcentují vztah mezi presupozicemi a kontextem, tj. k teoriím zakotveným v pragmatice nebo v dynamické sémantice (srov. kap. 2.2 a 2.3). Její pojetí je však sémantické, nikoli pragmatické: v teorii funkčního generativního popisu, k níž se autorka hlásí, je aktuální členění traktováno jako jev tektogramatické roviny jazyka.

Z hlediska formální sémantiky teorii E. Hajičové rozvíjí Partee(ová) (1996), Peregrin (1996) a Materna (1996).

Podle Peregrina (1996) je presupozice spojena se sémantickým subjektem věty.¹¹ Sémantickým subjektem rozumí Peregrin to, o čem věta vypovídá (informaci vyjádřenou větným základem), sémantickým predikátem to, co věta vypovídá o sémantickém subjektu (informaci vyjádřenou větným ohniskem). Na rozdíl od Hajičové (1975) se Peregrin nedomnívá, že by presupozici spouštěly určité nominální fráze umístěné v ohnisku. Vyplývá to alespoň z jeho rozboru věty (39).

(39) *Francois MITTERAND is the present king of France. (Francois MITTERAND je současným králem Francie.)*

Uvedená věta není podle Peregrina nepravdivá; je případem selhání presupozice, tj. nelze jí přidělit pravdivostní hodnotu. Při bezpříznakovém aktuálním členění, tj. při vyjádření fráze *the present king of France* v ohnisku, by věta byla jednoduše nepravdivá.¹²

Podobnou myšlenku jako Peregrin formuloval už Strawson (1964). Pokud referenční výraz (*referring expression*) vyjádřený v základu věty k ničemu nereferuje, tj. dochází k selhání reference (*reference failure*), větě nelze přiřadit pravdivostní hodnotu. Pokud je takový výraz součástí ohniska, větu je **možno** interpretovat jako nepravdivou.¹³

Materna (1996) zasazuje pojmy presupozice, alegace do rámce transparentní intenzionální logiky P. Tichého (1971). Presupozici Materna vymezuje podobně jako van Fraassen (1968): B je presupozicí věty A, jestliže A implikuje B a $\sim A$ implikuje B (\sim symbolizuje částečnou negaci). V rámci intenzionální logiky lze presupozici definovat takto: B je presupozicí věty A, jestliže i) $W_A \subset W_B$, ii) $W_{\sim A} \subset W_B$ (W je množinou všech možných světů, W_A reprezentuje ty možné světy, v nichž platí věta A, tj. označuje propozici vyjádřenou větou A). Alegaci Materna vymezuje stejně jako Hajičová (1975, s. 67): B je alegací věty A, jestliže A implikuje B a $\sim A$ neimplikuje ani B, ani $\sim B$. Vyjádřeno intenzionálně: B je alegací věty A, jestliže i) $W_A \subset W_B$, ii) $W_{\sim A} \not\subset W_B$ a $W_{\sim A} \not\subset W_{\sim B}$.

2.2 Pragmatické pojetí presupozice

Keenan (1971) rozlišuje presupozice logické a presupozice pragmatické. Logické presupozice vymezuje podobně jako van Fraassen (srov. kap. 2.1); pragmatické presu-

¹¹ Podobný přístup zastává Chomsky (1968): za presupozici věty považuje, zhruba řečeno, její kontextově zapojenou část.

¹² Hodnocení věty (39) je komplikováno tím, že fráze *the present king of France* je složkou predikátu s klasifikační funkcí. Může být předmětem diskuse, zda si určité nominální fráze v tomto užití zachovávají referenční funkci. Vhodnějším příkladem by proto byla např. věta *Francois MITTERAND talked with the present king of France (Francois MITTERAND mluvil se současným králem Francie.)*.

¹³ S termíny základ a ohnisko Strawson (pochopitelně) nepracuje, rozlišuje však téma věty a informaci, která něco o tématu vypovídá.

pozice chápe značně široce: jako podmínky kladené větou na kontext, jejichž splnění je nutné k tomu, aby výpovědní realizace věty mohla být náležitě pochopena.¹⁴ K pragmatickým presupozicím autor počítá např. požadavky na věk a pohlaví participantů, požadavky na fyzickou lokalizaci participantů aj.

Stalnaker (1974) rozlišuje mezi sémantickým a pragmatickým přístupem k presupozicím, přičemž argumentuje ve prospěch přístupu pragmatického. Presupozici v sémantickém smyslu Stalnaker definuje podobně jako Strawson (srov. výše). Pragmatickou presupozici vymezuje takto: „Propozice P je pragmatickou presupozicí mluvčího v daném kontextu, jestliže mluvčí předpokládá nebo se domnívá, že platí P, předpokládá nebo se domnívá, že adresát předpokládá nebo se domnívá, že platí P, nebo jestliže mluvčí předpokládá nebo se domnívá, že adresát si je vědom těchto předpokladů nebo domněnek mluvčího.“¹⁵ Spíše než věty, propozice a mluvní akty podle Stalnakera presuponují účastníci komunikace. Soubor propozic sdílených účastníky komunikace Stalnaker označuje jako *common background*. Zatímco sémantické presupozice představují omezení kladená na pravdivostní podmínky věty, pragmatické presupozice jsou omezení kladená na kontext, v němž jsou věty užity.

Karttunen (1974) vymezuje pragmatickou presupozici nikoli jako předpoklad mluvčího, ale jako relaci mezi větami, resp. jako relaci mezi povrchovou větou a logickou formou jiné věty:

- (40) Povrchová věta A pragmaticky presuponuje logickou formu L tehdy a jen tehdy, jestliže lze A náležitě užít jedině v kontextech, z nichž L sémanticky vyplývá.¹⁶

Kontextem Karttunen míní množinu logických forem, které jsou popisem množiny předpokladů (*background assumptions*), tj. informací, o nichž mluvčí soudí, že je sdílí se svými posluchači. Z definice (40) vyplývá, že větu lze náležitě užít jedině v kontextu, který zahrnuje všechny její presupozice. Srov. kap. 2.3.

Karttunen a Peters (1979) se domnívají, že jevy tradičně označované jako presupozice lze v zásadě interpretovat jako implikatury v tom smyslu, jak je vymezuje

¹⁴ Tuto myšlenku naznačuje už Strawson (1952, s. 213): „Referenční pravidlo stanovuje kontextový požadavek pro správné užití výrazu. Avšak skutečnost, že kontextový požadavek byl splněn, není součástí toho, co se tvrdí při užití věty s výrazem podléhajícím (v daném užití) referenčnímu pravidlu; tato skutečnost je užitím daného výrazu spíše presupponována (...)“ („A referring rule lays down a contextual requirement for the correct employment of an expression. But the fact that the contextual requirement is satisfied is not a part of what is asserted by the use of a sentence containing an expression governed (in this use) by a referring rule: it is, rather, presupposed by the use of the expression (...).“) Příkladem referenčních pravidel mohou být pravidla řídící užívání osobních zájmen: *já* referuje k mluvčímu, *ty* k adresátovi atd.

¹⁵ „A proposition P is a pragmatic presupposition of a speaker in a given context just in case the speaker assumes or believes that P, assumes or believes that his addressee assumes or believes that P and assumes or believes that his addressee recognizes that he is making these assumptions, or has these beliefs.“ (s. 473)

¹⁶ „Surface sentence A pragmatically presupposes a logical form L, if and only if it is the case that A can be felicitously uttered only in contexts which entail L.“ (Karttunen, 1974, s. 181)

Grice (1975).¹⁷ Partikulární konverzační implikaturou je např. inference, že situace označená antecedentem¹⁸ podmínkového souvětí neplatí (je vyvozována jen v některých kontextech). Zobecněnou konverzační implikaturou je např. lexikální presupozice asociovaná se slovesem *criticize*: věta (41) presuponuje (tedy konverzačně implikuje) větu (42).

(41) *John criticized Harry for writing the letter. (Jan kritizoval Harryho za to, že napsal ten dopis.)*

(42) *Harry is responsible for writing the letter. (Harry je zodpovědný za napsání toho dopisu.)*

Konvenční implikaturu lze připsat např. částicím *too*, *take'*, *either*, *ani'*, *even*, *dokonce'*, *also*, *i'*, *only*, *jen'*. Věta (43) implikuje: 1. další lidé kromě Billa mají rádi Marii, 2. bylo nejméně pravděpodobné, že z osob, které mají Marii rády, ji bude mít rád právě Bill.

(43) *Even Bill likes Mary. (Dokonce i Bill má rád Marii.)*

Pragmatickou teorii projekce presupozic originálním způsobem rozvinul Gazdar (1979) (podrobněji viz v kap. 3.4). Gazdar rozlišuje potenciální presupozice asociované s větou (tzv. pre-supozice) a presupozice realizované ve výpovědi. Potenciální presupozice, které jsou v rozporu s tvrzením nebo implikací zahrnutými v kontextu, jsou při výpovědním užití věty zrušeny. Teorii rušení presupozic dále rozpracovali např. Soames (1982) a van der Sandt (1988).

Na Keenanovo široké vymezení pragmatických presupozic (srov. výše) u nás navázal Grepl (1997, 2002). Pragmatické presupozice chápe jako „soubor takových situačně relevantních faktorů a předpokladů, které mluvčí má (měl by) při způsobu (volbě) formulace svého komunikátu respektovat, aby to byl komunikát (včetně elementárních výpovědí) úspěšný, zdařilý“ (2002, s. 344). V obecné rovině jde především a) o porozumění obsahu a cíli komunikátu (výpovědi), b) o přijatelnost komunikátu, a to jak z hlediska jeho cíle, tak z hlediska jeho formy (jazykového ztvárnění). Např. pro akt „výzvy“ je jednou z takových pragmatických presupozic předpoklad mluvčího o tom, že adresát je schopen vykonat to, co se po něm chce. Podobným způsobem pragmatické presupozice vymezuje Hirschová (2006, s. 92); jde podle ní o „všechny faktory, které jsou pro jistou konkrétní výpověď v dané situaci relevantní, tak aby mohla být pochopena, aby byla přijatelná“. Presupozice v uvedeném smyslu nejsou bezprostředně vázány na určité lexikální jednotky nebo syntaktické konstrukce, ale vztahují se k výpovědi nebo komunikátu jako celku.

¹⁷ Grice (1975) chápe implikaturu jako význam, který vyplývá z výpovědi, ale je odlišný od toho, co mluvčí výpovědí výslovně říká. Rozlišuje několik typů implikatur: konverzační implikatury jsou vyvozovány z mimojazykové situace a z principů kooperativní komunikace; zobecněné konverzační implikatury jsou vyvoditelné bez reference ke speciálnímu kontextu, partikulární konverzační implikatury nikoli; konvenční implikatury vyplývají z konvenčních významů slov a gramatických konstrukcí.

¹⁸ V podmínkovém souvětí „If A then B“ se složka A označuje jako antecedent, složka B jako konsekvent. Termín antecedent podmínkového souvětí nelze zaměňovat s termínem antecedent zájmena.

2.3 Presupozice v dynamických přístupech

Zatímco „statická“ sémantika se zabývá významem izolovaných vět, dynamická sémantika je založena na popisu dynamického vztahu mezi větami a kontextem, v němž jsou užity. Tzv. dynamický obrat v sémantice předznamenal zejména pragmatické teorie presupozice R. Stalnaker (1972, 1974) a L. Karttunen (1974).

Stalnaker (1974) soudí, že pokud propozice vyjádřená větou není v dalším průběhu konverzace zpochybněna, popřena apod., mluvčí ji považuje za danou. Vysloví-li mluvčí „A and B“, rozšíří soubor společných předpokladů (*common background assumptions*) nejprve o propozici *a* (odpovídající A). Presuponuje-li B propozici *a*, je presupozice *a* splněna, ať je kontext předcházející A jakýkoli. Mluvčí tedy může smysluplně užít „A and B“ i v případě, že propozice *a* v iniciálním kontextu zahrnutá není. Obrácené pořadí konjunktů, tj. „B and A“, ovšem přijatelné není. Srov.:

(44) *Harry is married, and Harry's wife is a great cook.* (Harry je ženatý, a Harryho žena je skvělá kuchařka.)

(45) **Harry's wife is a great cook, and Harry is married.* (Harryho žena je skvělá kuchařka, a Harry je ženatý.)

Stalnaker neuzívá termín lokální kontext jako Karttunen (1974) – viz níže –, ale nepřímou mluví o tomtéž.

Karttunen (1974) neusiluje o popis presupozic věty (souvětí), ale o popis kontextů, kterými jsou dané presupozice splněny (*satisfied*). **Splnění presupozice** definuje Karttunen takto (s. 184):

(46) Kontext *X* splňuje presupozice věty *A* pouze v případě, že *X* zahrnuje všechny základní presupozice *A*, tj. $P_A \subseteq E_X$.

Kontext je chápán jako množina logických forem, které jsou popisem tzv. sdílených předpokladů (*background assumptions*): informací, o kterých se mluvčí domnívá, že je sdílí se svými posluchači. P_A denotuje množinu logických forem presuponovaných větou *A*, E_X denotuje množinu logických forem zahrnutých v kontextu *X*. Definice (46) vychází z předpokladu, že pro každou jednoduchou (anglickou) větu je možno stanovit finitní sumu presupozic.

Souvětí Karttunen vnímá jako soubor propozic, které do interakce s kontextem vstupují jednotlivě, postupně. Pro podmínková souvětí definuje vztah satisfakce takto (tamtéž, s. 185):

(47) Kontext *X* splňuje presupozice souvětí „If *A* then *B*“ tehdy a jenom tehdy, když 1. *X* splňuje presupozice věty *A*, 2. $X \cup A$ splňuje presupozice věty *B*.

Výraz „ $X \cup A$ “ denotuje množinu logických forem, která vznikne připojením logické formy věty *A* ke kontextu *X*. Pro konjunkce, tj. souvětí formy „A and B“, je satisfakce definována stejně. Jiným případem jsou disjunkce: má-li souvětí formu „A or B“, je v druhé části definice výraz „A“ nahrazen negovaným výrokiem „¬A“.

Analogicky Karttunen interpretuje složitější souvětí, např. „If (A and B) then (C or D)“: kontext *X* splňuje presupozice souvětí v případě, že:

- a) X splňuje presupozice A ,
- b) $X \cup A$ splňuje presupozice B ,
- c) $X \cup A \& B$ splňuje presupozice C ,
- d) $X \cup A \& B \cup \neg C$ splňuje presupozice D .

V souvětích je tedy počáteční kontext jednotlivými větami postupně inkrementován „zleva doprava“. Pro každou z konstituentních vět lze stanovit **lokální kontext**, kterým musejí být splněny všechny větné presupozice. Vztah satisfakce mezi kontextem a presupozicemi je definován prostřednictvím lokálního kontextu: kontext X splňuje presupozice souvětí S pouze tehdy, jsou-li presupozice jednotlivých vět (klauzí) splněny příslušnými lokálními kontexty.

Na počátku 80. let vznikly nezávisle na sobě dvě vlivné teorie: sémantika kontextových změn (*context change semantics*, příp. *file change semantics*) I. Heim(ová) a teorie reprezentace diskurzu (*discourse representation theory*) H. Kampa. Hlavní principy uvedených teorií popisují Heim(ová) (1983a), resp. Kamp (1995) a Eijck a Kamp (1997). V rámci sémantiky kontextových změn se presupozicím věnuje Heim(ová) (1983b, 1992), v rámci teorie reprezentace diskurzu zejména van der Sandt (1988, 1992) a Geurts (1999).

Heim(ová) (1983b, 1992) rozlišuje dvě složky významu: složku, kterou označuje jako potenciál pro změnu kontextu (*context change potential*, dále jen CCP), a složku presupozici. CCP je definován jako soubor instrukcí determinujících operace, jejichž výsledkem je kontextová změna. CCP jednoduché oznamovací věty *It is raining* (Prší) například odpovídá požadavku, aby aktuální kontext byl obohacen o informaci, že prší. Přičlenění věty *It is raining* ke kontextu c znamená, že z c jsou odebrány ty možné světy, v nichž neprší. CCP vyšších konstituentů je komponováno z CCP konstituentů elementárních. Presupozice Heim(ová) definuje jako požadavky věty na kontext. Ty určují, jaké kontexty danou větu připouštějí¹⁹ (na jaké kontexty lze CCP dané věty aplikovat, pro jaké kontexty je CCP věty definován). Kontext připouští větu (souvětí) S , pokud splňuje, tj. zahrnuje všechny její presupozice. Vztah mezi kontextem a pravdivostní hodnotou věty Heim(ová) definuje takto:

- (48) Pokud je kontext c pravdivý (ve světě w) a c připouští větu (souvětí) S , pak S je pravdivá (ve w), pokud $c + S$ je pravdivé (ve w).

Z definice vyplývá, že věta (souvětí) S je pravdivá, pokud zachovává pravdivost kontextu.

Teorie, které presupozici vymezují jako soubor požadavků kladených větou na kontext, se musejí vyrovnat s případy, kdy kontext presuponovanou propozici

¹⁹ Heim(ová) nemluví o vztahu splňování (*satisfaction*) jako Karttunen (1974), nýbrž o vztahu připouštění (*admittance*). Nejde zřejmě o úplná synonyma: Karttunenův termín se týká vztahu mezi kontextem a presupozicemi, kdežto termín I. Heim(ové) popisuje vztah mezi kontextem a větami.

nezahrnuje (obsahem presupozice je nová informace), ale větu je přesto možno interpretovat, tj. nedochází k selhání presupozice. Opravný mechanismus spočívající v doplnění dané informace do kontextu, na jehož pozadí pak presupozice může být splněna, se označuje termínem **akomodace**. Jako první akomodaci vymezil Lewis (1979): „Pokud je v čase *t* řečeno něco, co vyžaduje presupozici *P*, a *P* není presuponováno před *t*, pak – za jinak stejných podmínek a s některými omezeními – presupozice *P* je uskutečněna v čase *t*.“²⁰ V literatuře se rozlišuje akomodace globální, založená na úpravě „globálního“ kontextu (souboru předpokladů sdíleného účastníky komunikace), a akomodace lokální, spočívající v konstituování „lokálního“, provizorního kontextu během připojování věty ke kontextu globálnímu (Heim(ová), 1983b). Podrobnější výklad viz v kap. 3.6.

Van der Sandt (1992) se vymezuje vůči klasické fregovsko-strawsonovské definici presupozice. Presupozice podle něj nemůže být založena na vztahu sémantického vyplývání (*semantic entailment*):²¹ tento vztah je monotonický, kdežto presupozice se chovají nemonotonicky²² (s. 335). Nemonotoničnost presupozic demonstrují příklady (49) a (50):

(49) *It is possible that Harry does not have a child, but it is also possible that {he/Harry's child} is on holiday.* (Je možné, že Harry nemá dítě, ale je také možné, že Harryho dítě je na prázdninách.)

(50) *Harry does not have a child. So {he/Harry's child} cannot be on holiday.* (Harry nemá dítě. Takže Harryho dítě nemůže být na prázdninách.)

Van der Sandt upozorňuje na podobnost „kanonických“ příkladů z literatury o presupozicích a z literatury o anafore, např.:

(51) *If Jack has children, then all of Jack's children are bald.* (Pokud má Jack děti, pak jsou všechny Jackovy děti plešaté.)

(52) *If John owns a donkey, he beats it.* (Pokud má Jan osla, bije ho.)

Presupozici van der Sandt pokládá za typ anafory. Spouštěče presupozic i zájmena jsou podle něj anaforicky vázané, liší se však především ve dvou ohledech: 1. Presupozice má na rozdíl od zájmen deskriptivní obsah, který umožňuje akomodaci kontextu. Jednotlivé spouštěče – určité deskripce, aditivní částice (*too, even*), fázová slovesa (*begin, stop, continue*), faktová slovesa, vytykáací konstrukce, časové věty aj. – se odlišují tím, jak snadno lze příslušnými propozicemi akomodovat kontext. 2. Presupozice má na rozdíl od zájmen interní strukturu; obsahuje tedy volné proměnné, které mohou být vázány kvantifikátory.

²⁰ „If at time *t* something is said that requires presupposition *P* to be acceptable, and if *P* is not presupposed just before *t*, then – ceteris paribus and within certain limits – presupposition *P* comes into existence at *t*.“ (s. 340)

²¹ *Z A logicky vyplývá B tehdy, pokud B je pravdivé, kdykoli A je pravdivé.*

²² Monotonická je taková relace, která není zrušitelná dodáním nové informace. Zrušitelnými inferencemi se zabývá tzv. nemonotonická logika (srov. Antonelli, 2012).

2.4 Presupozice jako informační pozadí věty

Wilson(ová) a Sperber (1979) předpokládají, že propozice, které z věty sémanticky vyplývají (*entailments*), jsou hierarchicky uspořádány podle stupně své relevance. Např. z věty (53) vyplývají podle autorů (mimo jiné) věty / propozice (54) až (63).

- (53) *You've eaten all my apples.* (Snědl jsi všechna má jablka.)
- (54) *You've eaten all my apples.* (Snědl jsi všechna má jablka.)
- (55) *You've eaten all someone's apples.* (Snědl jsi všechna něčí jablka.)
- (56) *You've eaten all of something.* (Snědl jsi veškeré množství něčeho.)
- (57) *You've eaten something.* (Něco jsi snědl.)
- (58) *You've done something.* (Něco jsi udělal.)
- (59) *You've done something to all my apples.* (Udělal jsi něco se všemi mými jablky.)
- (60) *You've eaten some quantity of my apples.* (Snědl jsi nějaké množství mých jablek.)
- (61) *You've eaten all of something of mine.* (Snědl jsi veškeré množství něčeho mého.)
- (62) *Someone's eaten all my apples.* (Někdo snědl všechna má jablka.)
- (63) *Something's happened.* (Něco se stalo.)

Každá z propozic (55) až (63) vznikla substitucí určitého konstituentu věty (53) neurčitým zájmenem. Propozice, které sémanticky vyplývají z věty (53), jsou navzájem propojeny vztahy sémantického vyplývání; např. z propozice (57) sémanticky vyplývají propozice (58) a (63). Propozice (55) až (63) Wilson(ová) a Sperber označují jako rozsah ohniska (*focal range*); jde o všechny propozice, které z věty sémanticky vyplývají a jsou gramaticky specifikované. Při výpovědním užití věty přispívá k určité relevantní informaci jen určitá podmnožina rozsahu ohniska; autoři ji označují jako škálu ohniska (*focal scale*). O tom, které z propozic rozsahu ohniska náleží do škály ohniska, rozhoduje umístění větného přízvuku. Je-li zvukově prominentní např. výraz *apples*, je škála ohniska tvořena propozicemi (54), (56), (57), (58), (61) a (63). Uspořádání těchto propozic – jejich příslušnost k pozadí (*background*) nebo popředí (*foreground*) věty – závisí na poloze ohniska (fokusu). Při zdůraznění výrazu *apples* může být v ohnisku věty samotný výraz *apples*, fráze *my apples* nebo fráze *all my apples*.

- (64) *You've eaten all my APPLES.* (Snědl jsi všechna má JABLKA.)

Substitucí výrazu v ohnisku neurčitým zájmenem vznikne věta vyjadřující propozici, která tvoří pozadí dané věty. Je-li např. v ohnisku věty (64) fráze *all my apples*, je vlastním pozadím dané věty (*first background entailment*) propozice (57); v pozadí věty jsou rovněž propozice, které z propozice (57) sémanticky vyplývají, tj. (58) a (63). Vlastní pozadí věty má podle Wilson(ové) a Sperbera povahu presupozice.²³ Popředí

²³ Wilson(ová) a Sperber ovšem svou teorii vnímají jako konkurenta presupozičních teorií: jako jejich substitut, příp. alespoň komplement.

věty tvoří ty propozice ze škály ohniska, z nichž propozice jsou v pozadí sémanticky vyplývají, tj. (54), (56), (61). Propozice v popředí jsou relevantní vzhledem k situaci, v níž je věta užitá. Propozice v pozadí samy o sobě relevantní nejsou, ale představují nutnou podmínku pro konstituování relevance.

Teorie presupozic formulovaná Wilson(ovou) a Sperberem (1979) je teorií sémanticko-pragmatickou. Propozice, které z věty vyplývají, mají podle autorů sémantickou povahu, jejich výrazovým prostředkem je některý ze syntaktických konstituentů; uspořádání zahrnutých propozic podle stupně relevance je ovšem motivováno pragmaticky.

Také další autoři pojmají presupozici a vlastní sdělení / tvrzení jako typy informace rozlišené stupněm komunikační relevance. Podle Horton(ové) a Hirsta (1988, s. 255) je presupozicí propozice vyjádřená větou nebo výpovědí, která není součástí vlastního sdělení.²⁴ Podle Abbott(ové) (2000, s. 143) má povahu tvrzení taková informace, která je prezentována jako vlastní sdělení výpovědi – tj. to, čím mluvčí přispívá ke stávajícímu diskurzu. Vše ostatní se nutně vyjadřuje jinak, typicky jako presupozice.²⁵

K uvedeným přístupům mají blízko teorie rozlišující tzv. „at-issue“ a „non-at-issue“ obsah. Podle Simons(ové) a kol. (2011) je „at-issue“ takový obsah, který je relevantní vzhledem k diskutované otázce (*question under discussion*, dále jen QUD). QUD definují jako sémantickou otázku (množinu alternativních propozic), která odpovídá aktuálnímu tématu diskurzu.²⁶ QUD je v diskurzu častěji implicitní než přímo vyslovená. Autoři nedefinují „at-issueness“ pro propozice, ale pro zjišťovací otázky s propozicemi asociované: Ke každé propozici *p* existuje podle nich propozice *?p* denotující otázku, zda platí *p*. Propozice *p* je ve vztahu k otázce *Q* „at-issue“, pokud je *?p* relevantní vzhledem ke *Q*. Otázka je relevantní vzhledem ke QUD, pokud odpověď na ni zahrnuje úplnou nebo částečnou odpověď na QUD. Aplikaci teorie autoři demonstrierají na příkladu (65):

(65) Situace: Výživový poradce diskutuje s žáky o zdravém stravování.

otázka (QUD): *What most surprised you about the first graders? (Co vás na prvňáčích nejvíce překvapilo?)*

odpověď: *They didn't know that you can eat raw vegetables. (Nevěděli, že je možné jíst syrovou zeleninu.)*

„Kandidáty“ na presupozice souvětí *They didn't know that you can eat raw vegetables* lze vyjádřit takto:

²⁴ „[Presupposition is] a proposition that is conveyed by a sentence or utterance but is not part of the main point.“

²⁵ „(...) what is asserted is what is presented as the main point of the utterance – what the speaker is going on record as contributing to the discourse. (...) Anything else will have to be expressed in another way, typically by being presupposed.“

²⁶ „The QUD is a semantic question (i.e. a set of alternative propositions) which corresponds to the current discourse topic.“

(66) *You can eat raw vegetables. (Je možné jíst syrovou zeleninu.)*

(67) *They knew that you can eat raw vegetables. (Věděli, že je možné jíst syrovou zeleninu.)*

Z propozice *p* vyjádřené větou (66) lze derivovat zjišťovací otázku *?p*: *Can you eat raw vegetables? (Je možné jíst syrovou zeleninu?)*. Na *?p* nelze odpovědět replikou z příkladu (65); *?p* tedy není relevantní vzhledem ke QUD příslušné věty. Z toho vyplývá, že *p* má povahu „non-at-issue“. Z propozice *q* vyjádřené souvětím (67) lze derivovat zjišťovací otázku *?q* (= *Did they know that you can eat raw vegetables? – Věděli, že je možné jíst syrovou zeleninu?*), na niž replikou A odpovědět lze. *?q* tedy je relevantní vzhledem ke QUD a *q* má povahu „at-issue“.

Xue a Onea (2011) provedli experiment, který měl ukázat, do jaké míry jsou presupozice pocíťovány jako „non-at-issue“. Experiment byl založen na předpokladu, že obsah, který má povahu „non-at-issue“, není možno přímo popřít. Respondentům byl předložen soubor vět s výše uvedenými spouštěči presupozic. Na výběr měli ze třech reakcí s různými začátky: 1. *Ja, und*. 2. *Ja, aber*. 3. *Nein*. Např.:

(68) *Tina hat gerade erfahren, dass Max im Urlaub ist. (Tina se právě dozvěděla, že Max je na dovolené.)*

a) *Ja, und Max ist gar nicht im Urlaub. (Ano, a Max vůbec není na dovolené.)*

b) *Ja, aber Max ist gar nicht im Urlaub. (Ano, ale Max vůbec není na dovolené.)*

c) *Nein, Max ist gar nicht im Urlaub. (Ne, Max vůbec není na dovolené.)*

Odpověď *Nein* podle autorů svědčí o tom, že presupozice je „at-issue“. Pokud má presupozice povahu „non-at-issue“, zvolí recipient méně radikální způsob popření. Odpověď *Ja, aber...* má podle autorů větší „popírací sílu“ než odpověď *Ja, und...* – obě reakce však svědčí o statusu „non-at-issue“.

Platí-li, že presupozice může být „at-issue“ (jak předpokládají Xue a Onea), pak je zřejmé, že pojmy presupozice a (informace) „non-at-issue“ nejsou identické, byť se svým rozsahem částečně překrývají: presupozice je typicky vyjádřena jako „non-at-issue“ a „non-at-issue“ informace má typicky povahu presupozice. Příkladem „non-at-issue“ obsahu, který často není presuponovaný, jsou konverzační implikatury, volně připojené větné členy nebo evidenciální markery. Srov. možnou modifikaci příkladu (65):

(69) otázka (QUD): *What most surprised you about the first graders? (Co vás na proňácích nejvíce překvapilo?)*

odpověď: *I heard they didn't know that you can eat raw vegetables, which is so healthy. (Slyšel jsem, že nevěděli, že je možné jíst syrovou zeleninu, která je tak zdravá.)*

Evidenciální marker *I heard* a věta *which is so healthy* tu mají povahu „non-at-issue“, protože neodpovídají na QUD. Evidenciální marker a pravděpodobně i připojená věta však nejsou presuponovány, ale přímo tvrzeny.

Nutno zdůraznit, že identifikace „(non)-at-issue“ obsahu není jediným, a pravděpodobně ani nejčastějším typem využití QUD. QUD se využívají především ke zjištění informační struktury věty, tj. k identifikaci ohniska věty a jeho rozlišení od základu věty. Např.:

(70) QUD: *What did Peter buy? (Co si Petr koupil?)*

Peter bought A NEW CAR. (Petr si koupil NOVÉ AUTO.)

V uvedeném příkladu spolu protiklady „non-at-issue“ vs. „at-issue“ a základ vs. ohnisko korelují, tj. obojí využití QUD vede ke stejnému rozčlenění věty: složky *Peter bought (something)* vyjadřují „non-at-issue“ (presuponovaný) obsah a tvoří základ dané věty, zatímco složky *a new car* vyjadřují „at-issue“ obsah a jsou ohniskem dané věty. V obecné rovině ale uvedené dvojice pojmů ekvivalentní nejsou, srov. příklad (65), níže zopakovaný jako (71):

(71) QUD: *What most surprised you about the first graders? (Co vás na prvníáčích nejvíce překvapilo?)*

They didn't know that you can eat raw vegetables. (Nevěděli, že je možné jíst syrovou zeleninu.)

Věta *that you can eat vegetables* je tu součástí ohniska, přestože vyjadřuje propozici, která má povahu „non-at-issue“ (srov. komentář výše). „Non-at-issue“ povaha příslušné informace souvisí s tím, že jde o informaci známou, zahrnutou v kontextu chápaném jako soubor sdílených předpokladů. Podstatou sdělení je tu však prezentování známé („samozřejmé“) věci v nové souvislosti, tj. skutečnost, že jsou lidé, kteří neznají to, co je všeobecně známé. Z toho, že je určitá informace zahrnutá v takto pojatém kontextu, tedy nelze dovozovat, že by byla kontextově zapojená, resp. vyjádřená v základu věty (srov. komentář k různým pojetím kontextu v kap. 4). Ze známosti informace nelze dovozovat ani to, že je ve větě pojata jako „non-at-issue“ (byť tomu tak většinou je).²⁷ Pojmy vyjádřené protiklady známost vs. novost informace, „at-issue“ vs. „non-at-issue“ informace a (vyjádření) informace v základu vs. v ohnisku věty tedy nemají stejnou extenzi, byť se extenzionálně částečně překrývají.

Využití QUD je skutečně široké. Vedle výše uvedených dvou typů aplikací (rozlišování „at-issue“ obsahu a „non-at-issue“ obsahu, typicky presuponovaného, a zjišťování informační struktury větných celků) se QUD využívají také k identifikaci konverzačních implikatur, zvláště takových, které vyplývají z maximy relevance.²⁸ Objevují se také pokusy o formulování obecné teorie koherence diskurzu založené na QUD (Jasinskaja, 2007). QUD jsou tedy využitelné pro výzkum sémantické i pragmatické sféry jazyka, ve srovnání s více specializovanými diagnostickými metodami jsou však pravidla pro jejich aplikaci popsána poměrně vágně. Srov. např. explicitní popis pravidel otázkového testu (v principu sémantického) u Sgalla a kol. (1980, s. 46n), který umožňuje jednak rozlišení základu a ohniska, jednak také určení stupně výpovědní dynamičnosti složek věty.

²⁷ Pokud bychom např. chtěli uvést nejrůznější „příhodné“ vlastnosti zeleniny, bude informace, že zeleninu je možné jíst syrovou, pojata jako „at-issue“.

²⁸ V některých pojetích ovšem implikatury vyplývají z informační (topik-fokusové) struktury věty (van Kuppevelt, 1996).

3

Přístupy k projekci presupozic

Jelikož se velká část literatury o presupozicích (tak nebo onak) zaobírá projekcí presupozic, nabízím v této kapitole čtenáři vcelku podrobný přehled různých přístupů k tomuto jevu. Co je podstatou různých teorií projekce presupozic? Pokoušejí se popsat pravidla, na základě kterých se presupozice asociované s jistou složkou věty (souvětí) stávají, resp. nestávají presupozicemi vyšších syntaktických jednotek, tj. (sou)větných celků. Badatelsky nejzajímavější jsou případy, kdy věta nebo souvětí zahrnují neveridický operátor (negaci, operátor podmínky, operátor epistemické možnosti aj.), který je syntakticky nadřazený spouštěči presupozice.

3.1 Kořeny teorie projekce presupozic

Jednu z prvních teorií projekce presupozic zformulovali Langendoen a Savin (1971). Presupozice souvětí podle nich odpovídají úhrnu presupozic závislých vět a těch presupozic, které jsou asociovány s větou hlavní. Presupozice závislých klauzí se nikdy neamalgamují s presupozicemi ani tvrzeními obsaženými v klauzích syntakticky nadřazených. Autoři svůj přístup demonstrují (mimo jiné) na následujícím příkladu:

- (1) *John stopped accusing Mary of beating her husband. (Jan přestal obviňovat Marii, že bije svého muže.)*

Řídící klauze v podřadném souvětí (1)²⁹ vyjadřuje tvrzení (2) a implikuje presupozici (3).

- (2) *After time t, John didn't X. (Po čase t, Jan nedělal X.)*
(3) *Before time t, John did Y. (Před časem t, Jan dělal Y.)*

Souvětí (1) Langendoen a Savin interpretují jako výsledek zapuštění věty (4) do pozice objektového komplementu slovesa *stop*.

- (4) *John accused Mary of beating her husband. (Jan obvinil Marii, že bije svého manžela.)*

Souvětí (4) vyjadřuje tvrzení (5) a presupozici (6), spuštěnou slovesem *accuse*:

- (5) *John claimed that Mary beat her husband. (Jan tvrdil, že Marie bije svého manžela.)*

²⁹ O podřadné souvětí (*complex sentence*) jde v pojetí Langendoena a Savina.

- (6) *John judged that it was bad for Mary to beat her husband. (Jan se domníval, že je špatné, že Marie bije svého manžela.)*

Langendoen a Savin si kladou otázku, v jakém vztahu jsou tvrzení (2), resp. presupozice (3) spojené se slovesem *stop* a tvrzení (5), resp. presupozice (6) spojené se slovesem *accuse*. Konstatují, že souvětí (1) vyjadřuje tvrzení (7) a implikuje presupozici (8).

- (7) *After time t, John didn't claim that Mary beat her husband. (Po čase t Jan netvrdil, že Marie bije svého manžela.)*
(8) *Before time t, John claimed that Mary beat her husband. (Před časem t Jan tvrdil, že Marie bije svého manžela.)*

Tvrzení (7) vzniká spojením tvrzení (2), vyjádřeným řídicí větou, s tvrzením (5), vyjádřeným začleněnou větou (tvrzení (5) je „dosazeno“ na místo proměnné X), presupozice (8) vzniká kombinací presupozice (3), spuštěné slovesem *stop*, a tvrzení (5) (tvrzení (5) je „dosazeno“ na místo proměnné Y). Souvětí (1) dále implikuje presupozici (6) spuštěnou slovesem *accuse*; ta se s tvrzením ani presupozicí řídicí věty neamalgamuje – pokud by tomu tak bylo, souvětí (1) by vyjadřovalo tvrzení (9) a implikovalo presupozici (10), což podle autorů neplatí.

- (9) *After time t, John didn't judge that it was bad for Mary to beat her husband. (Po čase t se Jan nedomníval, že je špatné, že Marie bije svého manžela.)*
(10) *Before time t, John judged that it was bad for Mary to beat her husband. (Před časem t se Jan domníval, že je špatné, že Marie bije svého manžela.)*

Jedinými složkami věty, které přispívají ke konstrukci presupozice, jsou podle Langendoena a Savina verbální predikát (v příkladu (1) výraz *stopped*) nebo adjektivní predikát (v tomtéž příkladu výraz *accusing*) a na něm závislé nominální fráze, plnicí funkci subjektu nebo objektu. Adverbia, mezi která Langendoen a Savin počítají i negaci, svým významem zasahují jen tvrzení, nikoli presupozici, ať už jsou vyjádřena v téže větě jako spouštěč presupozice nebo ve větě syntakticky nadřazené.

3.2 Od teorie „zátek“, „otvorů“ a filtrů k teorii splňování presupozic

Karttunen (1973a) polemizuje s tvrzením Langendoena a Savina (1971), že presupozice souvětí odpovídají součtu presupozic jeho elementárních klauzí (jinými slovy: že všechny presupozice jsou projektovány z úrovně klauzí na úroveň souvětí); srov. kap. 3.1. „Kumulativní hypotéza“³⁰ podle Karttunena funguje jen pro některé typy souvětí. V příkladu (11) je presupozice „Jack has children“ implikována jak závislou klauzí, tak celým souvětím:

- (11) *Bill does not know that all of Jack's children are bald. (Bill neví, že všechny Jackovy děti jsou holohlavé.)*

³⁰ Termín „kumulativní hypotéza“ užívá Morgan (1969).

U podmínkových souvětí typu (12) naproti tomu „kumulativní hypotéza“ vede k nepravdivým predikcím:

- (12) *If Jack has children, then all of Jack's children are bald. (Pokud má Jack děti, pak všechny Jackovy děti jsou holohlavé.)*

Věta v konsekventu presuponuje „Jack has children“, avšak souvětí jako celek uvedenou presupozici nedědí. Podle Karttunena „kumulativní hypotéza“ selhává rovněž v případech typu (13):

- (13) *Bill ordered Fred to stop beating Zelda. (Bill nařídil Fredovi, aby přestal bít Zeldu.)*

Bivalence souvětí (jeho pravdivost nebo nepravdivost) není podle Karttunena determinována pravdivostí závislé věty: pokud Bill skutečně nařídil Fredovi, aby přestal bít Zeldu, je souvětí pravdivé, ať ji Fred bil nebo ne (Bill se mohl jen mylně domnívat, že Fred Zeldu bije). Projekce presupozice „Fred has been beating Zelda“, spuštěné v závislé větě, na syntaktickou úroveň souvětí je tedy zablokována.

Karttunen (tamtéž, s. 174) v souvislosti s projekcí presupozic rozlišuje tři typy predikátů: „zátky“ (*plugs*), „otvory“ (*holes*) a filtry. „Zátky“ všechny presupozice podřízených složek zablokují, „otvory“ je naopak „propustí“. Filtry umožní projekci presupozice jen za určitých podmínek.³¹

Mezi „zátky“ patří zejména verba dicendi, např. *say, mention, tell, ask, promise, request*, která mohou být použita k podání zprávy o tom, co bylo řečeno nebo jaký ilokuční akt byl realizován. Podle Karttunena nemusí mluvčí akceptovat presupozice asociované s promluvou, o níž referuje. Např.:

- (14) *Harry has promised Bill to introduce him to the present king of France. (Harry slíbil Billovi, že ho představí současnému králi Francie.)*

- (15) *Sheila accuses Harry of beating his wife. (Sheila obvinila Harryho, že bije svou manželku.)*

- (16) *Cecilia asked Fred to kiss her again. (Cecilie požádala Freda, aby ji znovu políbil.)*

V žádném z uvedených příkladů podle Karttunena maticová věta nedědí presupozice spuštěné v závislých klauzích (tj. „francouzský král existuje“, „Harry má manželku“ a „Fred políbil Cecilii už dřív“). Z pravdivosti souvětí pravdivost závislé klauze nevyplývá. Pokud v příkladu (16) Cecilie svou žádost vyslovila upřímně, musela věřit,

³¹ Karttunen nebyl první, kdo si povšiml závislosti projekce presupozic na typu predikátu. Na tento jev upozornil už Morgan (1969, s. 171): „Presupozice věty postupují po stromě směrem dolů. Některá slovesa však tento postup mohou zablokovat tím, že definují novou množinu presupozic, která obsahuje uvedené sestupující presupozice, změněné ovšem pod vlivem slovesa typu ‚world-creating verb‘, umístěného ve stromě níže.“ („The presuppositions of the sentence flow down the tree. But there are certain verbs which can block this flow by defining a new set of presuppositions which consists of the downflowing set plus changes overtly defined within the sphere of this lower world-creating verb.“) Předpokládám, že Morganův „sestup presupozic“ je ve shodě s tradiční orientací syntaktického/sémantického stromu (kde dominující členy jsou umístěny výše než členy dominované) nutno interpretovat jako vzestup, tj. jako projekci směrem nahoru.

že ji Fred políbil již v minulosti. To, čemu věřila Cecilie, však může být odlišné od objektivního stavu věcí i od toho, čemu věřil Fred. Projekce presupoze do maticové věty je proto podle Karttunena zablokována. (Karttunen však připouští, že u nepřímé řeči je zablokování projekce méně zřejmé než u řeči přímé.) Výjimku představují případy, kdy subjektem hlavní věty je mluvčí a souvětí je užito performativně, např.:

(17) *I ask you to stop beating Zelda. (Žádám tě, abys přestal bít Zeldu.)*

Další výjimkou jsou nepřímé otázky: slovesa *tell, say, mention* aj. se chovají jako „zátky“ jen v případě, že jejich komplementem je věta uvozená spojkou *that*. Pokud je závislá věta připojena k predikátovému slovesu tázacím výrazem, chovají se jako „otvory“. Srov.:

(18) *Bill told John that Harry insulted the present king of France. (Bill řekl Janovi, že Harry urazil současného krále Francie.)*

(19) *Bill told John who insulted the present king of France. (Bill řekl Janovi, kdo urazil současného krále Francie.)*

Souvětí (19) má stejné presupoze jako přímá otázka: *Who insulted the present king of France?* Presuponována je nejen existence krále Francie, ale také to, že jej někdo urazil.

K „otvorům“ náležejí podle Karttunena slovesa (predikáty) faktitivní a implikativní, např. *know, regret, understand, surprise, be significant, begin, stop, continue, manage, avoid, be able, be possible, force*. Např.:

(20) *Fred has a wife. (Fred je ženatý.)*

(21) *Fred has been beating his wife. (Fred bil svou manželku.)*

(22) *Fred stopped beating his wife. (Fred přestal bít svou manželku.)*

(23) *Fred hesitated to stop beating his wife. (Fred se zdráhal přestat bít svou manželku.)*

(24) *It surprised Mary that Fred hesitated to stop beating his wife. (Marii překvapilo, že se Fred zdráhal přestat bít svou manželku.)*

(25) *Cecilia knew that it surprised Mary that Fred hesitated to stop beating his wife. (Cecilie věděla, že Marii překvapilo, že se Fred zdráhal přestat bít svou manželku.)*

Příklady (21) až (25) presuponují větu (20), příklady (22) až (25) presuponují také větu (21). Žádný z příkladů nepresuponuje větu (22).

Třída filtrů zahrnuje podle Karttunena logické spojky *if ... then, and, either ... or*. V podmínkovém souvětí závisí projekce presupoze na konstrukci antecedentu, srov.:

(26) *If baldness is hereditary, then all of Jack's children are bald. (Pokud je holohlavost dědičná, pak všechny Jackovy děti jsou holohlavé.)*

(27) *If all of Jack's children are bald, then baldness is hereditary. (Pokud jsou všechny Jackovy děti holohlavé, pak je holohlavost dědičná.)*

(28) *If Jack has children, then all of Jack's children are bald. (Pokud má Jack děti, pak všechny Jackovy děti jsou holohlavé.)*

(29) *If all of Jack's children are bald, then Jack has children. (Pokud jsou všechny Jackovy děti holohlavé, pak Jack má děti.)*

(30) *If Fred has managed to kiss Cecilia, Fred will kiss Cecilia again. (Pokud Fred dokázal políbit Cecilii, pak Fred políbí Cecilii znovu.)*

V příkladu (26) konsekvent podmínkového souvětí i souvětí jako celek presuponují propozici „Jack has children“. V příkladu (27) je projektována presupozice spuštěná v antecedentu souvětí. V souvětí (28) je presupozice „odfiltrována“. Příklad (29) je tautologický: konsekvent vyjadřuje informaci, kterou presuponuje antecedent. V příkladu (30) z antecedentu logicky vyplývá presupozice konsekventu; pravdivost propozice „Fred kissed Cecilia“ tedy závisí na pravdivosti antecedentu, tj. *Fred has managed to kiss Cecilia*.

Pravidlo projekce presupozic v podmínkových souvětích Karttunen formuluje takto:

(31) Pokud A presuponuje C ($A \gg C$), pak S presuponuje C ($S \gg C$).³²

(32) Pokud B presuponuje C ($B \gg C$), pak S presuponuje C ($S \gg C$), pokud z A logicky nevyplývá C ($A \not\vdash C$).

Každá presupozice antecedentu se tedy stává presupozicí celého souvětí. Presupozice konsekventu je projektována jen v případě, že logicky nevyplývá z antecedentu. Podobné pravidlo Karttunen formuluje pro konjunkce:

(33) Pokud A presuponuje C ($A \gg C$), pak S presuponuje C ($S \gg C$).³³

(34) Pokud B presuponuje C ($B \gg C$), pak S presuponuje C ($S \gg C$), pokud A sémanticky nezahrnuje C ($A \not\vdash C$).

Souvětí (35) proto nepresuponuje „Harry has a wife“, srov.:

(35) *Harry is married and his wife is no longer living with him. (Harry je ženatý a jeho žena s ním už nežije.)*

Karttunen se věnuje také slovesům propozičního postoje.³⁴ Připouští, že určit presupozice souvětí typu (36) je problematické:

(36) *Bill believes that Fred has stopped beating Zelda. (Bill věří, že Fred přestal bít Zeldu.)*

Podstatný je Karttunenův postřeh, že interpretace souvětí, v nichž je predikát hlavní věty tvořen slovesem propozičního postoje, závisí na tom, zda souvětí vnímáme izolovaně, nebo jako součást širšího kontextu. V pretextu totiž může být vyjádřena věta (souvětí), v níž je propozice „kandidující“ na presupozici hodnocena jako nereálná.³⁵

(37) *Bill believes that Fred has been beating Zelda, and furthermore, Bill believes that Fred has stopped beating Zelda. (Bill věří, že Fred bil Zeldu, a navíc Bill věří, že Fred už Zeldu bít přestal.)*

³² S zastupuje libovolné souvětí formy „If A then B“.

³³ S zastupuje libovolné souvětí formy „A and B“.

³⁴ Slovesa propozičního postoje, např. *believe, want, fear*, vyjadřují postoj, který subjekt věty zaujímá k propozici.

³⁵ Podobnou myšlenku vyjadřuje Karttunen (1973b) v souvislosti s analýzou věty *Patrick wants to sell his cello (Patrik chce prodat své čelo)*.

Propozice „Fred has been beating Zelda“, vyjádřená před spojkou *and*, je ve skopu slovesa *believe*. Souvětí po spojce *and* proto nemůže presuponovat „Fred has been beating Zelda“. Konjunkci souvětí lze ztvárnit jako konjunkci složek:

(38) *a believes that A and a believes that B*

(39) *a believes that A and B*

Podobně se chovají slovesa, která Morgan (1969) označuje jako *world-creating*, např. *dream*. Presupozice komplementu slovesa *dream* je zrušena, pokud je příslušná propozice vyjádřená v pretextu v dosahu téhož slovesa. Srov.:

(40) *Bill dreamed that Mary regretted that Henry was a German. (Bill měl sen o tom, že Marie lituje toho, že Henry je Němec.)*

(41) *I dreamed that I was a German and that I regretted it. (Měl jsem sen o tom, že jsem Němec a že toho lituji.)*

V příkladu (40) je presupozice projektována, v souvětí (41) je projekce zablokována.

Pro Karttunena (1974) se termín projekce presupozic stává nadbytečným: autor nepopisuje vztah mezi presupozicemi souvětí a jeho konstituentů (tak jako Karttunen, 1973a), ale vztah mezi presupozicemi jednotlivých vět a jejich lokálním či globálním kontextem. Viz kap. 2.3.

Karttunen (1974) reviduje rovněž své dřívější poznámky o „zátkách“, „otvorech“ a filtrech (Karttunen, 1973a; srov. výše). Pro slovesa, která se chovají jako „otvory“, např. *may, force, stop*, platí následující podmínka:

(42) Kontext X splňuje presupozice „v (... A ...)“³⁶ pouze v případě, že X splňuje presupozice A.

Pro slovesa propozičního postojе, dříve s výhradami řazená mezi „zátky“ (Karttunen, 1973a), platí podle Karttunena (1974) podmínka (43):

(43) Kontext X splňuje presupozice v (a, A) pouze v případě, že $B_a(X)$ splňuje presupozice A.³⁷

3.3 Projekce presupozice jako konvenční implikatury

Karttunen a Peters (1979) popisují pravidla projekce presupozic v revidovaném (rozšířeném) modelu montaguovské gramatiky. Montague (1974) se významem jazykových jednotek zabývá pouze z hlediska pravdivostních hodnot; Karttunen a Peters jeho model obohacují o popis významů, které mají povahu konvenčních implikatur. Každou anglickou frází lze podle nich asociovat se dvěma výrazy intenzionální logiky: extenzionální výraz (*extension expression*) vyjadřuje denotativní význam (denotaci

³⁶ Symbol „v“ reprezentuje sloveso, symbol „A“ zapařtěnou subjektivou nebo objektivou větu.

³⁷ Symbol „a“ reprezentuje nevětný subjekt, symbol A objektivý komplement. $B_a(X)$ zastupuje množinu domněnek připisovanou subjektu a v kontextu X.

objektů, o nichž je fráze pravdivá), zatímco implikativní výraz (*implicature expression*) vyjadřuje konvenční implikaturu. Oba typy významu jsou vlastní jak základním frázím (lexikálním jednotkám), tak – na základě translačních pravidel – derivovaným frázím. Význam komplexních jednotek je derivován kompozičně z významu jejich částí, jde o bottom-up proceduru. Pro některé fráze, které mají povahu funktorů, autoři počítají i s tzv. dědicí funkcí (*heritage function*). Ta určuje, které konvenční implikatury asociované s argumenty funktoru derivovaná fráze dědí a které nikoli.

Interakci dvou, resp. tří složek významu autoři demonstrují na větě (44):

(44) *Bill likes Mary.*

Věta je derivována ze tří základních frází: *Bill*, *like* a *Mary*. Extenze predikátové části věty vzniká kombinací extenzí frází *like* a *Mary*, tj. $\text{like-Mary}^e = \text{like}^e (\wedge \text{Mary}^e)$ ³⁸. Věta vyjadřuje tři konvenční implikatury: „Bill je muž“, „Bill a Marie se znají“ a „Marie je žena“.³⁹ Implikatura asociovaná se slovesem *like* („Bill a Marie se znají“) se vztahuje k extenzi objektové fráze: lze předpokládat, že Bill zná Marii jako osobu, nikoli jako pohlaví. Implikaturu verbální fráze proto symbolizuje výraz $\text{like}^i (\wedge \text{Mary}^e)$. Na základě dědicí funkce slovesa *like* je do verbální fráze projektována implikatura asociovaná se základní frází *Mary* („Marie je žena“): $\text{like}^h (\wedge \text{Mary}^i)$. Obě implikatury verbální fráze (resp. jejich konjunkce) jsou posléze projektovány na úroveň celé věty, a to prostřednictvím dědicí funkce fráze *Bill*. Implikativní výraz věty (44) lze podle Karttunena a Peterse vyjádřit takto:

(45) $\text{Bill-likes-Mary}^i = [\text{Bill}^i (\wedge \text{like}^e (\wedge \text{Mary}^e) \wedge \text{Bill}^h (\wedge [\text{like}^i (x, \wedge \text{Mary}^e) \wedge \text{like}^h (x, \wedge \text{Mary}^i)])]]$

Jednotlivé konjunkty odpovídají po řadě implikaturám „Bill je muž“, „Bill a Marie se znají“ a „Marie je žena“, projektovaným z příslušných složek na úroveň větné jednotky.

Karttunen a Peters (1979) se vyjadřují rovněž k teorii „zátek“, „otvorů“ a filtrů (srov. Karttunen, 1973a). Funkce typu *forget*^h presupozice transformuje (projektuje) beze změny, funkce typu *hope*^h je transformuje do podoby něčí domněnky a funkce typu *tell*^h každou propozici převádí na propozici triviální – na truismus, za nějž mluvčí (ani nikdo jiný) nepřebírá odpovědnost. Srov.:

(46) *John forgot that it wasn't Bill who tapped Mary's phone. (Jan zapomněl, že to nebyl Bill, kdo odposlouchával Mariin telefon.)*

(47) *John told Sue that it wasn't Bill who tapped Mary's phone. (Jan řekl Zuzaně, že to nebyl Bill, kdo odposlouchával Mariin telefon.)*

(48) *John hoped that it wasn't Bill who tapped Mary's phone. (Jan doufal, že to nebyl Bill, kdo odposlouchával Mariin telefon.)*

³⁸ $\wedge \text{Mary}^e$ v intenzionální logice symbolizuje intenzi Mary^e .

³⁹ Karttunen a Peters zpochybňují, že by věta uvedená propozice skutečně implikovala; jde podle nich o modelový příklad.

Souvětí (46) podle Karttunena a Peterse implikuje totéž co souvětí *It wasn't Bill who tapped Mary's phone*, tj. „someone tapped Mary's phone“ a „Mary has a phone“. Souvětí (47) se ke skutečnosti, zda Mariin telefon byl odposloucháván, nevyjadřuje. Mluvčí informuje pouze o tom, co Jan Marii sdělil – za pravdivost sdělení se podle autorů nezaručuje. Souvětí (48) konvenčně implikuje propozici „John believed that someone tapped Mary's phone“; mluvčí Janovo stanovisko nepřejímá, pouze o něm referuje. Propozice „someone tapped Mary's phone“, která ze souvětí vyplývá, má povahu konverzační, nikoli konvenční implikatury. O povaze implikatury svědčí podle autorů její zrušitelnost, srov.:

- (49) *John mistakenly believed that Mary's phone was tapped and he hoped that it wasn't Bill who tapped it. (Jan se mylně domníval, že Mariin telefon byl odposloucháván, a doufal, že to nebyl Bill, kdo ho odposlouchával.)*

Implikatura podle autorů vzniká v důsledku platnosti Griceova principu kooperace (srov. Grice, 1975): Kdyby mluvčí věděl, že Janova domněnka je mylná a adresát sdělení o tom neví, o skutečném stavu věcí by ho informoval. Jestliže tak neučinil, adresát z výpovědi vyrozumí, že komplement slovesa vyjadřuje platnou propozici.

3.4 Rušení presupozic

Vlivnou teorii projekce presupozic představil ve své monografii Gazdar (1979). Karttunenův projekční model (srov. Karttunen, 1973a) Gazdar odmítá. Třídy sloves označované jako „zátky“, „otvory“ a filtry podle něj v jazyce přirozeně neexistují. Neplatí například, že by všechna verba dicendi patřila mezi „zátky“ – jsou-li užita performativně, chovají se jako „otvory“. Negace podle Karttunena (1974, s. 188) náleží do dvou tříd v závislosti na svém skopusu: externí negace se chová jako „zátka“, interní negace se chová jako „otvor“. Věta (50) s interní negací presupponuje větu (52), věta (51) s externí negací nikoli.

- (50) *John doesn't regret killing his father, but he should. (Jan nelituje toho, že zabil svého otce, ale měl by.)*
 (51) *John doesn't regret killing his father, because he didn't kill him. (Jan nelituje toho, že zabil svého otce, protože ho nezabil.)*
 (52) *John killed his father. (Jan zabil svého otce.)*

Gazdarovo stanovisko je odlišné. Souvětí (50) presupponuje větu (52), pokud kontext nesvědčí o opaku (jako v příkladu (51)). Presupozice afirmativní věty v příkladu (53) nemůže být zrušena, protože z věty logicky vyplývá, srov.:

- (53) * *John regrets killing his father, because he didn't kill him. (Jan lituje toho, že zabil svého otce, protože ho nezabil.)*

Gazdar upozorňuje rovněž na to, že teorie Karttunena (1973a) ani teorie Karttunena a Peterse (1979) negenerují náležitou interpretaci pro příklady, v nichž má modální operátor dosah na konjunkci dvou vět (souvětí), např.:

- (54) *Possibly Boris killed Louis and possibly Boris regrets killing Louis. (Boris možná zabil Louise a Boris možná lituje toho, že zabil Louise.)*
- (55) *It's possible that Boris regrets killing Louis but it is equally possible that he didn't actually kill him. (Je možné, že Boris lituje toho, že zabil Louise, ale je stejně dobře možné, že ho ve skutečnosti nezabil.)*

Ani v jednom případě souvětí nepresuponuje, že Boris zabil Louise, jak uvedené teorie předpokládají. Gazdar se vymezuje rovněž vůči Karttunenově interpretaci podmínkových souvětí. Podle Karttunena (1973a) podmínkové souvětí dědí všechny presupozice zahrnuté v antecedentu; z konsekventu jsou projektovány pouze ty presupozice, které nevyjadřuje antecedent (srov. definice (31) a (32)). Gazdar předkládá několik protipříkladů:

- (56) *If Nixon knows the war is over then the war is over. (Pokud Nixon ví, že válka skončila, tak válka skončila.)*
- (57) *If I go to bed with her, then Maria's children get jealous. (Pokud se s ní vyspím, tak Mariiny děti budou žárlit.)*

Souvětí (56) podle Gazdara nepresuponuje „the war is over“, jak tvrdí Karttunen. Souvětí (57) by podle pravidla (32) (srov. výše) mělo presuponovat souvětí (58):

- (58) *If I go to bed with her, then Maria has children. (Pokud se s ní vyspím, tak Marie má děti.)*

Intuici, že v souvětí (57) je projektována jednoduchá presupozice (59), Karttunen a Peters vysvětlují přítomností konverzační implikatury. Podle Gazdara je presupozicí souvětí (57) věta (59):

- (59) *Maria has children. (Marie má děti.)*

Gazdar dále konstatuje, že pro všechny predikáty, které Karttunen (1973a) klasifikuje jako „zátky“, je typická jistá propustnost. Podle Karttunena by souvětí (60) nemělo presuponovat větu (61) ani (62), podle Gazdara jsou však obě presupozice projektovány. Srov.:

- (60) *The repairman didn't tell me that my camera was suitable for color too. (Technik mi neřekl, že můj fotoaparát umí dělat také barevné snímky.)*
- (61) *Speaker has a camera. (Mluvčí má fotoaparát.)*
- (62) *Speaker's camera is suitable for something other than color. (Fotoaparát mluvčího umí dělat něco jiného než barevné snímky.)*

Faktová slovesa, náležící mezi „otvory“, jsou propustná jen částečně. Gazdar v této souvislosti cituje Karttunenovy příklady (Karttunen, 1971):

- (63) *If I realize later that I have not told the truth, then I will confess it to everyone. (Pokud si později uvědomím, že jsem neřikal pravdu, všem to přiznám.)*
- (64) *If I discover later that I have not told the truth, then I will confess it to everyone. (Pokud později přijdu na to, že jsem neřikal pravdu, všem to přiznám.)*
- (65) *If I regret later that I have not told the truth, then I will confess it to everyone. (Pokud budu později litovat toho, že jsem neřikal pravdu, všem to přiznám.)*
- (66) *I have not told the truth. (Neřikal jsem pravdu.)*

Ačkoli slovesa *realize*, *discover* a *regret* jsou faktová, větu (66) zřejmě presuponují jen souvětí (64) a (65).⁴⁰

Gazdar pracuje s termínem potenciální presupozice, tzv. **pre-supozice**.⁴¹ Množiny pre-supozic jsou větám připisovány mechanicky, s odhlédnutím od ambiguity negace, kontextové senzitivity apod. Věta (souvětí) dědí všechny pre-supozice svých komponentů, avšak při výpovědním užití skutečně presuponuje jen ty z nich, které nejsou v rozporu s propozicemi, které logicky vyplývají z dané věty (souvětí) nebo které jsou danou větou (souvětím) konverzačně implikovány, ani nejsou v rozporu s kontextem výpovědi. Kontext Gazdar pojímá dynamicky: inkrementace kontextu podle něj probíhá tak, že nejprve jsou k (původnímu) kontextu připojeny propozice, které z věty logicky vyplývají, posléze konverzační implikatury a nakonec presupozice.

Gazdar svou teorii demonstruje na desítkách příkladů, obvykle diskutovaných ve starší literatuře. Uvedu zde jen některé z nich. Příklady (67) a (68) ukazují, jaký vliv má na projekci pre-supozic kategorie gramatické osoby.

(67) *Boris doesn't know that Maria is a secretary. (Boris neví, že Marie je sekretářka.)*

(68) *I don't know that Maria is a secretary. (Nevím, že Marie je sekretářka.; nebo spíše: Nevím o tom, že by Marie byla sekretářkou.)*

(69) *Speaker knows that Maria is a secretary. (Mluvčí ví, že Marie je sekretářka.)*

Presupozice (69) je projektována pouze v souvětí (67), v souvětí (68) je zrušena kvůli nekonzistenci s vyjádřeným tvrzením. Zrušeny mohou být také lexikální pre-supozice:

(70) *Your teacher will be either a bachelor or a spinster. (Tvůj učitel bude buď starý mládenec, nebo stará panna.)*

(71) *Your teacher will be male. (Tvůj učitel bude muž.)*

(72) *Your teacher will be female. (Tvůj učitel bude žena.)*

Substantivum *bachelor* spouští lexikální pre-supozici (71), substantivum *spinster* spouští lexikální pre-supozici (72). Protože uvedené pre-supozice jsou kontradiktorické, ve výpovědi (70) musejí být zrušeny. Gazdar uvádí také příklad se slovesem propozičního postoje:

(73) *Bill believed that Fred had been beating his wife and Harry hoped that Fred would stop beating her. (Bill věřil, že Fred bije svou ženu, a Harry doufal, že ji bít přestane.)*

(74) *Fred had been beating his wife. (Fred bil svou ženu.)*

Příklad (73) podle Gazdara implikuje [P-(74)]⁴²; pre-supozice je kvůli konfliktu s uvedenou implikaturou zrušena. Příklad (75) je stejného typu:

⁴⁰ Český ekvivalent souvětí (64) však zřejmě danou presupozici neimplikuje.

⁴¹ Termín pre-supozice budu užívat jen do konce této kapitoly.

⁴² P symbolizuje výrok „it is compatible with all the speaker knows that“.

(75) *I dreamed that I was a German and that I regretted being a German. (Měl jsem sen o tom, že jsem Němec a že lituji toho, že jsem byl Němec.)*

(76) *I was a German. (Byl jsem Němec.)*

Gazdar připouští, že jeho teorie negeneruje náležité výsledky pro některé typy kontextů, např.:

(77) *John dreamed that LBJ was a homosexual and that everybody knew he was a homosexual. (Jan měl sen o tom, že LBJ je homosexuál a že každý ví, že je homosexuál.)*

Uvedený příklad presuponuje propozici vyjádřenou komplementem slovesa *know*, protože kontext nezahrnuje propozici, která by s pre-supozicí byla v konfliktu. Podle Gazdara je však takový závěr neintuitivní.

Gazdarova teorie rušení presupozic je oblíbená proto, že většinu problematických případů projekce presupozic umožňuje vysvětlit technicky jednoduchým způsobem. Navazuje na ni celá řada autorů, např. Soames (1979), Horton(ová) (1987), Horton(ová) a Hirst (1988), van der Sandt (1988); podrobněji viz Beaver a Geurts (2014). Všeobecně přijímán však není Gazdarův předpoklad, že presupozice jsou ke kontextu připojovány až po propozicích, které z věty logicky vyplývají nebo mají charakter konverzační implikatury. Podle van der Sandta (1988) jsou projektovány pouze ty presupozice, které mohou být vyjádřeny na začátku věty, aniž by tím byl porušen některý z konverzačních principů. Dané pojetí vychází z vnímání presupozice jako „dané“ informace, která v tomto smyslu předchází větu, v níž je spuštěna. Např. příklad (78) je možno přeformulovat jako (79):

(78) *If Maria has children, then Maria's children get jealous. (Pokud má Marie děti, tak Mariiny děti budou žárlit.)*

(79) *There are Maria's children and if Maria has children, then Maria's children get jealous. (Marie má děti, a pokud má Marie děti, tak Mariiny děti budou žárlit.)*

Protože spojení v příkladu (79) je redundantní, nemůže být podle van der Sandta presupozice „Maria has children“ projektována.

3.5 Projekce presupozic v sémantice kontextových změn

Heim(ová) (1983b) navazuje zejména na Karttunena (1974), Karttunena a Peterse (1979) a Gazdara (1979). S Gazdarovými námitkami vůči teorii Karttunena a Peterse Heim(ová) souhlasí: je podle ní chyba, že tři složky významu lexikálních jednotek, tj. extenzionální výraz (*extension expression*), implikativní výraz (*implicature expression*) a dědicí funkce (*heritage function*) (srov. kap. 3.3), jsou modelovány jako navzájem nezávislé, tj. žádná složka není derivována z ostatních dvou. Gazdarově teorii ovšem vytýká, že zcela opomíjí projekci presupozic realizovanou na podvětné úrovni, např. ve větách s univerzálním kvantifikátorem:

(80) *Every nation cherishes its king. (Každý národ miluje svého krále.)*

Heim(ová) soudí, že jak pravdivostní hodnotu, tak dědicí funkci konstituentu lze derivovat z jeho potenciálu pro změnu kontextu (*context change potencial*, dále jen CCP; srov. kap. 2.3). Projekci presupozic pokládá za vedlejší produkt kompozice CCP: pravidla projekce jsou odvoditelná ze vztahu mezi podmínkami definovanosti CCP elementárních vět a podmínkami definovanosti CCP vyšších konstituentů.

Heim(ová) (1992) navazuje zejména na Heim(ovou) (1983b), Karttunena (1973b, 1974) a Stalnakera (1974, 1988). Převážná část textu je věnována formálnímu popisu sémantiky sloves propozičního postoje. Heim(ová) při analýze využívá standardní intenzionální sémantiku, jakou lze najít např. u Hintikky (1969). Věta (81) je pravdivá ve světě w , v němž se nacházíme, pokud prší v každém světě w' , v němž Jan má doxastický⁴³ přístup k w :

(81) *John believes that it is raining. (Jan věří tomu, že prší.)*

Doxastická přístupnost je definována takto: osoba x má ve světě w' doxastický přístup ke světu w , pokud w' je kompatibilní s domněnkami, které x má ve w .⁴⁴ Obecně podle Heim(ové) platí: pokud je CCP výroku γ definován jen pro kontexty, které zahrnují propozici p , pak CCP výroku *a believes γ* je definován pouze pro kontexty, které zahrnují výrok *a believes γ* . Heim(ová) tedy dospívá ke stejnému závěru jako Karttunen (1973b, 1974): pokud γ presuponuje p , pak *a believes γ* presuponuje *a believes p* .

Heim(ová) (1992) se zabývá rovněž sekvencemi dvou vět, které referují o něčí domněnce, přičemž první věta zahrnuje propozici presuponovanou větou druhou. Např.:

(82) *John believes that Mary₁ is here, and he believes that Susan_F is here too.⁴⁵ (Jan věří, že Marie je tady, a věří, že Zuzana je tu také.)*

Souvětí jako celek nepresuponuje nic, neboť presupoziční požadavek druhého konjunktiva je splněn „intermediálním“ kontextem c' . Kontext c' je vymezen takto:

(83) $c' := c + \text{John believes Mary}_1 \text{ is here}$

Heim(ová) analyzuje také význam vět, které referují o něčím přání (jde o tzv. *desire reports*). Navazuje přitom na analýzu R. Stalnakera (1984), který takto popisuje význam slovesa *want*: „chtít něco znamená preferovat danou skutečnost před jistými relevantními alternativami, tj. relevantními alternativami, které podle agentu nastanou,

⁴³ Doxastická logika popisuje logickou strukturu výroků vyjadřujících domněnky. Jde o jeden z typů modální logiky v širokém smyslu. Dalšími typy modální logiky jsou např. logika deontická, studující logickou strukturu příkazů, zákazů a povolení, nebo logika epistemická, zabývající se poznáním (studuje výroky typu *je známé, že...*).

⁴⁴ „[w]orld w' is doxastically accessible for person x to world w if and only if w' is compatible with the beliefs that x holds in w .“ (s. 187)

⁴⁵ Částice *too* je v anaforickém vztahu k substantivu *Mary*. Oběma výrazům je proto přiřazen stejný referenční index. Symbol F reprezentuje fokus. Podrobněji o tom viz v kap. 5.1.

jestliže nebude splněno, co si přeje“.⁴⁶ Věty referující o něčem přání Heim(ová) interpretuje jako skryté kondicionály: věta (84) vyjadřuje Janovu domněnku, že pokud Marie odejde, bude Jan žít v žádoucnějším světě, než když neodejde. Význam slovesa *want* tedy Heim(ová) popisuje doxasticky, podobně jako význam slovesa *believe*.

(84) *John wants Mary to leave. (Jan chce, aby Marie odešla.)*

Presupozice výroku *a wants γ* jsou splněny tehdy, vyplývá-li z kontextu *c*, že *a* věří presupozicím propozice γ . Pokud tedy výrok γ presuponuje *p*, pak výrok *a wants γ* podle Heim(ové) presuponuje *a believes p*. Výrok *a wants γ* naopak nepresuponuje *a wants p*. Např. věta (85) může být pravdivá, aniž by současně musela být pravdivá věta (86) (věta (85) tedy nepresuponuje větu (86)).

(85) *I want to get well. (Chci se uzdravit.)*

(86) *I want to have been sick (Chci, abych (předtím) byl nemocný.)*

Heim(ová) si podobně jako Karttunen (1973a) klade otázku, proč izolované věty referující o něčem postojí vyvolávají dojem, že presupozice je projektována v té podobě, v jaké je spuštěna. Srov.:

(87) *John believes that it stopped raining. (Jan věří, že přestalo pršet.)*

Zatímco pro Gazdara (1979) jsou slovesa propozičního postoje „otvory“, Heim(ová) a Karttunen je považují za filtry. Pokud kontext nezahrnuje propozici „it has been raining“ ani propozici „John believes it has been raining“, musí být uplatněna akomodace⁴⁷. Recipient zřejmě usiluje o to, aby akomodace byla strukturně co nejjednodušší. Kontext tedy akomoduje propozicí, že skutečně přšlo, nikoli propozicí, že přšlo v Janově myšlenkovém světě. Heim(ová) vyslovuje hypotézu, že projekce presupozice z komplementu slovesa propozičního postoje je podmíněna přítomností *de re* konstrukce.

Distinkce mezi *de re* a *de dicto* konstrukcí se projevuje např. ve výrociích obsahujících intenzionální operátor. Oba typy se liší pořadím modálního operátoru a kvantifikátoru: v *de dicto* konstrukci stojí modální operátor před kvantifikátorem, v *de re* konstrukci je tomu naopak. Níže uvádím příklad pro modální operátor „být nutné“ a existenční kvantifikátor.

de dicto: $\square \exists x Ax$ (nutně platí, že nějaké *x* je takové, že má vlastnost *A*)

de re: $\exists x \square Ax$ (nějaké *x* je takové, že má nutně vlastnost *A*)

Rozdíl mezi *de dicto* a *de re* konstrukcí ukazuje věta (88):

(88) *Petr se chce oženit s nejkrásnější dívkou ve městě.*

⁴⁶ „Wanting something is preferring it to certain relevant alternatives, the relevant alternatives being those possibilities that the agent believes will be realized if he does not get what he wants.“ (s. 89)

⁴⁷ Termín akomodace označuje mechanismus doplnění presuponované propozice do kontextu, na jehož pozadí je presupozice hodnocena. Podrobněji viz v kap. 3.6.

Fráze *nejkrásnější dívka ve městě* má buď referenci specifickou, nebo nespecifickou. V prvním případě jde o *de re* konstrukci: Petr si chce vzít jednu specifickou osobu, která má vlastnost „být nejkrásnější dívkou ve městě“. Interpretace *de dicto* znamená, že Petr se chce oženit s nejkrásnější dívkou ve městě, ať je to kdokoli. Uvedené termíny se někdy vykládají takto: *de dicto* = of (the) word, *de re* = of (the) thing. Má-li fráze *nejkrásnější dívka ve městě* specifickou referenci, znamená to, že objektem Petrovy touhy je „věc“. Má-li referenci nespecifickou, záleží Petrovi na tom, aby osoba, kterou si vezme, byla nositelem jisté vlastnosti.

Heim(ová) svou myšlenku demonstruje na příkladu (89):

(89) *John thought I had stopped proof-reading. (Jan věří, že jsem přestal dělat korekturu.)*

Jan si mohl myslet, že činností, kterou mluvčí ukončil, nebyla korektura textu, ale např. čtení časopisu. Taková interpretace má povahu *de re*, protože složka *proof-reading* není ve skopusu modálního operátoru. Z toho podle Heim(ové) vyplývá, že souvětí presuponuje uskutečnění daného děje. Podobně lze interpretovat příklady, v nichž komplement slovesa *propozicičního* postoje zahrnuje částici *also*, spouštějící *presupozici*, např.:

(90) Jan: *I am already in bed. (Už jsem si šel lehnout.)*

Marie: *My parents think I am also in bed. (Mí rodiče si myslí, že už jsem si taky šla lehnout.)*

Text je koherentní i v případě, že Mariini rodiče Janovu aktuální situaci neznají. Hypotéza I. Heim(ové) je založena na předpokladu, že recipient preferuje *de re* interpretaci před interpretací *de dicto*. Protiklad obou čtení však Heim(ová) zmírňuje: *de dicto* interpretaci považuje za zvláštní typ *de re* interpretace.

Oba protichůdné pohledy na projekci *presupozic* z komplementů sloves *propozicičního* postoje se Heim(ová) pokouší sjednotit. Při interpretaci izolovaných vět podle ní dochází ke dvojí akomodaci: kontext je akomodován 1) *presupozicí* spuštěnou ve větě jako izolované jednotce, 2) *presupozicí* spuštěnou ve větě jakožto komplementu slovesa *propozicičního* postoje. V příkladu (87), zopakovaném níže jako (91), Heim(ová) předpokládá akomodaci *propozicemi* (92) i (93).

(91) *John believes that it stopped raining. (Jan věří, že přestalo pršet.)*

(92) *It has been raining. (Pršelo.)*

(93) *John believes it has been raining. (Jan věří, že pršelo.)*

Heim(ová) svou hypotézu zdůvodňuje tím, že akomodace musí být nekontroverzní a nepřekvapivá. Při recepci izolovaného (z kontextu vytrženého) souvětí (91) akomodujeme kontext *presupozicí* (93). Mluvčí považuje tvrzení (93) za nekontroverzní a nepřekvapivé (jinak by nevolil vyjádření, které vyžaduje akomodaci), a sice nejspíše proto, že platí tvrzení (92) – věří-li někdo, že pršelo, tak pravděpodobně proto, že skutečně pršelo.

Pohled I. Heim(ové) na projekci *presupozic* spuštěných v komplementu sloves *propozicičního* postoje lze shrnout takto: Ze sémantiky souvětí daného typu vyplývá, že projektována je *presupozice* zahrnující význam slovesa *propozicičního* postoje

(např. „John believes it has been raining“). Projekci jednoduché i komplexní presupozice zároveň (tj. „it has been raining“ i „John believes it has been raining“) Heim(ová) připouští, jen pokud jde o akomodaci.

3.6 Globální a lokální akomodace kontextu

Případy, kdy presupozice záporné věty není projektována na vyšší syntaktickou úroveň, Heim(ová) (1983b) vysvětluje pomocí tzv. **lokální akomodace**. Akomodace (globální nebo lokální) se týká případů, kdy presupozice obsahuje novou informaci. Pokud je věta vyslovena v kontextu, který ji nepřipouští (tj. nezahrnuje její presupozice), spojení $c + S$ není definováno. Kontext c je proto třeba rozšířit na c' , který se od c liší pouze tím, že S připouští. S je posléze připojena k c' : $c' + S$. Rozdíl mezi globální a lokální akomodací Heim(ová) popisuje takto: Globální akomodace znamená „trvalé“ doplnění informace do hlavního kontextu, tj. do souboru sdílených předpokladů. Lokální akomodace představuje dočasnou úpravu kontextu pro účely interpretace věty. Rozdíl mezi oběma mechanismy ukazují příklady (94) a (95).

(94) *Peter's girlfriend didn't come. (Petrova přítelkyně nepřišla.)*

(95) *The king of France didn't come, because France doesn't have a king. (Francouzský král nepřišel, protože Francie nemá krále.)*

Heim(ová) soudí, že globální akomodace má před lokální akomodací vždy přednost. Pokud recipient věty (94) neví, že Petr má přítelkyni, doplní příslušnou informaci do hlavního kontextu, tj. realizuje globální akomodaci. Souvětí (95) takovou operaci neumožňuje: pokud recipient ví, že současná Francie nemá krále, nemůže do souboru sdílených předpokladů doplnit informaci, že francouzský král existuje – příslušné propozice by byly v rozporu. Existence francouzského krále se předpokládá jen lokálně – ve větě, v níž presupozice byla spuštěna. CCP věty s negací Heim(ová) popisuje takto:

(96) $c + \neg S = c - (c + S)$ ⁴⁸

Proces Heim(ová) interpretuje následujícím způsobem: 1. Kontext je obohacen o větu zapuštěnou pod operátor negace, ovšem bez tohoto operátoru: $c + S$ (v příkladu (95): $S = \textit{The king of France came.}$). 2. Výsledný kontext je od výchozího kontextu „odečten“ (vyloučí se z něj světy, v nichž „francouzský král přišel“): $c - (c + S)$. Lokální akomodace odpovídá kroku 1.

Van der Sandt (1992) usouvztažňuje pojem akomodace s pojmem projekce presupozic: Projekci chápe jako akomodaci jedné z úrovní struktury diskurzu (nejčastěji úrovně nejvyšší) lexikální informaci obsaženou v „presupoziční anafoře“, umož-

⁴⁸ Vzorec uvádím ve zjednodušené, srozumitelnější podobě. Pravidlo je v originálním textu formulováno takto: $c + \text{not } S = c \setminus (c + S)$.

ňující nalezení antecedentu. Zatímco projekce je bottom-up procedura, akomodace má povahu top-down. Proces „rezoluce“ anafor (tj. identifikace jejich antecedentů) van der Sandt popisuje takto: Nejhlouběji zanořená anafora je projektována ze substruktury směrem ke kořeni stromu, dokud není nalezen výraz, který ji může vázat. Pokud dospějeme ke kořenu stromu a nepodaří se nalézt antecedent anafory, pokusíme se obsah anafory akomodovat. Není-li to možné, postupujeme po projekční linii zpět, dokud akomodace není proveditelná. Táž procedura se posléze aplikuje na anaforu zanořenou o jednu úroveň výše. Podaří-li se najít antecedenty ke všem anaforám dané syntaktické jednotky, vznikne kompletní struktura reprezentace diskurzu (*discourse representation structure*).

Některé typy vět podle van der Sandta umožňují presupoziční i nepresupoziční čtení; o realizaci presupozice svědčí možnost na presuponovaný obsah anaforicky odkázat, např.:

- (97) *If John has grandchildren, his children will be happy. They wanted to have offspring long ago. (Pokud má Jan vnoučata, jeho děti budou šťastné. Chtěli mít potomka už dávno.)*

Fráze *grandchildren* v závislé větě podmínkového souvětí nemůže plnit funkci antecedentu presupozičního výrazu *his children*. Antecedent proto musí být do kontextu doplněn akomodačně: buď na globální úrovni (jde o preferovanou možnost, jejímž výsledkem je presupoziční interpretace), nebo lokálně v antecedentu podmínkového souvětí (nepresupoziční interpretace). V některých případech je globální akomodace vyloučena:

- (98) *If John has children, he will regret that all of his children are bald. (Pokud má Jan děti, bude litovat toho, že všechny jeho děti jsou plešaté.)*

Pokud by presupoziční frází *his children* byl akomodován globální kontext, platila by presupozice „all of his children are bald“; ta by byla v rozporu s antecedentem podmínkového souvětí.

Globální a lokální akomodaci, resp. akomodaci globálního/lokálního kontextu, rozlišují také Beaver a Zeevat (2007). Globálním kontextem je myšlen soubor sdílených předpokladů, lokální kontext leží v dosahu neveridického operátoru. Srov.:

- (99) (c_1) *If (c_2) John brings his girlfriend to the party, everyone will be excited. (Pokud Jan přivede svou přítelkyni na oslavu, všichni budou nadšeni.)*
- (100) *John has a girlfriend. If John brings his girlfriend to the party, everyone will be excited. (Jan má přítelkyni. Pokud Jan přivede svou přítelkyni na oslavu, všichni budou nadšeni.)*
- (101) *If John has a girlfriend and he brings his girlfriend to the party, everyone will be excited. (Pokud má Jan přítelkyni a přivede svou přítelkyni na oslavu, všichni budou nadšeni.)*

Propozicí „John has a girlfriend“ může být akomodován buď globální kontext c_1 (viz (100)), nebo lokální kontext c_2 (viz (101)). Protože c_2 je podřízen operátoru podmínkového souvětí, získává i propozice „John has a girlfriend“ charakter podmínky. V souvětí (100) je tedy presupozice projektována, v souvětí (101) je její projekce zablokována. V obou případech je presupozice splněna.

Akomodaci se věnuje rovněž von Fintel (2008). Tvrdí, že v příkladech typu (102) nejde o lokální akomodaci v tom smyslu, jak ji definuje Heim(ová) (1983b).

(102) *There is no King of France. Therefore, the King of France is not hiding in this room.*

Akomodován podle něj není kontext, ale negovaná věta. Úprava věty je syntaktická nebo sémantická; jejím výsledkem je modifikace nebo dokonce zrušení presupozic zapuštěných konstituentů. Von Fintel se vyjadřuje rovněž k tzv. intermediální akomodaci. Jde o termín, který někteří autoři užívají v souvislosti s kvantifikátory. Srov. definici S. Bermána (1991): „Presupozice nukleárního skupusu jsou akomodovány do restriktoru“.⁴⁹ Příkladem věty s (domnělou?) intermediální akomodací je věta (103):

(103) *Every man loves his wife. (Každý muž miluje svou ženu.)*

Von Fintel počítá s kontextovým omezením domény kvantifikátoru; vyjadřuje jej proměnná C (C je množina všech relevantních individuí). Věta (103) vyjadřuje, že průnik množiny C s množinou všech mužů (vyjádřený frází *every man*) je podmnožinou množiny individuí, které milují své ženy (označuje ji fráze *loves his wife*). Daná věta je asociována se dvěma presupozicemi: 1. C je známé. 2. $\forall x \in (C \cap \text{man}): x$ má manželku. Druhou presupozici musí splňovat všechny elementy domény kvantifikátoru. Obě presupozice podle von Fintela akomodují globální, nikoli intermediální kontext. Termíny lokální akomodace a intermediální akomodace považuje von Fintel za nadbytečné.

3.7 Projekce presupozic a informační pozadí věty

Projekcí presupozic se zabývají rovněž autoři, kteří presupozici vymezují na základě opozice „at-issue“ – „non-at-issue“; viz kap. 2.4.

Podle Simons(ové) a kol. (2011) je projekce těsně spojena se strukturou diskurzu. Větné operátory, zejména negace, modální operátory nebo podmínkové věty, mají dosah pouze na obsah, který je „at-issue“. Obsah, který tuto vlastnost nemá, tj. je „non-at-issue“, v dosahu operátorů není, a je tedy projektován. Z hypotézy, že presupozice/implikace je projektována, jen pokud má povahu „non-at-issue“, vyplývá následující předpoklad: jestliže je projektivní materiál ztvárněn jako „at-issue“, projekce je zablokována. Příklady jako (104) ovšem ukazují, že situace je složitější:

(104) otázka: *What's the weather like? (Jaké je venku počasí?)*

odpověď: *# Bob doesn't realize that it's raining. (Bob si neuvědomuje, že prší.)*

⁴⁹ „Presuppositions of the nuclear scope are accommodated into the restricted term.“ Kvantifikátor, restriktor a nukleární skupus konstituují tripartitní strukturu kvantifikačních výroků. Např. ve větě *Každý člověk spí* je výraz *každý* kvantifikátorem, výraz *člověk* reprezentuje restriktor a výraz *spí* reprezentuje nukleární skupus. Viz např. Heim(ová) (1989) a Partee(ová) (1991).

Příklad (104) lze podle autorů interpretovat dvojím způsobem: 1. Negace má maximální skopus, presupozice není projektována; vzhledem k diskutované otázce (*question under discussion*, dále jen QUD; srov. kap. 2.4) je výpověď irelevantní.⁵⁰ 2. Presupozice je projektována, dává odpověď na QUD. Uskutečnění projekce je ovšem v rozporu s „at-issue“ povahou propozice. Nepřijatelnost sekvencí typu (104) vyplývá z toho, že ani projektivní, ani neprojektivní interpretace není konverzačně náležitá. Projekce je nepochybně zablokována pouze v případech, kdy je „neprojektivní čtení“ relevantní vzhledem ke QUD, např.:

(105) otázka: *Does France have a king? (Má Francie krále?)*

odpověď: *Well, the king of France didn't attend the opening of Parliament. (No, francouzský král se nezúčastnil otevření Parlamentu.)*

Náležitá recepce odpovědi vyžaduje akomodaci kontextu: pokud by francouzský král existoval, zúčastnil by se otevření parlamentu. Presuponovaný obsah má povahu „at-issue“, projekce presupozice je proto zablokována.

Vztahem mezi projekcí presupozic a statutem „at-issueness“ se v empirické studii zabývají také Xue a Onea (2011). Autoři připomínají některá známá fakta: 1. Presupozice nemusejí být vždy projektovány. 2. Projekci presupozic determinuje nejen věta obsahující spouštěč, ale také její kontext. Druhá věta v příkladu (106) způsobuje, že projekce presupozice v první větě je zablokována.

(106) *Peter didn't stop smoking. He never smoked! (Petr nepřestal kouřit. Nikdy nekouřil!)*

Projekci presupozic ovlivňuje povaha spouštěče.⁵¹ Autoři vyslovují hypotézu, že faktová slovesa (*to know, to find out*) a iterativní částice/příslovce (*too, again*) spouštějí presupozice, jejichž tendence k projekci je diametrálně odlišná. Srov.:

(107) *Maybe John knows that Sam is in London. But it is also possible that Sam isn't in London at all. (Možná Jan ví, že Sam je v Londýně. Je ale také možné, že Sam v Londýně vůbec není.)*

(108) # *Maybe Sam is in London again. But it is also possible that Sam has never been to London before. (Možná je Sam znova v Londýně. Je ale také možné, nikdy předtím v Londýně nebyl.)*

Z příkladů je zřejmé, že presupozice spuštěná výrazem *again* je na rozdíl od presupozice spuštěné faktovým slovesem těžko zrušitelná. Autoři provedli následující experiment: Skupině třiceti čtyř respondentů dali k posouzení minimální dialogy sestávající z podmínkového souvětí, jehož antecedent zahrnoval spouštěč presupozice

⁵⁰ V tom případě lze větu parafrázovat takto: *Either it is not raining, or it is raining and Bob doesn't realize that it is (Buď neprší, anebo prší, a Bob si to neuvědomuje).*

⁵¹ Tato myšlenka není nová. Kadmon(ová) (2001) předpokládá, že presupozice tvoří jisté kontinuum. Na jednom pólu jsou presupozice spuštěné určitými deskripcemi a vytýkácími konstrukcemi; takové presupozice nelze z věty jednoduše odstranit. Opačným případem jsou presupozice kontextově závislé, snadno odstranitelné (jsou asociovány s různými typy spouštěčů). Presupozice náležící k první skupině spouští podle Abusch(ové) (2002) tzv. tvrdé spouštěče (*hard triggers*), presupozice druhé skupiny jsou asociovány s tzv. měkkými spouštěči (*soft triggers*).

(*wissen, erfahren, auch, wieder*), a otázky *Ist es möglich, dass* [negovaná presupozice]?.
Např.:

- (109) A: *Wenn Paul weiß, dass Christine gerne Tee trinkt, schenkt er ihr eine Teekanne.* (Pokud Pavel ví, že Kristýna ráda pije čaj, daruje jí čajovou konvici.)
B: *Ist es möglich, dass Christine nicht gerne Tee trinkt?* (Je možné, že Kristýna nepije ráda čaj?)
- (110) A: *Wenn Thomas wieder Sushi macht, hilft Maiko dabei.* (Pokud bude Tomáš znovu připravovat sushi, Maiko mu s tím pomůže.)
B: *Ist es möglich, dass Thomas noch nie Sushi gemacht hat?* (Je možné, že Tomáš ještě nikdy sushi nepřipravoval?)

Úkolem respondentů bylo vybrat jednu ze tří možných odpovědí: 1. *Ja, das ist möglich.* (*Ano, je to možné.*) 2. *Nein, das ist nicht möglich.* (*Ne, není to možné.*) 3. *Ich weiß es nicht.* (*Nevím.*) Výsledky potvrdily hypotézu popsanou výše: odpověď *Nein*, svědčící o projekci presupozice, byla nejčastější u příkladů s částicemi /příslovci (*auch* 87 %, *wieder* 99 %); u příkladů s faktovými slovesy bylo zastoupení afirmativní a negativní odpovědi vyrovnané (*wissen* 38 %, *erfahren* 52 % negativních odpovědí).

Experimentální přístup k presupozicím zvolili také Cummins a kol. (2013).⁵² Autoři předpokládají, že mezi póly „at-issue“ a „non-at-issue“ je široké přechodové pásmo. Spouštěče presupozic se liší v tom, do jaké míry presuponovanou propozici upozadují (tj. činí „non-at-issue“). Rezoluční spouštěče (*too, again*) jsou asociovány s více upozaděnou presupozicí než spouštěče lexikální (*stop, continue*).⁵³ V případech, kdy je presupozice silně upozaděná, lze podle autorů těžko realizovat lokální akomodaci. Srov.:

- (111) *John didn't quit smoking, because he never used to smoke.* (*Jan nepřestal kouřit, protože nikdy nekouřil.*)
- (112) *Rob didn't see Amy again today, because he had never seen her before.* (*Rob dnes Amy znovu neviděl, protože ji neviděl nikdy předtím.*)

V příkladu (111) je užít lexikální spouštěč *quit*, presupozice proto může být lokálně akomodována. Rezoluční spouštěč *again* v příkladu (112) implikuje presupozici, která je zřetelně „non-at-issue“; na rozdíl od presupozice implikované spouštěčem *quit* není pravdivost dané presupozice logicky nutná k tomu, aby věta mohla být hodnocena jako pravdivá nebo nepravdivá. Příklad (112), který by měl demonstrovat

⁵² Autoři navázali na svou starší, pilotní studii, viz Amaral(ová) a kol. (2011).

⁵³ Zeevat (1992) rozděluje spouštěče presupozic do třech skupin: Rezoluční spouštěče – patří k nim zejména určité deskriptory – denotují prvky mimojazykové skutečnosti, tak aby jim mohly být predikovány jisté vlastnosti („[Resolution triggers] collect entities from the environment in order to say new things about them.“ (s. 397)). Druhou skupinu tvoří tzv. lexikální spouštěče, např. slovesa *stop* a *continue*; lexikální spouštěče vyjadřují předpoklady nutné k tomu, aby obsah věty mohl být hodnocen jako (ne)pravdivý. Do třetí skupiny patří spouštěče, které odkazují k salientní entitě zahrnuté v diskurzu; jde zejména o výrazy *too* a *again*. Cummins a kol. (2012, s. 5) rozlišují jen dva typy spouštěčů: rezoluční a lexikální. Ke spouštěčům rezolučním řadí výrazy náležící v Zeevatově typologii do první a třetí skupiny. Cummins a kol. (2013) toto pojetí přebírají.

možnost lokální akomodace presupoze implikované rezolučním spouštěčem, proto autoři vnímají jako problematický.

Cummins a kol. (tamtéž) provedli experiment založený na hypotéze, že odmítnutí presupoze zjišťovací otázky je typem lokální akomodace. Srov.:

(113) A: *Did John quit smoking? (Přestal Jan kouřit?)*

B: *No, he never used to smoke. (Ne, nikdy nekouřil.)*

Skupině dvaceti respondentů byl předložen soubor zjišťovacích otázek. Jejich úkolem bylo posoudit přirozenost odpovědí zahrnujících potvrzení/odmítnutí presupoze a propozice, kterou věta přímo, explicitně vyjadřuje. Hodnocení bylo vyjádřeno stupni 1 (plně přijatelná odpověď) až 5 (odpověď zcela nepřijatelná). Možné odpovědi byly vždy čtyři, např.:

(114) *Did Brian lose his wallet again? (Ztratil Brian znova svou peněženku?)*

(i) *Yes, he did lose his wallet again. (Ano, znova ztratil svou peněženku.)*

(ii) *Yes, although he never lost it before. (Ano, ačkoli ji nikdy dříve neztratil.)*

(iii) *No, he didn't lose it this time. (Ne, tentokrát ji neztratil.)*

(iv) *No, because he never lost it before. (Ne, nikdy ji totiž neztratil.)*

V každé otázce byl zahrnut jeden z následujících osmi spouštěčů: *again, continue, only, regret, still, stop, too* nebo komparativní konstrukce „X je lepší NP než Y“. *Continue, regret, stop* a *still* jsou spouštěče lexikální, *again* a *too* spouštěče rezoluční. Status *only* je speciální a diskutabilní.⁵⁴ V odpovědích (i) a (iii) je zaměřena (adresována) informace v popředí (*foregrounded content*), v odpovědích (ii) a (iv) informace v pozadí (*backgrounded content*). Výsledky experimentu lze shrnout takto:

- a) Informanti preferovali odpovědi, v nichž byla zaměřena informace v popředí, tj. (i) a (iii).
- b) Na otázky s lexikálními spouštěči informanti častěji odpovídali typem (iv) – odpovídajícím prototypické lokální akomodaci – než typem (ii). U nelexikálních spouštěčů se taková preference neprojevila.
- c) U rezolučních spouštěčů byla odpověď typu (ii) častější než u spouštěčů lexikálních.

Experiment dopadl tak, jak autoři předpokládali. Zjištění a) podle nich vyplývá z toho, že informace v popředí je snadněji zaměřitelná než informace v pozadí. Zjištění b) lze vysvětlit tak, že u lexikálních spouštěčů je selhání presupoze dostatečným důvodem pro odmítnutí celé výpovědi. Zjištění c) lze interpretovat jako důsledek toho, že selhání presupoze asociované s rezolučním spouštěčem nemusí vést k odmítnutí celé výpovědi.

⁵⁴ Diskusi o této otázce viz v kap. 5.2.10.

3.8 Projekce presupozic a aktuální členění věty

Z výkladů E. Hajičové (1975, 1984, 2002b) vyplývá, že kontextová (ne)zapojenost složek determinuje jak spouštění presupozic, tak jejich projekci. Kontextová zapojenost je jedním ze spouštěčů presupozic; kromě toho funguje jako „otvor“ ve smyslu Karttunenovy teorie (srov. Karttunen, 1973a; viz kap. 3.2). Kontextová nezapojenost sama o sobě presupozici nespouští; některé presupozice spuštěné v ohnisku jsou projektovány, jiné jsou zablokovány. Kontextová nezapojenost funguje tedy jako „otvor“, nebo jako „zátka“, v závislosti na typu spouštěče. Projektovány jsou např. existenční presupozice asociované s určitými nominálními frázemi nebo presupozice spuštěné faktovými slovesy. Příkladem spouštěče, jehož presupozice je při vyjádření v ohnisku podle Hajičové (2002b) zablokována, jsou posesivní konstrukce typu *Honzovi synové*. Srov.:

- (115) *Honzovi synové umějí plavat.*
- (116) *Honzovi synové neumějí plavat.*
- (117) *Plavat umějí Honzovi synové.*
- (118) *Plavat neumějí Honzovi synové.*
- (119) *Honza má syny.*

Zatímco věty (115) a (116) mají jako presupozici výrok (119), pro věty (117) a (118) je podle Hajičové daný výrok pouze alegací (vymezení alegace viz v kap. 2.1). Charakter alegace mají dle Hajičové také některé implikace, které Fillmore (1969) řadí k lexikálním presupozicím:

- (120) *Otevřel jsi dveře na balkon? – Ne, neotevřel. (Když jsem vstoupil, byly už otevřeny.)*

Věta *Ne, neotevřel (jsem dveře na balkon)* tedy podle Hajičové nepresupponuje větu *Dveře byly zavřené*.

Partee(ová) (1996) porovnává alegaci s lokální akomodací. Charakter alegace mají podle ní takové presupozice, které mohou být splněny lokální akomodací, kdežto vlastní presupozice jsou buď zahrnuty v kontextu, nebo je lze splnit prostřednictvím globální akomodace. Heim(ová) volbu mezi lokální a globální akomodací usouvztahuje s externími faktory: globální akomodace dostává před lokální akomodací přednost, protože její realizace je pro recipienta snazší. Z teorie E. Hajičové ovšem vyplývá, že typ akomodace je ovlivněn faktory interně jazykovými, tj. (především) aktuálním členěním větným. Partee(ová) se dále zabývá projekcí presupozic, resp. alegací ze syntaktické úrovně věty na syntaktickou úroveň souvětí. V zásadě podle ní platí, že projektovány jsou presupozice spuštěné v základu věty, která tvoří základovou část souvětí, a alegace implikované ohniskem věty, která je v ohniskové části souvětí. Případy, kdy je základ věty součástí ohniska souvětí nebo kdy je ohnisko věty součástí základu souvětí, jsou podle Partee(ové) méně jednoznačné.

Na rozdíl od Hajičové (1975, 1984, 2002b) i Partee(ové) (1996) předpokládám, že projektovány jsou nejen presupozice spuštěné v základu věty, ale také presupozice

spuštěné v jejím ohnisku. Základ i ohnisko tedy obecně fungují jako „otvor“; základ sám o sobě je navíc spouštěčem presupozic. Větu (119), domnívám se, presuponují nejen věty (115) a (116), ale také věty (117) a (118). Skutečnost, že na větu (118) lze navázat tak, jak je to naznačeno v příkladu (121), nelze pokládat za důkaz toho, že výrok (119) není presupozicí dané věty. Podobně lze totiž navázat na větu (116), u níž Hajičová předpokládá, že výrok (119) je její presupozicí; srov. dialog (122).

(121) *Plavat neumějí Honzovi synové (ale jeho synovci). Honza žádné syny nemá.*

(122) A: *Honzovi mají synové už umějí plavat.* – B: *Pleteš se, Honzovi synové NEUMĚJÍ plavat. Honza totiž žádné syny nemá.*

V posledních větách příkladů (121) a (122) je popřena presupozice spuštěná výrazem *Honzovi synové* („Honza má syny“). Pokud by mluvčí danou presupozici výslovně nepopřel, musel by počítat s tím, že recipient ji bude považovat za platnou.

Interpretace vět (115) až (118) je založena na modelu projekce presupozic, který je prezentován v kap. 4.2. Svým přístupem nezpochybňuji, že při sémantické analýze vět, souvětí nebo celých textů je účelné rozlišovat jevy, které Hajičová označuje jako presupozici a alegaci. Odlišnost mé interpretace vyplývá především z jiného pojetí presupozice: Hajičová presupozici vymezuje sémanticky, tj. ve vztahu k negaci, zatímco mé pojetí je sémanticko-pragmatické (srov. kap. 4). Výhodou integrace pragmatických faktorů do teorie presupozice je možnost pojímat tento jev skalárně.⁵⁵ Lze předpokládat, že presupozice má různou „sílu“ podle toho, s jakým spouštěčem je asociována. Presupozice určitých nominálních frází nebo vlastních jmen jsou, zdá se, silnější než presupozice posesivních konstrukcí. I presupozice spojené s vlastními jmény lze ovšem popřít, např.:

(123) *Z pozvaných hostů nedorazil také Ignác Provazník. Ukázalo se nakonec, že osoba toho jména vůbec neexistuje.*

Posesivní konstrukce se substantivem, které má hmotný denotát (jako v příkladu (121)), zdá se mi, presuponují silněji než posesivní konstrukce s dějovým substantivem, srov.:

(124) *Karel nezpůsobil naši porážku. Naopak, tentokrát přispěl značnou měrou k našemu vítězství.*

⁵⁵ Srov. Stalnaker (1974, s. 475): „(...) omezení kladená výrokem na to, co je presupponováno, mohou nejspíše platit v různém stupni, což lze těžko vysvětlit v rámci sémantické teorie presupozice. V některých případech nelze výrok pokládat za smysluplný, pokud nepředpokládáme, že jej mluvčí užil s jistou presupozicí. V jiných případech se mluvčím aktem jemně naznačuje, že mluvčí něco předpokládá, avšak takové naznačení může být jednoduše popřeno.“ („(...) the constraints imposed by a statement on what is presupposed seem to be a matter of degree, and this is hard to explain on the semantic account. Sometimes no sense at all can be made of a statement unless one assumes that the speaker is making a certain presupposition. In other cases, it is mildly suggested by a speech act that the speaker is taking a certain assumption for granted, but the suggestion is easily defeated by countervailing evidence.“)

4

Spouštění a projekce presupozic v češtině

Presupozici v této knize definuji takto: Pokud věta presupponuje propozici⁵⁶ *p*, vyjadřuje *p* společně s požadavkem, aby *p* byla zahrnuta v kontextu *c* sdíleném účastníky komunikace konstituovaném před realizací věty.⁵⁷

Pojem kontextu může být vymezen různě široce. Ilustrativní je v tomto směru typologie představená v Mluvnici češtiny 3 (Uhlířová, 1987, s. 552n). Je zde rozlišen a) kontext slovní, b) kontext situační, c) kontext zkušenostní (společné znalosti); slovní kontext je rozsahem nejužší, zkušenostní kontext je rozsahem nejširší (zahrnuje kontext slovní i situační). Slovní kontext a bezprostřední kontext situační, společně tvoří tzv. kontext aktuální, zhruba odpovídají Kripkeho pojmu aktivního kontextu (srov. Kripke, 2009). Pasivní kontext v pojetí Kripkeho by pak zhruba odpovídal zkušenostnímu kontextu po „odečtení“ kontextu aktivního/aktuálního (pojmy aktivní a pasivní kontext jsou komplementární). Kontext, na základě kterého vymezují presupozici, má povahu kontextu zkušenostního. Platí ale, že některé spouštěče (kontextová zapojenost složek, částice *také*) kladou na kontext striktnější požadavky v tom smyslu, že propozice musí být zahrnuta v kontextu aktivním/aktuálním; viz dále v této knize.

⁵⁶ V literatuře lze najít různé definice pojmu propozice. V této knize propozici chápu jako obsahový korlát věty, nezávislý na větné formě. Propozice je nositelem pravdivostní hodnoty. Wittgenstein (1974) propozici definuje jako soubor možných světů, v nichž je propozice pravdivá. Různé věty mohou vyjadřovat stejnou propozici, srov.: *Snow is white* vs. *Schnee ist weiß* vs. *Sníh je bílý*; *Pavel odmaturoval* vs. *Pavel složil maturitu*. Vztah mezi propozicí a pravdivostní hodnotou je méně přímočarý u vět s jinou výpovědní funkcí než asertivní. Pomocí zjišťovacích otázek například mluvčí zjišťuje, zda je určitá propozice pravdivá: otázku *Přišel Petr domů včas?* lze parafrázovat jako *Je pravda, že Petr přišel domů včas?*, tj. *Je pravdivá propozice „Přišel Petr domů včas“?* Užitím rozkazovací věty *Sedni si, Petře!* se mluvčí snaží přimět Petra k jednání, jehož výsledkem by byla pravdivost propozice „Petr sedí“.

Zahraniční autoři (např. Heim(ová), 1983b; Zeevat, 1992) obvykle předpokládají, že presupozice má povahu věty. Vzhledem k tomu, že presupozice je často implicitní, lze ji nezdědkou vyjádřit různými větami. Např. ve větě *Petrova manželka nemá žádné kamarádky* je spuštěna presupozice vyjádřitelná větami *Petr má manželku*, *Petr je ženatý*, *Petrova manželka existuje* apod. Předpokládám proto, že presupozice má povahu propozice, nikoli věty.

Dahl (1973) interpretuje presupozici jako relaci mezi propozicemi založenou na vztahu inkluze mezi množinami možných světů. Takové pojetí ovšem znemožňuje pokládat za spouštěče presupozic např. částice, které vyjadřují propozici paralelní s primární (hlavní) propozicí věty (srov. dále). V knize se proto více než na vztah mezi presupozicí a primární propozicí zaměřuji na vztah mezi presupozicí a větou.

⁵⁷ Propozice symbolizují písmeny latinské abecedy, věty písmeny řecké abecedy (např. propozice *a*, věta *δ*). Obsah presupozice uvádím v uvozovkách. Kontext označuji symbolem *c*.

Presupozice typicky obsahuje informaci, kterou mluvčí prezentuje jako předem danou, komunikantům známou, a tudíž „samozřejmou“, s ohledem na kontext málo relevantní (protože už v kontextu je zahrnuta); je proto přirozené, že presupozice je často (ale zdaleka ne vždy) vyjádřena jen implicitně. Presupozice je splněna, pokud recipient v kontextu identifikuje tutéž propozici, která je obsahem presupozice. Není-li presupozici možno splnit, věta není v daném kontextu smysluplná, její obsah nelze ke kontextu přiřčenit (neplatí to však zcela v případech, kdy jsou presupozice a vlastní význam věty obsahově paralelní, srov. dále). Recipient se ovšem snaží najít takovou interpretaci, která by umožnila splnění presupozice: prostředkem k tomu může být modifikace kontextu (tzv. akomodace) nebo modifikace presupozice; viz dále v kap. 4.2. Typickou vlastností presupozic je rezistence vůči negaci a dalším neveridickým operátorům.

Uvedená definice zhruba odpovídá tomu, jak presupozici vymezuje Karttunen (1974) a Heim(ová) (1983) v dynamické pragmaticke, resp. v dynamické sémantice. Presupozice v těchto teoriích není vymezena na základě pravdivostněhodnotové relace k propozici, která odpovídá vlastnímu významu věty, tak jako v klasickém fregovsko-strawsonovském přístupu, ale na základě vztahu věty ke kontextu, v němž je užitá. Takové pojetí otevírá prostor k funkčnímu pohledu na presupozice. Nejde jen o to, že presupozice, resp. kontrast mezi presupozicemi a vlastním významem, jsou prostředkem ke strukturování větného obsahu podle míry jeho informační relevance (viz Wilson(ová) a Sperber, 1979). Proč jsou některé složky větného obsahu pouze presuponovány, tj. ztvárněny jako málo relevantní, zatímco jiné složky jsou vyjádřeny jako (informačně relevantní) vlastní význam? Pomineme-li skutečnost, že pro některé vlastní významy je logicky a významově nutné, aby příslušná presupozice byla ztvárněna právě jen jako presupozice (např. větu *Přestalo pršet* nelze upravit tak, aby presupozice „pršelo“ byla vyjádřena rovněž jako vlastní význam, tj. aby daná věta současně vyjadřovala vlastní významy „pršelo“ a „přestalo pršet“), je důvodem nízké relevance presuponované informace to, že jde (v okamžiku vyslovení dané věty) prototypicky o informaci známou, tj. zahrnutou v kontextu c. Presuponovaná informace je tedy zahrnuta zároveň v kontextu c i ve vyslovené větě; lze říci, že je „mostem“ mezi kontextem a vlastním významem dané věty, tj. novou informací, která se po vyslovení věty ke kontextu c připojuje. V obecném smyslu jsou tak presupozice, resp. jejich spouštěče, textovým konektorem, zajišťujícím textu koherenci (významovou/obsahovou soudržnost).

Na rozdíl od Heim(ové) (1983) nechápu presupozici jako soubor požadavků kladených větou na kontext, ale jako informaci vyjadřovanou větou (nejčastěji implicitně) doprovázenou požadavkem na její zahrnutost v kontextu. Jde tedy v jistém smyslu o skombinování přístupu I. Heim(ové) s přístupem Karttunena a Peterse (1979) či Gazdara (1979), kteří presupozici vykládají jako implikaturu, a také s přístupy založenými na teorii relevance (Wilson(ová) a Sperber, 1979, aj.). Takové pojetí umožňuje snáze vysvětlit efekty, které má spuštěná presupozice na kontext věty: Pokud presupozice obsahuje novou informaci, je tato informace „zkopírována“ do kontextu

prostřednictvím mechanismu akomodace. Pokud presupozice obsahuje známou informaci, v kontextu již zahrnutou, může být na základě presupozice kontext přinejmenším restrukturován: tím, že se známá informace vyjádří znovu, je v kontextu aktualizována, zdůrazněna (sémantickým podmínkám v tom smyslu, jak je chápe Heim(ová), takový efekt připisovat nelze, mohou být jen splněny, nebo nesplněny).

Vymezení presupozice formulované v úvodu této kapitoly není v rozporu s tím, jak je presupozice definována tradičně, v rámci „staticky“ pojaté sémantiky: jako podmínka, která musí být splněna, aby větě (užití věty) v daném kontextu mohla být přidělena pravdivostní hodnota (Strawson, 1950), resp. jako výrok, který vyplývá z jiného výroku i jeho negace (Hajičová, 1975). Většinou platí, že je-li propozice identifikována jako presupozice na základě jednoho z uvedených kritérií, zbývající kritéria její presupoziční platnost potvrzují. Pokud by věta *Petrův bratr si koupil nové auto* byla vyslovena v situaci, kdy Petr žádného bratra nemá, znamenalo by to, že dané větě nelze přidělit pravdivostní hodnotu, protože je nesmyslně užitá (přijmeme-li Strawsonův způsob výkladu). Z toho plyne, že propozice „Petr má bratra“ je presupozicí dané věty. Její presupoziční platnost dosvědčuje rovněž negační test: propozice „Petr má bratra“ vyplývá jak z věty *Petrův bratr si koupil nové auto*, tak z věty *Petrův bratr si nekoupil nové auto*. Současně platí, že daná věta je interpretovatelná jen na pozadí kontextu (pojatého jako soubor propozic sdílených komunikanty), který zahrnuje propozici „Petr má bratra“.

Poukážu nyní na tři případy toho, kdy je uplatnění kritérií „staticky“ pojaté sémantiky problematické, zatímco kritérium zahrnutosti presuponovaného obsahu do kontextu lze uplatnit snadno či alespoň snáze.

A) Negační test (či další testy založené na aplikaci neveridických operátorů) není funkční v případech, kdy negace (či jiný modální operátor) zasahuje nejen vlastní tvrzení, ale také presupozici, tj. má tzv. široký skopus. V těchto případech také neplatí, že by nepravdivost presupozice znemožňovala přidělit větě pravdivostní hodnotu. Např.:

- (1) *Francouzský král není holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*
- (2) *Je možné, že Petr má bratra. Je také možné, že Petrův bratr je holohlavý.*

Fráze *francouzský král* v souvětí (1) nepresuponuje existenci francouzského krále, protože je v dosahu tzv. externí negace. Na pozadí situace, kdy francouzský král neexistuje, je věta *francouzský král není holohlavý* užitá v konstrukci (1) pravdivá (viz Russel, 1905). Podobně fráze *Petrův bratr* v příkladu (2) nepresuponuje v daném kontextu „Petr má bratra“, jelikož je v dosahu operátoru epistemické modality. Na pozadí situace, kdy je možné, že Petr má bratra, a současně je možné, že Petrův bratr je holohlavý, je souvětí *Je také možné, že Petrův bratr je holohlavý* z příkladu (2) pravdivé. Řešením daného problému by teoreticky mohlo být postulování dvou typů negace (nebo i dalších neveridických operátorů), přičemž by platilo, že presupozice je rezistentní jen vůči operátorům s úzkým skopusem, v tom smyslu, že se jí tyto operátory

významově nedotýkají. Takový předpoklad by však neměl oporu ve výrazovém plánu jazyka: v češtině, a nejspíše ani v žádném jiném jazyce, není pro negační operátory rušící presupozice vyčleněn speciální výrazový prostředek. Skopus neveridických operátorů navíc není binární, tj. neplatí, že by negace buď nezasahovala žádnou větou presupozici (jako negace interní), nebo že by zasahovala všechny větné presupozice (jako negace externí). Srov.:

- (3) *Český prezident se včera nemohl potkat s francouzským premiérem – francouzský premiér odletěl už před týdnem zpátky do Francie.*
- (4) *Český král se včera nemohl potkat s francouzským králem – Česká republika ani Francie v současnosti krále nemají.*
- (5) *Český prezident se včera nemohl potkat s francouzským králem – současná Francie krále nemá.*

Předpokládám, že fráze *český prezident*, *český král*, *francouzský premiér*, *francouzský král* spouštějí existenční presupozici. V příkladu (3) nemá operátor negace dosah na žádnou z existenčních presupozic, v příkladu (4) jsou negací zasaženy naopak obě presupozice. V příkladu (5) se negace dotýká jen jedné ze spuštěných presupozic: ve vztahu k frázi *český prezident* jde tedy o interní negaci, ve vztahu k frázi *francouzský král* o externí negaci. Pokud bychom předpokládali, že interní a externí negace jsou vyjadřovány různými (byť homonymními) jazykovými prostředky, byly by věty kombinující oba typy negace při užití jediného výrazového prostředku (záporného morfému *ne-*, viz příklad (5)) obtížně vysvětlitelné.

V dynamické sémantice I. Heim(ové) jsou věty s externí negací interpretovány jako případy tzv. lokální akomodace. V kap. 4.2 představím svůj návrh modelu projekce presupozic, založený na předpokladu, že v případech jako (1) není presupozice zrušena, ale je modifikována tak, aby mohla být splněna.

B) Klasickou teorii presupozic lze obtížně aplikovat na věty užití v jiné výpovědní funkci než asertivní. Jde především o otázky a rozkazy. Takové věty nevyjadřují výroky, není tedy možné jim přidělit pravdivostní hodnotu. Z toho plyne, že jejich presupozice nelze vymezit jako podmínky nutné pro to, aby daná věta mohla být hodnocena jako pravdivá nebo nepravdivá. Např.:

- (6) *Je současný král Francie holohlavý?*

Presupozice „současný král Francie existuje“ tu sice nemá vliv na pravdivostní hodnotu věty (protože tu větě přidělit nelze), podmiňuje však zřejmě její smysluplnost: kdyby daná presupozice neplatila, nemělo by smysl zjišťovat, zda entita, jejíž existence se presuponuje, je nositelem jistého atributu. Podobně lze hodnotit presupozice vět rozkazovacích, např.:

- (7) *Ostříhej současného krále Francie!*

Zvláštní pozornost zasluhují presupozice spojené s otázkami doplňovacími, např.:

- (8) *Kdo stříhá současného krále Francie?*

Uvedená otázka presuponuje propozice $a =$ „současný král Francie existuje“ a $b =$ „někdo stříhá současného krále Francie“ (presupozice a je složkou presupozice b).⁵⁸ Obě presupozice podmiňují smysluplnost dané otázky. Jejich vztah k negované podobě otázky je ovšem odlišný: zatímco presupozice a se negace nedotýká, záporná podoba otázky (8), vyjádřená níže jako (9), presuponuje zápornou propozici b , tj. „někdo nestříhá současného krále Francie“.

(9) *Kdo nestříhá současného krále Francie?*

Odlišný vztah obou presupozic k negaci zřejmě vyplývá z povahy příslušných spouštěčů: zatímco presupozici a spouští nominální konstrukce, presupozice b je asociována s celou konstrukcí doplňovací otázky, příp. s tázacím výrazem, který ji prototypicky uvozuje (srov. diskusi v kap. 4.1).

C) Uplatnění negačního testu je ve vztahu k některým typům spouštěčů problematické. Při použití klasické verbální negace se jako presupozice nejeví propozice implikované výrazy *také* a *znovu*, přestože z hlediska typu implikované informace o presupozice nepochybně jde. Např.:

(10) *Můj bratr k nám znovu přišel na večeři.*

(11) *Můj bratr k nám znovu nepřišel na večeři.*

Věta (10) tvrdí „můj bratr k nám přišel na večeři“ a presuponuje (prostřednictvím výrazu *znovu*) „můj bratr k nám přišel na večeři už dřív“, kdežto věta (11) (v jednom z možných čtení) tvrdí „můj bratr k nám nepřišel na večeři“ a presuponuje „můj bratr k nám nepřišel na večeři už dřív“. Kladná podoba věty má tedy jinou presupozici než její záporná podoba. Lze samozřejmě oprávněně namítnout, že věta (11) není negací věty (10) právě proto, že má jinou presupozici. Negací věty (10) (v logickém smyslu) je ve skutečnosti konstrukce uvozená výrazem *Není pravda*, že:

(12) *Není pravda, že k nám můj bratr znovu přišel na večeři.*

Uvedené spouštěče jsou asociovány s presupozicemi, které mají k propozici odpovídající vlastnímu významu věty jiný logický vztah než např. presupozice implikované určitými deskripcemi. Zatímco ve větě *Francouzský král je (není) holohlavý* je presupozice „francouzský král existuje“ složkou propozice „francouzský král je (není) holohlavý“, ve větách (10) a (11) jsou na sobě primární propozice věty (odpovídající větě *Můj bratr k nám přišel (nepřišel) na večeři*) a presupozice logicky nezávislé, tj. jsou obsahově paralelní.⁵⁹ Rozdíl mezi oběma typy presupozic se projevuje v případech,

⁵⁸ Podle Hajičové (1976) by otázka (8) presuponovala propozici b jen při umístění intonačního centra na tázací výraz. Podrobněji viz v kap. 4.1.

⁵⁹ Tvzení o logické nezávislosti obou propozic však nelze chápat absolutně, obě propozice mohou například sdílet určité presupozice. Ve větě *Můj bratr k nám znovu přišel na večeři* jak primární propozice

kdy presupozice selže: zatímco při selhání presupozice, která je složkou primární propozice, větě nelze přidělit pravdivostní hodnotu (vlastnost „být holohlavý“ lze přisuzovat jen existující entitě), při selhání presupozice, která je k primární propozici obsahově paralelní, může být věta hodnocena jako pravdivá či nepravdivá (bratrovi lze predikovat děj „přišel k nám na večeři“, ať byl druhově stejný děj realizován už v minulosti, nebo ne). Neplatí-li presupozice, tj. bratr k nám dříve nepřišel na večeři, ani primární propozice, tj. bratr k nám nyní nepřišel na večeři, je podle mé intuice větu nutno hodnotit jako nepravdivou. Neplatí-li presupozice, primární propozice však ano, lze větu, domnívám se, hodnotit jako pravdivou, byť „nedokonale“, částečně: platí propozice, která je hlavní složkou sdělení, avšak neplatí propozice, která je vedlejší složkou sdělení. Na selhání presupozice spuštěné určitou deskripcí, resp. výrazem *znovu* může recipient reagovat např. takto:

- (13) *Současný král Francie je holohlavý. – Jak to myslíš, současný král Francie? Francie dnes přece krále nemá.*
- (14) *Petr si včera znovu pustil Pána prstenů. – Máš pravdu, pustil si ho, ale poprvé v životě. / To není pravda, Petr si včera četl knížku.*

První reakce v příkladu (14) odpovídá situaci, kdy primární propozice platí, ale presupozice neplatí, zatímco druhá reakce odpovídá situaci, kdy neplatí primární propozice (platnost presupozice při uvedené reakci není relevantní).

Paralelními propozicemi jsou rovněž presupozice spuštěné nerestriktivními vztažnými větami, srov.:

- (15) *Pod schody na mě čekal můj bratr, který k nám přišel na večeři.*

I v těchto případech nepravdivost presupozice pravděpodobně nezpůsobuje, že by souvětí nebylo možné přidělit pravdivostní hodnotu. Na rozdíl od vět s výrazy *také* a *znovu* tu uplatnění negačního testu s klasickou verbální negací dává předpokladané výsledky, tj. negujeme-li v uvedeném příkladu sloveso *čekat*, vztažná věta není negací dotčena. O propozici vyjádřené vztažnou větou navíc často neplatí, že by odpovídala informaci známé, komunikačně málo relevantní.

Tato skutečnost společně s „logickým paralelismem“ takových presupozic ve mně vyvolává pochybnosti, jestli je vůbec na místě nerestriktivní vztažné věty mezi spouštěče presupozic počítat (ve svém přehledu spouštěčů presupozic je uvádí Levinson (1983, s. 181n), srov. kap. 1). Zdá se mi, že motivem k užití souvětí s nerestriktivní vztažnou větou je často především snaha o kondenzaci vyjádření (což ale, pravda, není vyloučené ani u dalších spouštěčů presupozic). Srov. např. *Tento původní objevený recept zdokonalila v roce 1806 cukrárna Niederegger, která dodnes existuje v ulici Breite Strasse* (SYNv9)⁶⁰ vs. *Tento původní objevený recept zdokonalila v roce 1806 cukrárna Niederegger. Tato cukrárna dodnes existuje v ulici Breite*

„můj bratr k nám přišel na večeři“, tak presupozice „můj bratr k nám přišel na večeři už dřív“ presuponují existenci „mého bratra“.

⁶⁰ Zkratkou SYNv9 budu vyznačovat doklady nalezené v korpusu SYN, verze 9 (Křen a kol., 2021).

Strasse (mnou upravený předcházející doklad). Je možné, že příčinou netečnosti nerestriktivních vztazných vět vůči negaci je spíše jejich obsahová nezávislost, paralelnost než skutečnost, že by implikovaly presupozice. Ponechávám zde tuto otázku otevřenou.

Koncept částečné pravdivosti lze však aplikovat i na věty, v nichž je presupozice složkou primární propozice. Větu *Současný král Francie je holohlavý* bychom jako částečně pravdivou mohli hodnotit například v situaci, kdy mluvčí mylně pokládá francouzského prezidenta za francouzského krále, a ten je skutečně holohlavý. Podle Donnellana (1966) by v takovém případě presupozice neselhala, protože určitá nominální fráze referuje ke konkrétní osobě, byť je způsob jejího pojmenování chybný. Donnellan označuje takové užití určité nominální fráze jako referenční. Do protikladu k němu staví užití atributivní; jde o případy, kdy nominální fráze presuponuje existenci někoho (kohokoli), kdo je nositelem příslušné vlastnosti. Srov. často citovaný Donnellanův příklad *Smith's murderer is insane* (*Smithův vrah je šílený*): fráze *Smith's murderer* buď ukazuje ke konkrétní osobě, o níž se např. mluvčí může mylně domnívat, že je Smithovým vrahem (referenční užití), nebo pojmenovává toho, kdo Smitha zabil, ať jde o kohokoli (atributivní užití). Distinkce mezi referenčním a atributivním užitím určité nominální fráze zhruba odpovídá rozdílu mezi *de re* a *de dicto* konstrukcí; srov. kap. 3.5, příklad (88).

Otázkou částečné pravdivosti výroků se zabývá tzv. fuzzy logika. Zatímco klasická výroková logika operuje se dvěma hodnotami (1, 0), fuzzy logika připisuje výrokům hodnoty z intervalu $<0; 1>$, kterých je nekonečně mnoho. Termín fuzzy logika poprvé užil matematik Zadeh (1965). Teorie fuzzy množin našla uplatnění také v lingvistice. Podle Lakoffa (1973) je věty vyjadřující zařazení objektu do určité kategorie (množiny objektů) nutno hodnotit jako pravdivé v té či oné míře. Např. věta *A chicken is a bird* (*Kuře je pták*) je pravdivější než věta *A bat is a bird* (*Netopýr je pták*), ale méně pravdivá než věta *A robin is a bird* (*Červenka je pták*) – kuře má ve větší míře vlastnosti charakteristické pro ptáky než netopýr, ale v menší míře než červenka. Na fuzzy povaze pojmenovacích kategorií je založen význam modifikátorů typu *sort of*, *par excellence*, *typical* aj. Do diskuse o nebinárním charakteru pravdivostních hodnot se z českých lingvistů zapojili Sgall a kol. (1986, s. 65); s odkazem na Chomského (1977) připomínají věty typu *This is a glass building* (*Tato budova je ze skla*) nebo *The Pacific is full of coral islands* (*Pacifik je plný korálových ostrovů*), které podávají v jistém smyslu zjednodušený popis reálného stavu světa, a přirozeně tedy vyvolávají reakci typu *Oh no, not only that* (*Ale ne, nejen to*) nebo *Don't exaggerate* (*Nepřeháněj*) nebo *Oh, no, it is also...* (*Ale ne, je to také...*).

Zatímco výše uvedené příklady se týkají pravdivosti primární větné propozice, příklady (13) a (14) poukazují na vztah mezi pravdivostní hodnotou věty a splněním/nesplněním větné presupozice. V rámci teorie fuzzy množin se presupozicemi zabýval např. Lakoff (tamtéž, s. 468 a 499). Propozicím lze podle něj připisovat uspořádané dvojice hodnot (t, n) , kde t reprezentuje stupeň pravdivosti a n „stupeň nesmyslnosti“ (*the degree of nonsense*). Selhání presupozice tedy Lakoff pojímá graduálně: propozice postrádá smysl v takové míře, v jaké jej postrádá příslušná presupozice.

Výše jsem poukázal na případy, kdy je uplatnění klasických kritérií pro vymezení presupozice problematické, kdežto kritérium zahrnutosti presuponovaného obsahu do kontextu lze aplikovat snadno či alespoň snáze. Je třeba upozornit rovněž na

případy, kdy je tomu naopak. Presupozice asociované s tzv. semifaktovými slovesy (*uvědomit si, dozvědět se, zjistit* aj.)⁶¹ lze detekovat negačním testem (viz příklady (16) a (17)), jejich obsahem je však často nová informace, v kontextu věty nezahrnutá (viz příklad (18)).

(16) *Uvědomil si, že svou ženu miluje.*

(17) *Neuvědomil si, že svou ženu miluje.*

(18) *Podle pověsti v době druhé světové války vrátný divadla zjistil, že mu za dcerou chodí některý z nacistů.* (SYNv9)

Nesoulad mezi presupozicí věty a jejím kontextem odstraňuje tzv. akomodace: opravný mechanismus, pomocí něž je chybějící informace do kontextu doplněna (srov. kap. 3.6). Nejsilnější argument proti teorii akomodace (viz např. Gazdar, 1979) lze shrnout takto: Teorie, které počítají s akomodací, předpokládají, že jazyková situace před akomodací je v jistém ohledu defektní, odchýlná od normy. Je však správné považovat za defektní situaci, která při uplatnění některých spouštěčů, např. právě semifaktových sloves, nastává zcela běžně? Presupozice spouštěné faktovými a semifaktovými slovesy jsou zvláštní i tím, že jsou vyjádřeny explicitně (srov. vymezení presupozice v úvodu této kapitoly).

Zatímco negační test identifikuje presupozici jako podmínku pro to, aby věta mohla být hodnocena jako pravdivá či nepravdivá (koresponduje-li věta se stavem světa, je pravdivá a její negace je nepravdivá; nekoresponduje-li se stavem světa, je nepravdivá a její negace je pravdivá), dialogový test, např. v podobě prezentované von Fintelem (2004; srov. úvodní kapitolu této knihy), ukazuje, že presupponovaná informace musí být zahrnuta v kontextu sdíleném účastníky komunikace: reakce typu *Hey, wait a minute... (No počkat / Počkej...)* svědčí o tom, že daná informace není zahrnuta v souboru propozic konstituovaném ve vědomí adresáta, a tedy ani v souboru propozic sdíleném mluvčím a adresátem, a adresát navíc není ochoten příslušný soubor akomodovat. V případech, kdy je uplatnění negačního testu problematické (např. u výpovědí s jinou než asertivní funkcí, viz výše), lze uplatnit dialogový test a naopak tam, kde lze s obtížemi uplatnit dialogový test (např. u vět se semifaktovými slovesy, viz výše), je možné využít test negační. Obě kritéria proto pokládám za nezbytná pro detekování presupozic. Kontextové kritérium přitom v této knize pojímám jako základní, kritérium rezistence vůči negaci jako opěrné (srov. vymezení

⁶¹ Karttunen (1971) rozlišuje slovesa faktová (*regret* ‚litovat‘, *forget* ‚zapomenout‘, *resent* ‚nesnášet, neschvalovat‘) a semifaktová (*realize* ‚uvědomit si‘, *find out* ‚zjistit‘, *see* ‚vidět‘, *notice* ‚všimnout si‘): v afirmativních a negativních větách oba druhy sloves presupponují platnost svého komplementu, avšak v kontextech s některými modálními operátory faktovou presupozici implikují jen slovesa faktová. Srov. *It is possible that I will regret later that I have not told the truth* ‚Je možné, že budu později litovat toho, že jsem nemluvil pravdu‘ (souvětí presupponuje ‚nemluvil jsem pravdu‘) vs. *It is possible that I will discover later that I have not told the truth* ‚Je možné, že později zjistím, že jsem nemluvil pravdu‘ (souvětí nepresupponuje ‚nemluvil jsem pravdu‘).

presupozice na začátku této kapitoly). Akcentování kontextového kritéria je motivováno snahou nevyvozovat presupozice z významu věty samé, tj. z logického vztahu mezi proposicemi vyjadřovanými větou, ale z významového vztahu mezi větou a kontextem, v němž je užitá, a interpretovat presupozice jako funkční prostředek jazykové komunikace.

Presupozice není jediným typem implikované informace, která je součástí větného významu. Je vhodné rozlišovat primární proposici, kterou věta přímo vyjadřuje, a proposice sekundární, které z věty vyplývají na základě sémantických či pragmatických principů. K tomuto typu informace patří vedle presupozice především sémantická implikace (*entailment*) a konverzační a konvenční implikatura.

Sémantickou implikaci lze vymezit takto: p sémanticky implikuje q , jestliže z p vyplývá q a z negace q vyplývá negace p . Např. věta *John Lennon byl zavražděn* vyjadřuje proposici $p =$ „někdo zavraždil Johna Lennona“ a sémanticky implikuje proposici $q =$ „John Lennon je mrtvý“. Propozice q je složkou propozice p a z p sémanticky z ní vyplývá: préteritum mutačního slovesa *zavraždit* vyjadřuje, že subjektivní aktant způsobil přechod objektového aktantu ze situace „být živý“ do situace „být mrtvý“. Situace „být mrtvý“ je tedy výsledkem děje denotovaného slovesem *zavraždit*. Podstatné je, že daný rezultat je součástí vlastního významu slovesa *zavraždit*.

Konverzační implikatury náležejí do oblasti pragmatiky, vznikají v důsledku porušení některé z konverzačních maxim (srov. Grice, 1975). Jde o nepřímé, implicitní mluvní akty informačně odlišné od toho, co je explicitně řečeno. Např.:

(19) A: *Přijdeš dnes večer na oslavu mých narozenin?*

B: *Mám teď hrozně práce.*

Mluvčí B porušil maximu relevance, protože neposkytl přímou odpověď na položenou otázku. Předpokládá-li mluvčí A, že mluvčí B je kooperativní (tj. např. nedává nerelevantní odpovědi na položené otázky), rekonstruuje pomocí inference implikaturu, která je „ukrytá“ za explicitním mluvním aktem, např.: *Mám teď hrozně práce, proto na oslavu tvých narozenin nepřijdu.*

Konvenční implikatury na rozdíl od konverzačních implikatur nezávisí na konverzačních maximách, jsou součástí významu věty. V literatuře se uvádějí příklady lexikálních a syntaktických jednotek, s nimiž jsou konvenční implikatury asociovány, např.:

(20) *Karel je chudý, ale šťastný.*

Věta (20) implikuje, že chudoba není slučitelná se štěstím; uvedená implikatura je asociována se spojkou *ale*. Třebaže asociovanost konvenčních implikatur s jazykovými jednotkami by mohla vést k závěru, že jde o sémantický jev, podle Grice (1975) náleží do oblasti pragmatiky: nepravdivost konvenční implikatury nezpůsobuje nepravdivost věty, ale její neadekvátnost, nevhodnost. Větu takového druhu ilustruje příklad (21):

(21) *Karel je bohatý, ale šťastný.*

Nutno říci, že pojem konvenční implikatury je problematický, málo vyjasněný a otázku jeho příslušnosti k pragmatické, nebo k sémantické domněně jazyka nelze pokládat za vyřešenou.⁶²

Presupozice se od sémantické implikace i od konverzační a konvenční implikatury liší v několika podstatných rysech:

1. Presupozice prototypicky obsahuje informaci známou, předem danou, pro ostatní typy implikací to zpravidla neplatí.⁶³
2. Presupozice je na rozdíl od dalších typů implikací prototypicky rezistentní vůči negaci a dalším neveridickým operátorům.
3. Konverzační implikaturu lze na rozdíl od presupozice a sémantické implikace i na rozdíl od konvenční implikatury zrušit, aniž by byla dotčena primární propozice. Např.:

(22) A: *Přijdeš dnes večer na oslavu mých narozenin?*

B: *Mám teď hrozně práce, ale přijdu.*

V uvedeném případě je zrušena jen konverzační implikatura „nepřijdu“, nikoli propozice explicitně vyjádřená větou *Mám teď hrozně práce*. Sémantická implikace je neveridickým operátorem dotčena jen v případě, že je dotčena i primární propozice. Např. ze souvětí *Karel se domníval / tvrdil, že John Lennon byl zavražděn* nevyplývá propozice „John Lennon je mrtvý“. Zrušitelnost presupozice je rovněž podmíněna přítomností neveridického operátoru, prototypicky jím však zrušena není (jde o podmínku nutnou, nikoli postačující).

Na otázku, jestli je pojetí presupozice uplatňované v této knize sémantické, nebo pragmatické, nelze odpovědět jednoduše. V kap. 2 jsem ukázal, že koncept dynamického vztahu mezi větou (výpovědí) a kontextem byl rozvíjen jak v rámci pragmatiky (Stalnaker, 1974), tak v rámci dynamické sémantiky (Heim(ová), 1983b). Rozdíl mezi sémantickými a pragmatickými teoriemi presupozice spočívá v hodnocení efektu, který je vyvolán selháním presupozice: podle (trivalentních) sémantických teorií větě v takových případech nelze přidělit pravdivostní hodnotu, podle pragmatických teorií je daná věta, resp. výpověď nevhodně užitá. Předpokládám, že mezi neadekvátností věty a nemožností přidělit jí pravdivostní hodnotu je kauzální spojitost. Proč nelze větu (užitou) v jisté situaci hodnotit ani jako pravdivou, ani jako nepravdivou? Nejspíše proto, že užití věty je vzhledem k příslušné situaci

⁶² Někteří autoři užitečnost termínu konvenční implikatura vůbec zpochybňují, viz např. Bach (1994).

⁶³ Mohlo by se zdát, že některé konverzační implikatury také obsahují „informaci předem danou“. Srov. výše uvedený příklad *Karel je chudý, ale šťastný* – to, že chudoba není slučitelná se štěstím, je všeobecně známo. Jde tu však spíše o generalizaci jistých zkušeností než o známou informaci (víme o mnoha lidech, kteří jsou chudí, a proto nešťastní; z toho lze usuzovat, že chudoba není slučitelná se štěstím).

neadekvátní, nesmyslné (Strawson (1950): otázka po pravdivosti věty vůbec nevystane).⁶⁴ Pokládám proto za vhodné interpretovat presupozici jako jev **sémanticko-pragmatický**.⁶⁵ Je však nepochybně relevantní, jakým aspektem daného jevu se zabýváme. Máme-li na mysli presupozici jako význam implikovaný izolovanými jazykovými jednotkami – slovotvornými, lexikálními nebo syntaktickými prostředky, resp. větami, jejichž jsou součástí –, jde především o jev sémantický. Zabýváme-li se otázkou splňování presupozic, tj. vztahem mezi presuponující větou a kontextem, ocitáme se již na rozhraní sémantiky a pragmatiky. Záleží pak na tom, jak „široké“ pojetí sémantiky, resp. pragmatiky je uplatňováno (dynamická sémantika definuje význam věty na základě jejího vztahu ke kontextu), nakolik jsou při popisu „kontextualizace“ presupozic akcentováni účastníci komunikace apod. V této knize předpokládám, že interakce mezi kontextem a presupozicemi je obousměrná: nejenže presupozice může modifikovat kontext (prostřednictvím akomodace), ale také kontext může při jisté konstelaci syntaktických prostředků modifikovat presupozici; viz dále v kap. 4.2. Takové pojetí presupozice je, domnívám se, více pragmatické než sémantické: je založeno na předpokladu, že některé složky významu nejsou větě imanentní, nelze je komponovat z významu jejich složek, ale krystalizují teprve „pod tlakem kontextu“.

4.1 Spouštění presupozic

Spouštěním presupozic se rozumí jejich asociovanost s jazykovým prostředkem, tzv. spouštěčem presupozice. Předpokládám, že presupozice je spuštěna vždy, když je spouštěč presupozice složkou věty. To však neznamená, že by větě bylo možné ve všech kontextech připsat presupozici v té podobě, v jaké byla spuštěna příslušným jazykovým prostředkem. Vyžaduje-li to kontext, může být presupozice během projekce do komplexnějších syntaktických struktur modifikována (viz následující kap. 4.2).

Funkci spouštěčů plní prostředky různých jazykových rovin, nejčastěji lexikální (faktová slovesa, částice, příslovce) a syntaktické (časové věty, srovnávací konstrukce); srov. klasifikaci spouštěčů presupozic podle Levinsona (1983, s. 181n), představenou v úvodu této knihy s aplikací na český jazykový materiál. Je však otázkou, zda v některých případech nelze funkci spouštěče připsat elementárnějším jazykovým

⁶⁴ To, že možnost přidělit větě pravdivostní hodnotu je podmíněna adekvátností užití věty, předpokládá také Likavčan (2012) v textu zabývajícím se vztahem mezi pragmatickou presupozicí a pravdivostí věty. Nejde však podle něj o symetrický vztah: z adekvátnosti užití věty nevyplývá, že lze větě přidělit pravdivostní hodnotu.

⁶⁵ Srov. Stalnaker (1972): „Každá sémantická presupozice propozice vyjádřené v daném kontextu je pragmatickou presupozicí lidí v daném kontextu.“ („Any semantic presupposition of a proposition expressed in a given context will be a pragmatic presupposition of the people in that context.“)

jednotkám, tj. morfémům (spíše než slovům) a slovům (spíše než syntaktickým konstrukcím). Rozdíl mezi oběma interpretacemi je naznačen níže (podtržení vyznačuje spouštěče pojímané jako komplexní jazykové jednotky – ve shodě s tím, jak o nich bylo pojednáno v úvodu knihy –, ztučnění vyznačuje spouštěče pojímané jako „elementární“ jazykové jednotky):

- a) určité deskripce: zájmeno signalizující určitou referenci vs. celá nominální fráze
Velmi sympatický mi byl ten pán v černém klobouku.
- b) posesivní konstrukce (jako podtyp určitých deskripcí): posesivní sufix vs. syntagma posesivního adjektiva a substantiva
Petr-ovy děti milují čokoládu.
- c) slovesa změny stavu: slovesný prefix vs. slovesný lexém
Lod' od-plula z přístavu.
- d) časové věty: spojovací prostředek vs. celá časová věta
Poté, co odbíla půlnoc, se Martin zvedl a šel domů.
- e) vytýkáci konstrukce: vztažné zájmeno vs. celá závislá věta
Byla to Marie, kdo ztratil peněženku.
- f) doplňovací otázky: tázací výraz vs. syntaktická konstrukce doplňovací otázky (obsahující tázací výraz, asociovaná s příslušným intonačním schématem aj.)
Kdo zabil Johna Lennona?

Domnívám se, že přisuzování funkce spouštěče presupozice elementárnějším jazykovým prostředkům je možné, a že s druhým pohledem, tj. identifikováním spouštěčů jako komplexních jazykových jednotek, se v zásadě nevyklučuje. Věc je možno vidět tak, že „elementární“ prostředek spouští presupozici značného stupně obecnosti; ta je pak při projekci do vyšších, komplexnějších jazykových jednotek specifikována. Takový pohled je ve shodě s předpokladem, že presupozice nejsou významově rigidní – v tom smyslu, že by existovaly jen v podobě, která je asociována s jejich spouštěčem –, ale jsou významově dotvářeny pod vlivem lexikálního obsazení věty, a také pod vlivem kontextu, v němž je věta užita (srov. kap. 4.2). Např. sufix *-ív/-in* je asociován s presupozicí, že referent základu příslušného adjektiva je posedorem entity označené řídicím substantivem. V lexikálně obsazených konstrukcích je pak tato presupozice specifikována, např. jako „Petr má děti“.⁶⁶ Podobně je prefix *od-*

⁶⁶ Pokud bychom uvažovali o konstrukcích morfematically/lexikálně neobsazených, došli bychom k presupozicím stejného stupně obecnosti, jaký vyznačuje presupozice „elementárních“ jazykových

v mutačních⁶⁷ slovesech pohybu jako *odejít, odplout, odletět* asociován s presupozicí, že referent levovalenčního participantu byl (předtím) lokalizován v místě, které je východiskem jeho pohybu. Tato obecná presupozice je dourčena příslušnou lexikální jednotkou, resp. jejím užitím ve větě. Např. z významu slovesa *odplout* vyplývá, že se východisko pohybu nachází na vodě, a při užití slovesa ve větě je lokalizovaná entita referenčně specifikována. Obecně ale platí, že u prefigovaných sloves je přisuzování presupozice elementárnějším jednotkám (tedy morfémům) problematičtější než např. u syntaktických konstrukcí, a to kvůli časté nekompozicionalitě jejich významu, resp. složité souhře mezi významem prefixu a významem slovesného základu.

Podobný poměr mezi významem izolované jazykové jednotky a specifikací tohoto významu při užití jednotky v nějaké struktuře (lexikální, syntaktické, textové) lze pozorovat rovněž u vlastního, přímo vyjadřovaného významu. Pro presupozice se ovšem zdá být charakteristická značná obecnost významu asociovaného s izolovanou „elementární“ jednotkou, a také značný kontrast mezi obecností tohoto významu a specifičností významu konstituovaného v komplexní struktuře. Představme si například, že bychom kvůli ruchu nerozuměli lexikální náplni časové věty výše exemplifikující typ d), tedy:

(23) *Poté, co ??????????, se Martin zvedl a šel domů.*

Časové větě bychom tu mohli přisoudit jen velmi obecnou presupozici „něco se stalo“, tedy právě takovou presupozici, jaká je asociovaná se samotnou časovou spojkou. Uvedený kontrast, resp. potřeba obecně pojatou presupozici specifikovat na základě jazykového materiálu příslušné věty, opravňuje myslím k tomu, interpretovat spouštěče presupozic jako **operátory**. Obecně platí, že funkcí operátorů je generování propozice z obsahu jiné propozice (srov. např. operátor negace, modální operátory, spojkové operátory generující „hyperpropozice“ aj.). Funkcí spouštěčů presupozic je tedy generování presupozice z obsahu propozice, která odpovídá vlastnímu (primárnímu) významu příslušné věty. Jinak řečeno: funkcí spouštěčů presupozic je vybídnout recipienta ke konstrukci presupozice a k její následné identifikaci s propozicí zahrnutou v kontextu.

jednotek. Šlo by tedy např. o konstrukci posesivního adjektiva s řídicím substantivem (v abstraktním smyslu), o konstrukci prefixu *od-* se slovesným základem, o konstrukci doplňovací otázky uvozené tázacím výrazem aj. Takový pohled je samozřejmě rovněž možný. Faktem je, že „elementární“ jednotky spouštějící presupozice „přepokládají“ užití v jistých konstrukcích: význam posesivního sufixu lze popsat jen na pozadí konstrukce substantiva s posesivním adjektivem, prefix *od-* vyžaduje slovesný základ s významem pohybu atd. Z toho je patrné, že oba pohledy, tj. přisuzování presupozic „elementárním“ jednotkám vs. komplexním jednotkám, skutečně nejsou disjunktní.

⁶⁷ Termín „mutační slovesa“ definuje Daneš (1981): mutace je založena na přechodu ze situace východiskové do situace závěrové. Prototypicky jde o slovesa realizující vidový protiklad. Daneš východiskovou situaci výslovně označuje jako presupozici.

Tak jako u dalších operátorů lze i u spouštěčů presupozic určit **skopus**: je jím ta část primární propozice, která je inkorporována do presupozice.^{68,69} Lze rozlišit případy, kdy presupozice materiálově čerpá výlučně z vlastního významu lexikálních prvků věty, v níž je zahrnuta, a případy, kdy obsahuje jisté významové (obsahové) prvky navíc, srov.:

(24) *Velmi sympatický mi byl ten pán v černém klobouku.*

skopus spouštěče presupozice: *pán v černém klobouku*; $p =$ „pán v černém klobouku existuje“

(25) *Jan začal kouřit.*

skopus spouštěče presupozice: *Jan kouří(t)*; $p =$ „Jan nekouřil“

(26) *Martin litoval toho, že se vrátil domů pozdě.*

skopus spouštěče presupozice: *Martin se vrátil pozdě domů*; $p =$ „Martin se vrátil pozdě domů“

Uvedená distinkce se týká dosahu operátoru na „overtní“ složky věty. Platí totiž, že všechny konstrukční složky presupozice jsou ve větě zahrnuty alespoň implicitně. Elementy presupozice, které neodpovídají vlastnímu významu lexikálních jednotek, jsou zpravidla zahrnuty ve významu spouštěče presupozice. V příkladech (24) a (25) jsou tyto elementy naznačeny podtržením, presupozice v příkladu (26) žádný takový element neobsahuje.

Součástí presupozice může být určení relativního času. Presupozice spuštěná ve větě (25) by přesněji měla být popsána takto:

(27) *Jan začal kouřit (v t_1).*

$p =$ „Jan kouřil v t_1 ; t_1 bezprostředně předchází t_1 “

Z mutační povahy slovesa *začít* vyplývá, že situace, v níž Jan nekouřil, bezprostředně předchází situaci, v níž kouřil. Časové požadavky zahrnuté do jiných typů presupozic jsou méně striktní, srov.:

(28) *Jan si znovu zakouřil (v t_1).*

$p =$ „Jan si zakouřil v t_1 ; $t_1 < t_1$ “ (t_1 předchází t_1 , ale ne nutně bezprostředně)

⁶⁸ Skopus u spouštěčů presupozic určují také Karttunen a Peters (1979); termín ovšem užívají v jiném smyslu (srov. kap. 5.2.6).

⁶⁹ Není zcela jasné, které jazykové/mimojazykové rovině by skopus operátorů měl být atribuován. Ve formální sémantice se skopus určuje na rovině logické formy (viz např. Lepore a Ludwig, 2002). Sgall a kol. (1980, s. 80) ukazují, že skopus nemůže být pouze záležitostí obsahovou, neboť je vázán na význam věty (na její aktuální členění). Srov. také shrnující stať o skoposu K. Olivy (2002). Předpokládám, že ve skoposu těchto operátorů jsou jednotky významové/obsahové, avšak na některých místech v knize – v zájmu zjednodušení – budu mluvit o dosahu operátoru na povrchové složky věty, které příslušné významové/obsahové elementy vyjadřují (viz zejména kap. 5.2.6).

Z výše řečeného vyplývá, že spouštěč presupozice má dosah rovněž na čas děje (t_i) vyjádřený morfologicky na slovese ve funkci spouštěče.

Domnívám se, že přehled základních typů spouštěčů presupozic prezentovaný v úvodu této knihy by měl být rozšířen o prostředek náležící do sféry hloubkové syntaxe: o **kontextovou zapojenost složek**. Např.:

(29) *Zemětřesení způsobil výbuch sopky.*

p = „došlo k zemětřesení“

Jistě by bylo možné popsat prostředky (syntaktické, lexikální, zvukové), jimiž se kontextová zapojenost složek vyjadřuje, avšak pro účely této knihy by to byla zbytečná komplikace. Kontextová zapojenost (jako spouštěč presupozic) se částečně funkčně překrývá s dalšími spouštěči presupozic, což je umožněno tím, že jde o prostředek jiné jazykové roviny. Např. určité deskripce jsou často, ale zdaleka ne výlučně kontextově zapojené. Představu, že by kontextovou zapojenost složek bylo možné nevyčleňovat jako spouštěč presupozic s odůvodněním, že všechny relevantní případy lze „pokrýt“ pojmem určitých deskripcí, je tedy nutné odmítnout: ne každá určitá deskripce je kontextově zapojená a ne každá kontextově zapojená složka má charakter určité deskripce. Kontextová zapojenost složek odpovídá požadavku, aby příslušná informace byla zahrnuta ve slovním kontextu dané věty, příp. v bezprostředním kontextu situačním (v pojetí Mluvnice češtiny 3; viz Uhlířová, 1987, s. 552n), nebo jinak řečeno, v kontextu, na něž jsou komunikanti aktivně zaměřeni (aktivní kontext v pojetí Kripkeho; viz Kripke, 2009). Připomínám, že v obecné rovině předpokládám pro spouštěče presupozic slabší požadavek: informace musí být zahrnuta v kontextu zkušenostním (v terminologii Mluvnice češtiny 3, viz tamtéž). S tímto předpokladem však není výše řečené v rozporu: jestliže věta splňuje silnější požadavek na zahrnutost informace v aktivním kontextu, pak triviálně splňuje rovněž slabší požadavek na zahrnutost v kontextu zkušenostním.

V této souvislosti lze zmínit také problematiku **aktuálního členění doplňovacích otázek**. Hajičová (1976) předpokládá, že u některých typů doplňovacích otázek je relevantní pozice intonačního centra. Např. otázka (30) podle ní presuponuje, že někdo chybí, kdežto otázka (31) s takovým předpokladem spojena není.

(30) *KDO chybí?*

(31) *Kdo CHYBÍ?*

Pro výklad daného jevu se zdá být vhodnější sémanticko-pragmatické pojetí presupozice (zastávané v této knize) než pojetí logicko-sémantické (které zastává Hajičová). Sémanticko-pragmatické pojetí totiž umožňuje pracovat s různou „silou“ jednotlivých předpokladů, a to ve vztahu ke kontextu užití věty (srov. Stalnakerův pojem pragmatické presupozice; Stalnaker, 1974). Lze vyslovit hypotézu, že doplňovací otázky, které nemají větný přízvuk na tázacím slově, někdy implikují „silnou“ presupozici typu „je jisté, že x “, kdežto jindy implikují „slabší“ presupozici typu „je možné,

že x⁷⁰. Pouze na otázku implikující presupozici druhého typu lze reagovat větou *Nikdo*, aniž by bylo nutno danou presupozici modifikovat. Síla presupozice je určena jednak větným obsahem, jednak ale také kontextem užití věty – táž věta může v jistém kontextu implikovat silnou presupozici, kdežto v jiném kontextu slabou presupozici. Např. věta (31) implikuje slabou presupozici „je možné, že někdo chybí“, je-li užitá v situaci, kdy se neví, jestli někdo chybí, ale předpokládá se (očekává se), že někdo může chybět (na základě toho, že v dřívějších situacích, typově stejných, někdo chyběl), např. tedy je-li vyslovena učitelem při kontrole docházky. (Zhruba totéž by vyjadřovala kombinace dvou otázek: *Chybí někdo? Pokud ano, tak kdo?* Takový způsob vyjádření se však z důvodu jazykové ekonomie neužívá.) Silnou presupozici „někdo chybí“ by daná věta implikovala v situaci, kdy se ví, že někdo chybí, např. tedy v situaci, kdy učitel na školním výletě spočítá žáky a zjistí, že je jich o jednoho méně. Otázka (30), mající větný přízvuk na tázacím slově, může implikovat zřejmě jen silnou presupozici „někdo chybí“. V situaci, kdy se ví, že někdo chybí, však může být užitá jen za zvláštních kontextových podmínek, např.: Učitel na školním výletě spočítá žáky a zjistí, že někdo chybí. Jeden z žáků si toho taky všimne a učitele upozorní. Učitel může zareagovat takto: „Ano, vím, že někdo chybí. Ale KDO chybí?“ Proč může otázka (30) implikovat pouze silnou presupozici „někdo chybí“? Nejspíše proto, že v ní interagují dva spouštěče presupozice: tázací výraz *kdo* (resp. doplňovací otázka jako celek) a kontextová zapojenost přísudkové části věty.

Některé spouštěče presupozic jsou v **paradigmatickém vztahu** s prostředky blízkého (ale v jistém smyslu opačného) významu, které naopak presupozici nespouštějí. Srov. příklady (32) a (33):

- (32) a) *Viděl jsi toho zeleného papouška?* (presupozice: „existuje (referenčně specifický) zelený papoušek“)
 b) *Viděl jsi nějakého zeleného papouška?* (absence takové presupozice)

Nelze ale říci, že by ukazovací zájmeno *ten* spouštělo presupozici za všech okolností. Srov. následující dvě situace: 1. Manželé se procházejí v městském parku, kolem nich znenadání proletí zelený papoušek. Manželka řekne pobaveně manželovi: „Viděl jsi toho zeleného papouška?“ 2. Rodina se chystá do zoo. Pětiletý Lukáš se těší na to, že snad konečně uvidí zeleného papouška – takového, jakého zná z obrázkové knížky. Po návratu rodiny ze zoo se babička zeptá Lukáše: „Tak co, viděl jsi toho zeleného papouška?“ Lukáš odpoví: „Papoušek tam byl, ale jen hnědý.“ Jde tu zjevně o protiklad mezi ukazovacím zájmenem užitým exoforicky (první situace) a endoforicky (druhá situace).

- (33) a) *Kdo zabil Johna Lennona?* (presupozice: „někdo zabil Johna Lennona“)
 b) *Zabil někdo Johna Lennona?* (absence takové presupozice)

⁷⁰ Výrazy *síla, silný, slabý* apod. budu dále uvádět bez uvozovek.

V tomto případě doplňovací otázka jistě neimplikuje slabou presupozici „je možné, že někdo zabil Johna Lennona“ (srov. výše příklad (31)), a nikoli jen z toho (pragmatického) důvodu, že je známým faktem, že John Lennon byl zabit – v pozici objektu by mohlo být jakékoli jiné vlastní jméno, a věta by stále implikovala silnou presupozici „X byl zabit“. Roli tu zřejmě hraje to, že věta implikuje specifický děj realizovaný v minulosti. Srov. příklad (34), v němž je implikována pouze slabá presupozice, předpokládáme-li např. tuto komunikační situaci: Velitel promlouvá k vojákům, předtím, než mají být posláni do bitvy. Nejde o nováčky, takže lze očekávat, že někteří z nich na danou otázku odpoví kladně.

(34) *Kdo z vás už někoho zabil?* (presupozice: „je možné, že někdo z oslovených osob někoho zabil“)

Z hlediska (ne)spouštění presupozic je relevantní protiklad mezi faktovými slovesy, viz příklad (35)a), slovesy myšlení (verby cogitandi), viz příklad (35)b), a slovesy pravení (verby dicendi), viz příklad (35)c):

- (35) a) *Petr věděl, že někdo zabil Johna Lennona.* (presupozice: „někdo zabil Johna Lennona“)
 b) *Petr si myslel, že někdo zabil Johna Lennona.* (absence takové presupozice)
 c) *Petr mi řekl, že někdo zabil Johna Lennona.* (absence takové presupozice)

Zatímco komplement faktových sloves vyjadřuje propozici, která má charakter faktu (a je presuponována), komplement sloves myšlení a pravení vyjadřuje propozici, která má charakter ne-faktu.⁷¹ Slovesa myšlení a pravení tedy patří k neveridickým operátorům (viz Dočekal, 2017). Neplatí to však absolutně, např. verbum dicendi *prozradit* spouští presupozici, že komplement slovesa je pravdivý, např.:

(36) *Petr mi prozradil, že někdo zabil Johna Lennona.*

Pokud ovšem sloveso pravení presupozici nespouští, např. výše zmíněné *řici*, nelze z toho vyvozovat, že celá souvětňá struktura žádnou presupozici neimplikuje. Srov. příklad (37), v němž souvětí dědí presupozici závislé věty:

(37) *Petr mi řekl, kdo zabil Johna Lennona.*

4.2 Projekce presupozic

Projekce (dědění) presupozic se tradičně vykládá jako mechanismus, pomocí něž se presupozice spuštěná v zanořené složce větné struktury stává presupozicí vyšších syntaktických celků. Projekční pravidla je netriviální stanovit pro věty (souvětí), v nichž

⁷¹ Poldauf (1972) ukazuje, že mezi oblastí faktovosti a nefaktovosti je ještě oblast přechodná; označuje ji jako *floating factivity*. Do této oblasti náleží např. predikáty označující snahu o provedení nějakého děje (*endeavour predicates*): *endeavour, make an effort, do one's best* aj.

je spouštěč presupozice v dosahu neveridického operátoru. Budu předpokládat, že **presupozice jsou prototypicky projektovány na syntaktickou úroveň věty (klauze)**. To znamená, že presupozici si uživatel jazyka přirozeně asociuje nejen s vlastním prostředkem, který ji spouští, ale také s větou (klauzí), která daný prostředek zahrnuje. V příkladu (38) je tedy presupozice p = „Martin má syna“ projektována z objektového doplnění slovesa na syntaktickou úroveň věty.

(38) *Petr mluvil s Martinovým synem.*

Presupozice p je tedy asociována nejen s nominální frází *Martinovým synem*, ale také s předložkovou frází *s Martinovým synem*, s verbální frází *mluvil s Martinovým synem* i s celou větou *Petr mluvil s Martinovým synem*. Při užití věty ve výpovědi⁷² presupozice p vstupuje do interakce s kontextem c . Presupozice je splněna, pokud c zahrnuje p . Např.:

(39) *(Martin má syna a dvě dcery. (...)) Petr mluvil s Martinovým synem.*

Je nutno připustit, že v myslích uživatelů jazyka může být presupozice asociována rovněž s vyššími syntaktickými celky nebo textovými segmenty (tedy že z klauzální úrovně je projektována na úroveň komplexnějších syntaktických/textových jednotek), avšak předpoklad její asociovanosti s větou je myslím oprávněný: větami se vyjadřují výroky, kterým lze připisovat pravdivostní hodnoty podle toho, zda denotovaná situace je, či není ve shodě s mimojazykovou realitou. Presupozice představují podmínky, jejichž splnění je (podle trivalentních přístupů, srov. kap. 2.1) nutné k tomu, aby připsání pravdivostní hodnoty větě vůbec bylo možné.

Výjimku z pravidla, že presupozice jsou prototypicky projektovány na syntaktickou úroveň klauze, představují věty, v nichž je spouštěč presupozice vázán kvantifikátorem (upozorňuje na ně Heim(ová), 1983b, s. 399; srov. kap. 3.5), např.:

(40) *Každý syn miluje svou matku.*

Existenční presupozice asociovaná s nominální frází *svou matku* je splněna subjektem věty, na syntaktickou úroveň věty tedy projektována není. K projekci nedochází ani v případech, kdy věta popírá, popř. zpochybňuje existenci presuponované entity, např.:

(41) *Petr Pan ve skutečném světě neexistuje.*

(42) *Petr Pan možná (ne)existuje.*

Uvedené věty nepresuponují propozici „Petr Pan existuje“, jelikož taková presupozice by byla v rozporu s jejich primární propozicí.

⁷² V české lingvistice se jako výpověď chápe celé podřadné souvětí, nikoli jeho věty (klauze), srov. Hoskovec (2002). Předpokládám, že kontext je inkrementován propozicemi vyjádřenými jednotlivými větami (klauzemi). Nemluvív proto o „výpovědi věty“, ale o „užití věty ve výpovědi“.

Model projekce presupozic, který představím níže, je založen na teorii **postupné inkrementace kontextu**. Ta byla zformulována Karttunenem (1974) a Stalnakerem (1974), ve značně propracované podobě pak Heim(ovou) (1989) a Kampem (1995). Kontext lze definovat jakou množinu propozic a logicko-sémantických vztahů mezi nimi sdílenou účastníky komunikace. Tato množina je budována postupně; vyslovením vět $\gamma + \delta + \varepsilon$ v jedné promluvě je kontext c obohacen o propozice x, y, z , a sice takto: $((c + x) + y) + z$. Pokud γ presuponuje p a p je zahrnuto v x , nelze x připojit ke kontextu c , pokud p není součástí c .⁷³ Srov.:

(43) *Petrovy děti dnes nesnědly večeři.*

Předpokládejme, že propozice x (= „Petrovy děti dnes nesnědly večeři“) není zahrnuta v počátečním kontextu c_1 . Pokud c_1 nezahrnuje p (= „Petr má děti“), musí být akomodován. Propozici x lze doplnit teprve do akomodovaného kontextu c_1' . Celý proces lze symbolicky zachytit takto:

1. $c_1' = c_1 + p$
2. $c_2 = c_1' + x$

Může být předmětem diskuse, jak komplexními informačními jednotkami je kontext inkrementován. Předpokládám, že primárně jde o propozice vyjádřené větou (klauzí). Argument pro postupnou inkrementaci typu „klauze po klauzi“ lze formulovat takto: Sotva lze předpokládat, že pokud by struktura podřadného souvětí byla skutečně složitá (jako např. v některých souvětích Hrabalovy novely *Taneční hodiny* pro starší a pokročilé), recipient by čekal na signál konce souvětí a ke kontextu by připojil souvětí jako celek. Vázat inkrementaci kontextu na hranice souvětí není vhodné také proto, že tytéž sémantické vztahy jako v souvětí lze realizovat i volněji, pomocí textových konektorů.

Postupnou inkrementaci kontextu typu „klauze po klauzi“ lze postulovat i v případech, kdy součástí komunikované informace je rovněž logicko-sémantický vztah mezi propozicemi, tj. v případech, kdy (nejméně) dvě elementární propozice konstituují propozici komplexní. Např.:

(44) *Petrovy děti dnes nesnědly večeři, Petr se na ně proto zlobí.*

1. $c_2 = c_1 + x$
2. $c_3 = c_2 + y + (x)$, proto y

Ke kontextu jsou zde postupně připojovány elementární propozice x = „Petrovy děti dnes nesnědly večeři“ a y = „Petr se na ně zlobí“. Komplexní propozice „„Petrovy

⁷³ Některé částicové/přísluvečné spouštěče, např. *také* a *znova*, jsou asociovány s presupozicí, která není v primární propozici zahrnuta, ale je s ní paralelní. Splnění takové presupozice zřejmě není podmínkou pro to, aby primární propozice mohla být připojena ke kontextu. Srov. dále v kap. 5.2.2.

děti dnes nesnědly večeři“, proto „Petr se na ně zlobí“ je konstituována teprve v momentě, kdy je realizována věta obsahující operátor logicko-sémantického vztahu, spojku *proto* – viz krok 2, v němž je připojena elementární propozice *y* (informace, že se Petr zlobí na své děti) i složka komplexní propozice *proto y* (informace, že se Petr zlobí na své děti z důvodu uvedeného v kroku 1). Pokud je operátor logicko-sémantického vztahu vyjádřen v lineárně první větě syntaktického celku, je komplexní propozice konstituována už v kroku 1, ovšem zbývajících, dosud nevyjádřená složka komplexní propozice (*y* v příkladu níže) je pojata jen obecně, jako proměnná; první věta její vyjádření anticipuje, recipient *proto* kompletaci komplexní propozice očekává. Srov.:

(45) *Ačkoli dnes přšelo, šli jsme na procházku.*

($x = \text{„dnes přšelo“}$, $y = \text{„šli jsme na procházku“}$)

1. $c_2 = c_1 + x + (y)$, ačkoli x^{74}

2. $c_3 = c_2 + y + y$, ačkoli (x)

Pokud je logicko-sémantický vztah mezi propozicemi souvětí těsný, jako např. v podmínkových souvětích nebo ve vylučovacích souvětích, pravdivostní hodnota je primárně přiřazována komplexní propozici. Propozice odpovídající příslušným klauzím jsou v těchto případech sekundární, z komplexní propozice vyplývají jako implikace. Např.:

(46) *Pokud nebude přšet, půjdeme ven.*

($x = \text{„pokud nebude přšet“}$; $y = \text{„půjdeme ven“}$)

1. $c_2 = c_1 + (y)$, pokud $x + \diamond x^{75}$

2. $c_3 = c_2 + y$, (pokud x) + $\diamond y$

(47) *Bud' si dám pivo, nebo si dám víno.*

($x = \text{„dám si pivo“}$; $y = \text{„dám si víno“}$)

1. $c_2 = c_1 + \text{bud' } x, (\text{nebo } y) + \diamond x$

2. $c_3 = c_2 + (\text{bud' } x), \text{nebo } y + \diamond y$

Z komplexní propozice (vyjádřené souvětím) vyplývají v příkladu (46) propozice $\diamond x = \text{„je možné, že nebude přšet“}$ a $\diamond y = \text{„je možné, že půjdeme ven“}$, v příkladu (47) pak propozice $\diamond x = \text{„je možné, že si dám pivo“}$ a $\diamond y = \text{„je možné, že si dám víno“}$. O tom, že kontext je i v těchto případech inkrementován postupně, svědčí fakt, že

⁷⁴ Komplexní propozice pro větší názornost zachycují tak, že spojovací prostředek je lokalizován mezi složky x, y . Pořadí složek ve vzorci *proto* nemusí korelovat s jejich lineárním vyjádřením.

⁷⁵ \diamond tu symbolizuje logický operátor možnosti, přesněji řečeno operátor epistemické možnosti.

propozice $\diamond x$ a příslušné presupozice zůstanou v kontextu zahrnuty i v případě, že věta vyjadřující y není definovaná, tj. nejsou splněny některé z jejích presupozic. Srov.:

(48) *Pokud přestane pršet, Petrovy děti půjdou ven.*

Pokud Petr nemá děti, není podmínkové souvětí definované. V kontextu však zůstane zahrnuta presupozice p (= „venku pršelo“) a propozice $\diamond x$. Komplexní propozici „ (y) , pokud x “ je zřejmě nutno z kontextu odstranit.

O tom, že ke kontextu se připojuje souvětí jako celek, lze nejspíše uvažovat u souvětí se závislou větou obsahovou (kompletivní), v nichž je propozice vyjádřená závislou větou začleněna do propozice vyjádřené větou řídicí. Např.:

(49) *Petr si myslí, že na horách dnes pršelo.*

x = „Petr si myslí, že y “; y = „na horách dnes pršelo“

1. $c_2 = c_1 + x$, (že y)

2. $c_3 = c_2 + (x)$, že $y + \diamond y$

4.2.1 Projekce presupozic ve větách s negací

V literatuře o presupozicích je značná pozornost věnována příkladům, v nichž je primární větná propozice ve skopusu operátoru negace. Srov.:

(50) *Ve stanu nespaly Petrovy děti.*

Pokud by propozice „Petr má děti“ měla povahu presupozice, podle klasické definice (viz van Fraassen, 1968) by negací neměla být zasažena, tj. měla by být projektována z objektové fráze *Petrovy děti* na syntaktickou úroveň celé věty. Takový způsob užití je nepochybně zcela běžný, např.:

(51) *Ve stanu nespaly Petrovy děti, ale jeho synovci.*

Věta (51) neobsahuje žádnou informaci, která by projekci presupozice bránila (existence synovců nevylučuje existenci dětí); presupozice proto může být projektována.

Presupozice není projektována ve strukturách exemplifikovaných příkladem (52):

(52) *Ve stanu nespaly Petrovy děti, protože Petr žádné děti nemá.*

Podle Hajičové (1975) je popření propozice „Petr má děti“ možné, protože nejde o presupozici, nýbrž o alegaci věty. Hajičová předpokládá, že alegace je asociována s ohniskem věty, kdežto presupozice se základem věty (počítá ovšem s výjimkami; podrobněji viz v kap. 3.8). Popřít lze ovšem i presupozici spuštěnou v základu věty:

(53) A: *Někdo spí ve stanu, nejspíš to jsou Petrovy děti.*

B: *Petrovy děti určitě ve stanu nespí, Petr totiž žádné děti nemá.*

Presupozice asociované se základem a ohniskem mohou být dokonce popřeny „současné“:

(54) A: *V Karlově stanu spí Petrovy děti.*

B: *V Karlově stanu rozhodně nespí Petrovy děti – Karel totiž nemá stan a Petr nemá děti.*

Na rozdíl od Hajičové předpokládám, že v příkladu (52) i v replice B v příkladu (53) je presupozice „Petr má děti“ spuštěna a posléze projektována na syntaktickou úroveň věty. Při užití věty ve výpovědi recipient ověří, zda je příslušná propozice zahrnuta v kontextu. To, že je v těchto kontextech propozice „Petr má děti“ operátorem negace zasažena, nesvědčí o tom, že by neměla charakter presupozice. Srov. dále.

V reálné komunikaci není popření presupozice zcela běžné. Dochází k němu nejspíše v situacích, kdy se recipient domnívá, že presupozice platí, avšak mluvíci je přesvědčen o opaku. Srov. zapojení klasického příkladu do pomyslného dialogu:

(55) A: *Francouzský král je holohlavý.*

B: *Francouzský král NENÍ holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

Horn (2001, s. 362 n) takový typ popření označuje jako **metalingvistickou negaci**; ta je „prostředkem k ohrazení se vůči předchozí výpovědi na základě čehokoli, včetně konvenčních a konverzačních implikatur, které potenciálně vyvolává, její morfologie, jejího stylu či registru nebo její fonetické realizace“ („a device for objecting to a previous utterance on any grounds whatever, including the conventional or conversational implicata it potentially induces, its morphology, its style or register, or its phonetic realization“); „metalingvistická negace se nezaměřuje na pravdivost či nepravdivost propozice, ale na použitelnost výpovědi“ („metalinguistic negation focuses, not on the truth or falsity of a proposition, but on the assertability of an utterance“). Metalingvistická negace je tedy typově rozmanitá, nemá vždy podobu externí negace zasahující presupozice věty, srov. např.: *On nebyl šťastný, on byl v extázi.*

Z perspektivy recipienta (mluvčího A) je propozice p (= „francouzský král existuje“) v okamžiku vyslovení věty *Francouzský král NENÍ holohlavý* zahrnuta v kontextu c ; presupozice je tedy splněna. Propozici „současná Francie krále nemá“ však k c připojit nelze, protože by vznikla propozice kontradiktorická (analyticky nepravdivá): „francouzský král existuje a neexistuje“. ⁷⁶ Recipient proto propozici p zahrnutou v kontextu nahradí zápornou propozicí $\neg p$. Srov.:

P: p = „francouzský král existuje“; x = „francouzský král je holohlavý“⁷⁷

1. recipient ověří, zda $p \in c_1$; pokud $(p \notin c) \wedge (\neg p \notin c)$, pak $c_1' = c_1 + p$

2. $c_2 = c_1 + \neg x$, příp. $c_2 = c_1' + \neg x$

3. $c_3 = c_2 - p + \neg p + (\neg x)$, protože $\neg p$ ⁷⁸

⁷⁶ Pro zjednodušení předpokládám, že věty *Současná Francie krále nemá* a *Francouzský král neexistuje* vyjadřují stejnou propozici.

⁷⁷ Forma „P: p “ je zkrácením výroku „obsahem presupozice P je propozice p “.

Je-li věta popírající presupoziici realizována dříve než věta, v níž je presupoziice spuštěna, inkrementace kontextu probíhá takto:⁷⁸

(56) *Současná Francie nemá krále, proto francouzský král není holohlavý.*

Pokud iniciální kontext zahrnuje propozici p (= „francouzský král existuje“), recipient ji nahradí zápornou propozicí $\neg p$. Důsledková věta presuponuje p , avšak interaguje s kontextem, který zahrnuje $\neg p$. Aby byl splněn presupoziční požadavek, je třeba modifikovat buď kontext, anebo presupoziici. První možnost je vyloučena, protože přímé tvrzení v první větě je „silnější“ než presupoziice ve větě druhé. Předpokládám proto, že **modifikována je presupoziice**. Postupnou inkrementaci kontextu v příkladu (56) lze znázornit takto:

$$1. c_2 = c_1 - p + \neg p$$

2. recipient ověří, zda $p \in c_2$; zjistí, že $\neg p \in c_2$, modifikuje proto presupoziici (viz níže pravidlo (57))

$$3. c_3 = c_2 + \neg x + (\neg p), \text{ proto } \neg x$$

Modifikaci presupoziice v záporných větách popisuje následující pravidlo:

(57) $P: p$; pokud $p \in c$, pak P_k koreluje s P , tj. $P_k: p$;⁷⁹

$P: p$; pokud $\neg p \in c$, pak P_k nekoreluje s P , ale s negací P , tj. $P_k: \neg p$

Tvrzení, že v příkladu (56) je modifikována (akomodována) větná presupoziice, kdežto v příkladu (55) je akomodován kontext a vlastní presupoziice nikoli, by bylo příliš „lineární“ (zveličovalo by lineární strukturaci souvětí na úkor jeho strukturace významové). Vzhledem k tomu, že věta popírající p vyjadřuje složku komplexní propozice „ $(\neg x)$, protože $\neg p$ “, lze předpokládat, že recipient dříve vyslovenou větu **reinterpretuje**, tj. přiřadí jí náležitou presupoziici. Věta je tak interpretována **ve dvou globálních kontextech**: v kontextu, k němuž se připojuje na základě své lineární pozice, a v kontextu, který vznikne po začlenění $\neg p$. Presupoziice je tedy modifikována bez ohledu na to, zda je $\neg p$ vyjádřeno v pretextu, anebo v posttextu.

⁷⁸ Nabízí se otázka, zda „přičtení“ záporné propozice není redundantní, tj. zda nevyplývá z „odečtení“ propozice kladné. Domnívám se, že mezi zahrnutím záporné propozice a nezahrnutím ani kladné, ani záporné propozice je podstatný rozdíl. V prvním případě komunikanti vědí (jsou přesvědčeni o tom), že propozice neplatí, v druhém případě propozice není vůbec konstituována. Pokud např. propozice „maminka si (ne)koupila čokoládový dort s pěti marcipánovými růžemi“ nebyla v komunikaci vyjádřena ani nevyplývá ze situace, otázka její platnosti vůbec nevystane.

⁷⁹ Index k symbolizuje kontextovou ukotvenost presupoziice. P označuje presupoziici věty, P_k presupoziici věty užitě ve výpovědi (srov. Gazdarův termín pre-supozice, definovaný v kap. 3.4). Mezi P a P_k nelze postulovat vztah totožnosti, protože jde o jevy různého stupně abstrakce: zatímco P se ke kontextu vztahuje jen potenciálně (stanovením vlastností, které kontext musí mít), výsledkem vztahu P_k ke kontextu je splnění nebo nesplnění presupozičních podmínek.

Podobně jako je pozitivní existenční presupozice předpokladem smysluplného užití afirmativního výroku, kdy se existující entitě připisuje jistá vlastnost (*Současný prezident Francie je holohlavý*), i negativního výroku s interní negací, kdy se existující entitě nepřipisuje jistá vlastnost, resp. připisuje se jí absence jisté vlastnosti (*Současný prezident Francie není holohlavý*), je negativní presupozice předpokladem smysluplného užití negativního výroku s externí negací, v němž se neexistující entitě nepřipisuje jistá vlastnost, jelikož jí (kromě její neexistence) nelze připsat vůbec žádnou vlastnost (*Současný král Francie není holohlavý*). Výroky s externí negací, zdá se mi, implikují nutnostní modalitu, srov. významovou blízkost níže uvedených příkladů:

(58) *Francouzský král není holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

(59) *Francouzský král v žádném případě nemůže být holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

Neexistence francouzského krále je důvodem a současně předpokladem toho, že subjektu nelze připsat vlastnost vyjádřenou predikátem ani žádnou jinou vlastnost. Pokud by subjekt existoval, nebylo by smysluplné tvrdit, že mu nelze připsat žádnou vlastnost. Srov.:

(60) *Francouzský prezident není holohlavý, protože současná Francie prezidenta nemá.*

Druhá věta souvětí je nepochybně nepravdivá, ale první věta vyjadřující externí negaci je podle mé intuice spíše nesmyslná, založená na chybném předpokladu, než nepravdivá (vzhledem k tomu, že francouzský prezident existuje) nebo pravdivá (vzhledem k tomu, že současný francouzský prezident Macron opravdu není holohlavý).

Myšlenka, že by (kontextualizovaná) presupozice mohla být záporná, doposud v literatuře o presupozicích formulována nebyla, alespoň pokud je mi známo. Představa, že presupozice může být „pod tlakem kontextu“ modifikována, je v jistém smyslu analogická konceptu tzv. **vidového vynucení**, viz zejména Moens a Steedman (1988). Slovesa mají základní (prototypické) vidové významy, které však mohou být pod vlivem kontextu přehodnoceny, reinterpretovány. Např. sloveso *hiccup* (*škytnout*) má prototypicky význam punktuální, ale pokud je užito v průběhovém čase, punktuální význam je modifikován na význam iterativní (*škytat*). Rozdíl mezi oběma jevy (vynucením jiného vidového významu a vynucením záporné podoby presupozice) je v tom, že nemodifikovaná a modifikovaná presupozice se navzájem logicky vylučují (z platnosti první vyplývá neplatnost druhé, a naopak), kdežto různé vidové významy téhož slovesa jsou logicky slučitelné – podle Moense a Steedmana dokonce základní vidové typy implikují události či stavy odpovídající derivovaným vidovým typům.

Výše navržený model sice nevyužívá koncept lokální akomodace (Heim(ová), 1983b, s. 401), srov. kap. 3.6, s jeho podstatou však není neslučitelný. V příkladech typu (55) lze pozorovat nesoulad mezi předpokladem mluvčího a předpokladem recipienta (tj. mluvčího předchozí promluvy) a také snahu mluvčího o odstranění tohoto nesouladu. Přijmeme-li výše formulovanou myšlenku o dvou globálních kontextech,

v nichž jsou věty typu (55) interpretovány, pak lze říci, že první („starší“) kontext je kontextem recipienta, jehož perspektivu mluvčí jakoby (dočasně) přijímá, zatímco druhý („novější“) kontext je kontextem mluvčího, který se pokouší přimět recipienta k tomu, aby svůj kontext náležitě upravil. Příklad (55), zopakovaný níže jako (61), by bylo možné parafrázovat jako (62):

(61) A: *Francouzský král je holohlavý.*

B: *Francouzský král NENÍ holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

(62) A: *Francouzský král je holohlavý.*

B: *Ano, francouzský král VSKUTKU není holohlavý, ale jen v tom smyslu, že současná Francie krále nemá.*

Mluvčí tu vlastně hravě využívá toho, že samotnou větu *Francouzský král není holohlavý* lze číst ve smyslu interní negace (což je běžné) i ve smyslu externí negace (což běžné není), tak, že nejprve „na oko“ přijme perspektivu recipienta (existenci krále) a poté ji nahradí perspektivou zcela opačnou (znamenající neexistenci krále). V této souvislosti je vhodné zmínit kritickou poznámku von Fintela (2008, s. 156) týkající se právě pojmu lokální akomodace: „Myslím, že v (11) [*Není žádný francouzský král. Proto se francouzský král neschovává v tomto pokoji.*] dochází k tomu, že význam negované věty je upraven tak, aby vyhovoval kontextu. To je pravým opakem toho, co se děje při typické akomodaci, kdy je kontext upraven tak, aby vyhovoval významu vyslovené věty. Nazývat tento sémantický / gramatický proces ‚akomodace‘ je přehnané.“⁸⁰ Zdá se mi, že ve větách s externí negací, jaké ilustruje příklad (61), je namístě předpokládat jak dočasnou úpravu kontextu (odpovídající zhruba pojmu lokální akomodace), tak úpravu významu negované věty, jak o tom píše von Fintel. Celý proces by snad bylo možné vystihnout takto: Mluvčí předpokládá (ví), že francouzský král neexistuje, avšak při vyslovení věty *Francouzský král není holohlavý* „na oko“ přijme recipientův předpoklad, že francouzský král existuje (tj. prezentuje kontext tak, jako by obsahoval právě tuto propozici). Vyslovením pokračování ... *protože současná Francie krále nemá* mluvčí předpoklad recipienta (jím dočasně přijatý) neguje, a v důsledku toho se význam první věty proměňuje (věta je založena na jiném předpokladu, na záporné presupozici). Úprava kontextu se tak liší podle toho, jde-li o kontext mluvčího nebo o kontext recipienta:

kontext mluvčího: král neexistuje (→ král existuje →) král neexistuje

kontext recipienta: král existuje → král neexistuje

⁸⁰ „In fact, what I think we have happening in (11) [*There is no King of France. Therefore, the King of France is not hiding in this room.*] is a process by which the semantics of the negated sentence is adjusted to make it fit in the context. This is quite the opposite of what happens in typical cases of accommodation, where the context is adjusted to fit the semantics of the sentence uttered. Calling the semantic / grammatical process ‘accommodation’ is a stretch.“

Závorky v popisu perspektivy mluvčího indikují, že nejde o skutečné přiřazení propozice ke kontextu (mluvčí ví, že daný předpoklad je nesprávný). Popis kontextu recipienta je založen na předpokladu, že recipient rektifikaci mluvčího přijme (v komunikační realitě to tak pochopitelně být nemusí).

V souvislosti s konceptem modifikace presupozice je vhodné zmínit také pojmy akomodace „de facto“ a akomodace „de iure“, rozlišované Soamesem (1989, s. 578). Při „de facto“ akomodaci se mění soubor sdílených předpokladů (tak, že je do něj doplněna nová informace), presupoziční požadavek zůstává zachován. „De iure“ akomodace znamená, že „konverzační fakta“ nejsou přizpůsobena presupozičnímu požadavku, ale naopak presupozice je přizpůsobena skutečnosti (mění se „zákon“, proto „de iure“). Akomodace „de iure“ velmi zhruba odpovídá tomu, co výše označuji jako modifikaci presupozice. Soames ovšem za akomodaci „de iure“ pokládá (zřejmě jen) rušení presupozic. V modelu, který navrhuji, je modifikace (akomodace) presupozice naopak prostředkem k tomu, aby presupozice mohla být splněna.

Navržená interpretace vět s externí negací je slučitelná s tím, jaké výsledky dává aplikace von Fintelova dialogového testu (srov. úvodní kapitolu):

(63) *Francouzský král není holohlavý.* – B: *Počkej, jak to myslíš, francouzský král, copak současná Francie má krále?*

(64) *Francouzský král není holohlavý, protože současná Francie krále nemá.* – B: **Počkej, jak to myslíš, francouzský král, copak současná Francie má krále?*

Izolovanou větu *Francouzský král není holohlavý* v příkladu (63) by bylo přirozené interpretovat ve smyslu interní negace. Jelikož ale v současném světě Francie krále nemá, příslušná existenční presupozice nemůže být splněna; reakce mluvčího B je proto adekvátní. V příkladu (64) je existenční presupozice modifikována do negativní podoby, následně je splněna lokálním kontextem vedlejší věty. Reakce mluvčího B proto není přijatelná; dialogovým testem lze zjišťovat pouze presupozice, které selhaly.

Presupozici modifikovanou do negativní podoby nelze diagnostikovat negacním testem, jelikož je přítomností negace podmíněna. Jiné znaky presupozice ale dotyčná propozice vykazuje: je implicitní (věta *Francouzský král NENÍ holohlavý* ji sama o sobě přímo nevyjadřuje, zahrnuje ji však ve svém významu) a vyžaduje splnění kontextem, na jehož pozadí je věta užitá. V kontextu tedy musí být zahrnuta táž propozice, tj. „francouzský král neexistuje“ (tento požadavek je ale většinou splněn triviálně, protože právě kontext způsobuje modifikaci větné presupozice do záporné podoby). Pokud by, hypoteticky, modifikovaná presupozice nebyla splněna (vyjde-li např. najevo, že francouzský král přece jen existuje), věta s externí negací *Francouzský král NENÍ holohlavý* by spíše než nepravdivá byla nesmyslně užitá, založená na chybném předpokladu.

Hajičová (1975, 2002a) předpokládá, že skopus negace je determinován aktuálněčlenskou strukturou věty. Postuluje tři typy vztahů mezi negací a kontextovou (ne)zapojeností složek:

- „(i) [S]loveso a ta jeho doplnění, která v hloubkovém slovosledu stojí za slovesem, jsou kontextově nezapojená, jsou tedy členy ohniska, jsou v dosahu negace; to je základní, bezpříznakový případ větné negace;
- (ii) sloveso je kontextově zapojené, je mimo dosah negace, a v dosahu negace jsou členy ohniska;
- (iii) záporné sloveso je kontextově zapojené, je součástí základu, dosah negace končí na hranici základu a ohniska.“ (Hajičová, 2002a, s. 284).

Typům (i) až (iii) odpovídají postupně příklady (65) až (67); viz tamtéž, s. 283:

- (65) *Nevím, jak dlouho může Pavel vydržet to pracovní tempo. Celý den pracuje v zaměstnání, dlouho do noci studuje, a pak nespí únavou.*
- (66) *Co to jen s Pavlem dneska je, že tak dlouho spí? To se včera tak unavil? – Ale ne, on nespí únavou, ale vzal si nějaký prášek, a tak spí jako dřevo celou noc.*
- (67) *Proč se tam ten Pavel pořád ještě převrací? Proč nespí? – Byl dnes celé odpoledne bruslit, a tak nespí únavou.*

V příkladu (65) je v dosahu negace (ve smyslu pojetí Hajičové) samotné sloveso, tj. jen část ohniska.

Na rozdíl od Hajičové předpokládám, že ve skopusu negace primárně nejsou části vět, ale celé propozice.⁸¹ Věty (68) a (69) vyjadřují přinejmenším dvě propozice: primární propozici x (= „Petrovy děti spaly ve stanu“) a presupozici p (= „Petr má děti“), přičemž platí, že x zahrnuje p . Srov.:

- (68) *Ve stanu spaly Petrovy děti.*
- (69) *Petrovy děti spaly ve stanu.*

V záporných protějšcích obou vět se negace dotýká pouze primární propozice; věty tedy vyjadřují propozici p (jako presupozici) a propozici $\neg x$. Negace prototypicky nezasahuje presupozice spuštěné jak v základu, tak v ohnisku věty. Pokud je presupozice při užití věty ve výpovědi negována, skopus operátoru negace se rozšiřuje: $p, \neg x$ se mění na $\neg(p, x)$, tj. na $\neg p, \neg x$. Konfigurace typu $p, \neg x$ se tradičně označuje jako interní negace, konfigurace typu $\neg(p, x)$ jako externí negace (srov. kap. 2.1). Interní negace je podle Hajičové (1975, s. 94) vyjádřitelná parafrází *Říkám o x , že y* , např. *Petrovy děti nespaly ve stanu* → *Říkám o Petrových dětech, že nespaly ve stanu*. Existenční presupozice „Petr má děti“ je zahrnuta v kladné propozici (*Říkám o Petrových dětech...*), negací tedy zasažena není. Parafráze *Není pravda, že...*, tj. *Petrovy děti nespaly ve stanu* → *Není pravda, že Petrovy děti spaly ve stanu*, odpovídá jak interní, tak externí

⁸¹ Pro uvedenou hypotézu lze najít oporu v zahraniční literatuře. Na některé (starší) práce upozorňuje Hajičová (1975). Např. Kraak (1966) soudí, že negace nepopírá jen predikát, ale celou větnou konstrukci, tj.: $S \rightarrow (\text{Neg}) S', S' \rightarrow \text{NP VP}$.

negaci. Srov.: „(...) ve větě s uvedenou frází se pouze konstatuje, že dané tvrzení není pravdivé, a otázka, zda je nepravdivé nebo zda není smysluplné, se ponechává otevřená.“ (Hajičová, 1975, s. 94).

Příklady (65) až (67) jsou (z mého pohledu) konstruovány z elementárních propozic x (= „Pavel spí“), y (= „Pavel je unavený“), komplexní propozice „ x , protože y “ a operátorů \neg , \diamond . Konkrétně jde o následující kombinace:

- a) $(\neg x)$, y ; $(\neg x)$, protože y – příklady (65), (67)
- b) x , $\diamond y$; $\neg(x$, protože $y)$ – příklad (66)

V typu b) se popírá komplexní propozice. Není jisté, zda platí y nebo $\neg y$; platí tedy $\diamond y$. Jde vlastně o alegaci v tom smyslu, jak ji definuje Hajičová (1975, s. 67). Příklad (66) kromě toho implikuje komplexní propozici „ x , protože z “. Srov. interpretaci souvětí *Nepřišel, protože přišlo, ale protože...*, kterou Hajičová podává tamtéž na s. 96:

- (70) $S_0 \rightarrow S_1$, ale S_2
 $S_1 \rightarrow (On^Z)$ *nepřišel, protože přišlo*⁸²
 $S_2 \rightarrow (On^Z)$ *přišel*^Z, protože NP_{indef}

Souvětí typu (71) lze interpretovat jako kondenzované vyjádření dvou propozic:

- (71) *Petr nesnědl kuře, ale kachnu.*

V tomto případě není negována komplexní propozice „ x , ale y “ (x = „Petr snědl kuře“; y = „Petr snědl kachnu“), ale elementární propozice x .

Význam celé řady negativních vět lze popsat tak, že vyjadřují prázdný průnik denotace subjektu s denotací (pozitivní podoby) predikátu. Subjekt v takových větách může mít individuální referenci (příklad (72)) nebo generickou referenci (příklad (73)), může také být determinován univerzálním kvantifikátorem (příklad (74)):

- (72) *Petr nejí maso.*
- (73) *Velryby nejsou ryby.*
- (74) *Žádný můj kamarád není vegetarián.*

Prázdný průnik množiny A (denotace subjektu) a množiny B (denotace predikátu) může mít dvojí příčinu: 1. obě množiny jsou neprázdné, ale nepronikají se, 2. množina A a/nebo B je prázdná, takže průnik je triviálně nulový. To, že množina je prázdná, může být důsledkem selhání existenční presupozice. Srov.:

- (75) *Francouzský král není holohlavý.*

Francouzský král nepatří do množiny holohlavých individuí buď proto, že má vlasy, anebo proto, že neexistuje. Věta připouští obě interpretace, avšak recipient prototy-

⁸² Index ^Z symbolizuje kontextovou zapojenost.

picky předpokládá neprázdnost A i B. Podobně lze interpretovat i negaci komplexní propozice: příklad (66) vyjadřuje, že Pavel nepatří do množiny individuí, která spí proto, že jsou unavená.

Prázdný průnik mezi denotací subjektu a denotací predikátu nevyjadřují např. záporné věty, jejichž subjektivní fráze obsahuje **neurčitý kvantifikátor**, srov. příklad převzatý od Hajičové (2002a):

(76) *Mnoho střel nezasáhlo cíl.*

Vztah mezi kvantifikátorem a negací je tu potenciálně dvojnásobný: buď je kvantifikátor ve skopu operátoru negace (jde o jeden z významů parafráze *Není pravda, že mnoho střel zasáhlo cíl*), nebo je naopak skopus kvantifikátoru širší než skopus negace (*Mnoho střel bylo takových, že nezasáhly cíl*). V prvním případě se počítají střely, které zasáhly cíl, a kvantifikační propozice se neguje, v druhém případě se počítají střely, které nezasáhly cíl. Věta (76) tedy vyjadřuje dvě propozice: kvantifikační propozici q a na ní závislou propozici a : $q = Qx_{i...n} > Qp$, $a = (x_{i...n} \text{ je střela}) \wedge (x_{i...n} \text{ zasáhl cíl})$.⁸³ Při úzkém skopu negace je negováno a (resp. jeho druhý konjunkt), při širokém skopu je negováno q : $\neg q = Qx_{i...n} \leq Qp$. Věta (76) je obdobou vět (77) a (78), v literatuře hojně diskutovaných, např. u Jackendoffa (1969) nebo u Hajičové (1975, s. 107n):

(77) *Many arrows didn't hit the target.*

(78) *Not many arrows hit the target.*

Ani jedna z uvedených vět zřejmě není dvojnásobná tak jako česká věta (76): ve větě (77) má negace úzký skopus, kdežto ve větě (78) má široký skopus. Anglickému prostředku *not many* je v češtině analogický výraz *nemnoho*.

Nutno upřesnit, že pro široký skopus negace je přirozený slovosled s negováním slovesem na konci věty, viz příklad (79). Aby věta (76) danou interpretaci umožňovala, musela by pravděpodobně být intonačně realizována jako (80). Při úzkém skopu negace je věta typicky realizována jako (81).

(79) *Mnoho střel cíl nezasáhlo.*

(80) *Mnoho střel NEZÁSÁHLO cíl.*

(81) *Mnoho střel nezasáhlo CÍL.*

Zatímco v příkladech (79) a (80) je při širokém skopu negace negována kontextově zapojená část věty (vyjadřující zasažení cíle (mnoha)⁸⁴ střelami), v příkladu (81) je

⁸³ $Qx_{i...n}$ symbolizuje počet objektů x . Q_p symbolizuje kvantum, které je v dané komunikační situaci po-
cifováno jako průměrné, střední. Ve svém starším příspěvku (Veselý, 2009, s. 178) jsem tuto hodnotu
označil jako „bázové kvantum“. V literatuře lze najít různá pojetí kvantifikace; některá z nich zmiňuje
Oliva (2002a) a Veselý (2013, s. 85–89). Vlivná je zejména teorie zobecněného kvantifikátoru formulo-
vaná Barwisem a Cooperem (1981).

⁸⁴ Kvantifikátor při dané interpretaci zřejmě může, ale nemusí být kontextově zapojený.

negována naopak kontextově nezapojená část věty (vyjadřující zasažení cíle). Srov. Danešův rozbor věty *Mnoho obrazů jsem neviděl*, resp. jejich různých intonačních realizací (Daneš, 1954, s. 271n); vícestupňovitost dané věty Daneš vysvětluje právě tak, že negace se může týkat buď jádra nebo základu. Srov. též komentář Hajičové (1975, 111n).

Ani při úzkém, ani při širokém skopusu negace se výslovně netvrdí, že nějaké střely zasáhly cíl. Daná informace se ovšem vyrozumívá prostřednictvím tzv. skalární konverzační implikatury:⁸⁵ v případě věty (81), interpretované ve smyslu úzkého skopusu negace, se takto vyrozumívá, že neplatí silnější tvrzení *Všechny střely nezasáhly cíl* (ve smyslu *Všechny střely byly takové, že nezasáhly cíl*) – pokud by dané tvrzení platilo, mluvčí by užil právě je a nikoli slabší tvrzení s kvantifikátorem *mnoho*. Platí tedy *Ne všechny střely nezasáhly cíl*, z čehož plyne *Některé střely zasáhly cíl*. V případě vět (79) a (80) interpretovaných ve smyslu širokého skopusu negace se zase vyrozumívá, že neplatí silnější tvrzení *Žádná střela nezasáhla cíl*, a tedy že platí tvrzení *Některé střely zasáhly cíl*. Oba typy vět tak mají stejnou implikaci, dospívá se k ní ale jiným způsobem. V obou případech je navíc implikována existence střel: v případě věty s úzkým skopusem negace jde o presupozici, kterou spouští fráze *mnoho střel*, v případě vět se širokým skopusem negace jde o „presupozici“ konverzační implikatury vyjádřitelné větou *Některé střely zasáhly cíl* (termín presupozice tu uvádím v uvozovkách, protože není obvyklé připisovat presupozice implikovaným propozicím). I zde tedy platí, že oba typy vět mají stejnou implikaci (existenci střel), avšak dospívá se k ní odlišným způsobem.

Oba typy vět jsou si významově blízké a v řadě kontextů jsou zaměnitelné. Je však mezi nimi rozdíl v pravdivostních podmínkách, který vyplývá z toho, co už bylo řečeno výše: v případě úzkého skopusu negace se počítají střely, které nezasáhly cíl, v případě širokého skopusu negace, se počítají střely, které zasáhly cíl. V prvním případě tedy věta nic neříká o počtu střel, které zasáhly cíl, v druhém případě nic neříká o počtu střel, které nezasáhly cíl. Srov.:

(82) *Mnoho střel nezasáhlo cíl, úspěšné byly pouze dvě střely.*

(83) *Mnoho střel nezasáhlo cíl, ještě více střel však bylo úspěšných.*

(84) *Mnoho střel cíl nezasáhlo, spousta střel totiž mířila těsně vedle.*

(85) *Mnoho střel cíl nezasáhlo, protože střelci vystřelili jen málokrát a většinou vedle.*

Příklady (82) a (83) reprezentují úzký skopus negace; v příkladu (82) bylo střel zasáhnuvších cíl málo, v příkladu (83) mnoho. Příklady (84) a (85) reprezentují naopak široký skopus negace; v příkladu (84) bylo střel minuvších cíl mnoho, v příkladu (85) málo. Věta se širokým skopusem negace (*Mnoho střel cíl nezasáhlo*) je zřejmě obtížně

⁸⁵ Literatura věnovaná skalárním implikaturám asociovaným s kvantifikátory je rozsáhlá. Detailní rozbor problematiky i přehled různých přístupů podává Horn (2001, s. 204n).

slučitelná s interpretací naznačenou příkladem (83), protože vedle „některé střely zasáhly cíl“ (srov. výše) implikuje „málo střel zasáhlo cíl“. A je tu ještě další významový rozdíl: zatímco při úzkém skopusu negace lze dovozovat, že střel bylo celkově mnoho (platí to pro příklady (82) a (83)),⁸⁶ při širokém skopusu negace žádná informace o celkovém množství střel z věty nevyplývá (srov. příklady (84) a (85); v prvním případě bylo střel celkově hodně, v druhém případě málo).

O konverzačních implikaturách by mělo platit (podle toho, co se uvádí v literatuře), že jsou zrušitelné, a jejich zrušení není podmíněné přítomností neveridického operátoru. Daný předpoklad lze ověřit na větě *Mnoho střel nezasáhlo cíl* s úzkým skopusem negace (protože negace tu nemá dosah na kvantifikátor, s nímž je konverzační implikatura asociována), srov.:

(86) *Mnoho střel nezasáhlo cíl, vlastně všechny střely mířily vedle.*

Konverzační implikaturu, která je asociována s větou se širokým skopusem negace, lze rovněž zrušit:

(87) *Mnoho střel cíl nezasáhlo, vlastně všechny střely mířily vedle.*

Mám ovšem dojem, že v uvedených příkladech nejde o stejný druh zrušení implikatury. Roli tu zřejmě hraje odlišný skopus negace. V příkladu (86) jde snad spíše o „sebeopravu“, kdežto v příkladu (87) lze první větu číst jako ironickou nadsázku, tedy tak, že na rozdíl od příkladu (86) si mluvčí už v okamžiku realizace první věty uvědomuje, že cíl nezasáhla žádná střela. Lze se domnívat, že v příkladu (87) je konverzační implikatura „některé střely zasáhly cíl“ slabší, a tudíž snadněji zrušitelná, a to v důsledku širokého skopusu operátoru negace. Otázkou je, jestli lze zrušit rovněž presupozici „existovaly střely“. V případě věty s úzkým skopusem negace nikoli (právě proto, že negace má úzký skopus a nedotýká se subjektové fráze), v případě věty se širokým skopusem negace zřejmě ano, srov.:

(88) * *Mnoho střel nezasáhlo cíl, vlastně vůbec nikdo nevystřelil.*

(89) *Mnoho střel cíl nezasáhlo, vlastně vůbec nikdo nevystřelil.*

Jak už bylo řečeno výše: na rozdíl od Hajičové předpokládám, že ve skopusu negace primárně nejsou části vět, ale celé propozice. Ze sémantiky propoziční do sémantiky větněčlenské by pojem skopusu negace – a vlastně pojem skopusu neveridických operátorů vůbec – bylo možno přenést následujícím způsobem:

(90) Ve skopusu neveridického operátoru jsou ty větné konstituenty, které se podílejí na vyjadřování příslušných (významově zasažených) propozic.

⁸⁶ Odhlížím nyní od možnosti, že střel minuvších cíl bylo mnoho, a to vzhledem k danému cíli, ale všech střel dohromady mnoho nebylo, vzhledem k celkové situaci. Tedy že v obou situacích se kvantifikace zakládala na odlišném bázevém kvantu, srov. pozn. 83.

Ve větě *Francouzský král není holohlavý* je složka *holohlavý* ve skopusu operátoru interní negace, protože se účastní vyjádření negované primární propozice. Složka *francouzský král* je ve skopusu operátoru jen „částečně“ – podílí se na vyjádření zasažené primární propozice i nezasažené existenční presupozice.

(91) *Francouzský král není holohlavý.*

Je-li věta (91) interpretována ve smyslu externí negace, subjektový i predikátový konstituent jsou operátorem negace zasaženy „plně“: nepodílejí se na vyjádření žádné pozitivní propozice.⁸⁷ Předpoklad, že složka může být v „částečném“ skopusu operátoru, umožňuje vysvětlit, proč je presupozici asociovanou se složkou možno tak zásadním způsobem modifikovat. Pokud lokální kontext věty svědčí o tom, že negace má široký skopus, „částečně“ zasažení složky se změní na zasažení „plně“. Presupozici spuštenou ve složce, která v dosahu operátoru není, popřít nelze, srov.:

(92) * *Francouzský král je holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

Tomu, že se interní negace „částečně“ dotýká základu věty, nasvědčuje distribuce částic *i/ani* v kontrastivním základu, srov.:

(93) *I Petr koupil svým dětem zmrzlinu.*

(94) *Ani Petr nekoupil svým dětem zmrzlinu.*

Dosavadní výklady o projekci presupozic v záporných větách byly založeny na neautentických příkladech (převzatých z literatury nebo mnou vymyšlených). Je nepochybné, že případy, kdy má větná negace široký skopus, tj. zasahuje presupozici/presupozice, jsou v komunikaci podstatně méně běžné než případy negace s úzkým skopusem. To je (podle mých předpokladů, srov. výše) příčinou toho, že recipient každou negaci prototypicky interpretuje jako interní negaci a tuto interpretaci modifikuje jedině „pod tlakem kontextu“. Není proto také zcela snadné doložit externí negaci autentickými doklady. Neznamená to ovšem, že by k užití externí negace v komunikaci vůbec nebo téměř vůbec nedocházelo, tj. že by takové věty „žily“ jen v odborné literatuře pojednávající o presupozicích, negaci atp. K případům, kdy jeden mluvčí opraví (z jeho pohledu) chybný předpoklad druhého mluvčího pomocí věty s externí negací, nepochybně v komunikaci dochází.

V běžně mluveném jazyce jsem zaznamenal např. tyto dialogy:

(95) Dítě (zhruba čtyřleté) k matce: *Pudínek nebudeš papat.*

Matka k dítěti: *Pudínek nebudu papat, protože už není.*

(96) Matka k dítěti: *Tamhle v tom okně měli pejska, pamatuješ?*

Dítě k matce: *Tatínek si to pamatuje.*

Matka k dítěti: *Tatínek si to nepamatuje, protože tu tehdy nebyl.*

⁸⁷ Předpokládám, že predikátový konstituent nespouští presupozici „existuje entita, která je holohlavá“.

V dokladu (95) dítě presuponuje existenci pudinku (má obavu, že mu ho matka sní), po realizaci druhé věty matčiny repliky však zjišťuje nesprávnost svého předpokladu. Matčina replika má v sobě jistý prvek humoru: její první věta je sama o sobě uklidňující (zdánlivě potvrzuje předpoklad dítěte), avšak druhá věta nutí dítě první větu reinterpretovat (v tom smyslu, že snědení pudinku sice nehrozí, ale jen proto, že neplatí presupozice existence pudinku). V dokladu (96) dítě presuponuje, že otec před nějakým časem viděl v okně psa (danou presupozici spouští sloveso *pamatovat si* se svými doplněními). Z matčiny repliky vyplývá, že jde o nesprávný předpoklad: jelikož otec v daném čase nebyl na daném místě, nemohl být očitým svědkem uvedené situace. Zdá se mi, že dialogy mezi malými dětmi a dospělými dávají dobrou příležitost k použití externí negace (dospělými), protože chybné předpoklady nejsou u malých dětí vzácností. Srov. neprirozenost reakce vyjadřující podivení (nad chybným předpokladem dítěte): *No počkej, jak to myslíš? Tatínek tu přece tehdy nebyl.* Je ovšem pravda, že věty s externí negací jsou stejně dobře využitelné i v dialozích mezi dospělými.⁸⁸

Několik dokladů s externí negací se mi podařilo najít také v psaných textech korpusu SYN:

- (97) *Převrátili celej barák naruby, policajti to tam vyšetřovali deset hodin, ale stejně se nic nenajde. – Alespoň vám to zaplatí pojišťovna. – No to nezaplatí, protože nejsem pojištěnej.* (SYNv9)
- (98) *Ve Dvořákově opeře Rusalka zpívá vodník: „Stokrát bys byla člověkem vejhuj jsi spjatá odvědkem...“ Vysvětlíte mi prosím původ (a snad i přesnější význam) toho výrazu vejhuj. – Slovo vejhuj bohužel nevysvětlíme, protože takové slovo neexistuje. V Rusalce totiž vodník ve své árii ve druhém dějství zpívá: Stokrát bys byla člověkem, ve jhu jsi spjata odvědkem.* (SYNv9)
- (99) *Kurier přiznává, že „přezkoušení Temelína podle evropských norem není možné, protože neexistují, a požadavek na uzavření všech jaderných elektráren je nerealistický, takže Temelín bude spouštěn dále a poté zřejmě najede na plný provoz“.* (SYNv9)
- (100) *Když padl baasistický režim, neuvolnila se tím příležitost pro opozici, usilující o zavedení demokracie, protože taková opozice neexistovala, alespoň ne v organizované či zřetelně artikulované formě.* (SYNv9)

Doklad (97) sice pochází z psaného korpusu, ale zjevně jde o přepis (mluveného) rozhovoru. V dokladu (98) jde o dialog mezi lingvistou a tazatelem (laikem); tazatel mylně předpokládá existenci slova *vejhuj*, lingvista jej na jeho omyl upozorňuje (pomocí konstrukce s externí negací). V dokladu (99) se ve větě *přezkoušení Temelína*

⁸⁸ Za upozornění na tuto skutečnost děkuji recenzentce knihy M. Fried(ové). Srov. pasáž z jejího posudku: „Dovedu si dobře představit podobné dialogy i mezi dospělými mluvčími, např. Manžel po obědě: *Dezert si dneska nedám, už jsem plnej.* Manželka: *No to si nedáš, protože už žádnej není.*“

podle evropských norem není možné předpokládá existence evropských norem, po vyslovení další věty je však daná věta reinterpretoována (tak, aby naopak presuponovala neexistenci evropských norem). Doklad (100) je zajímavý tím, že presupozici existence (opozice vůči baasistickému režimu) tu spouští deskriptivní přívlástek (*usilující o zavedení demokracie*). Kdyby místo něj byl užit přívlástek restriktivní (neoddělený od jména čárkou), presupozice existence opozice by nebyla spuštěna, a negace by neměla široký skopus. Lze jen spekulovat, jestli autor oddělil přívlástek od jména čárkou, protože chtěl uplatnit negaci se širokým skopusem (např. proto, že užití takové negace je spojeno s jistým momentem překvapení), nebo šlo spíše o chybný pravopis.

Výše jsem uvedl, že k popření presupozice dochází nejspíše v situacích, kdy se recipient domnívá, že presupozice platí, avšak mluví je přesvědčen o opaku. Jistě to platí pro doklady (95), (96), (97) a (98), platí to však také pro doklady (99) a (100)? Přejmenším v tom smyslu, že pokud recipient daných promluv nic nepředpokládá o evropských normách, resp. o opozici vůči baasistickému režimu, na základě vět *přezkoušení Temelína podle evropských norem není možné*, resp. *neuvolnila se tím příležitost pro opozici, usilující o zavedení demokracie* si příslušné existenční presupozice vygeneruje a přiřčení ke kontextu, na jehož pozadí jsou dané věty interpretovány; v následujících větách je pak platnost těchto presupozic explicitně popřena.

4.2.2 Projekce presupozic z komplementu sloves propozičního postoje

Dalším neveridickým operátorem jsou slovesa propozičního postoje. Vedlejší věta po slovesech jako *myslet* (*si*), *domnívat se*, *tušit*, *věřit*, *chtít*, *cítit* vyjadřuje propozici, jejíž platnost není jistá. Z propozice „Petr si myslel, že *p*“ tedy vyplývá propozice $\diamond p$. Na to, v jaké podobě je presupozice spuštěná ve vedlejší větě projektována, lze v literatuře najít tři protichůdné názory. Srov.:

(101) *Martin si myslí, že ve stanu spaly Petrovy děti.*

1. Projektována je presupozice „Petr má děti“ (Gazdar, 1979; Geurts, 1998).
2. Projektována je presupozice „Martin si myslí, že Petr má děti“ (Karttunen, 1974; Heim(ová), 1992).
3. Projektovány jsou presupozice „Petr má děti“ i „Martin si myslí, že Petr má děti“ (Zeevat, 1992).

Předpokládám, že projektována je presupozice „Petr má děti“. Heim(ová) (1992) připouští, že pokud je věta vytržena z kontextu, recipient při akomodaci vždy upřednostní strukturně jednodušší propozici (srov. kap. 3.6). Akomodace se tedy v jejím pojetí neshoduje s projektovanou presupozicí. Vzhledem k tomu, že akomodace by měla fungovat „ve službách“ presupozice, je takový závěr neintuitivní. Předpokládám, že projektovaná presupozice je strukturně jednoduchá a akomodace kontextu

(pokud k ní dochází) je s ní vždy ve shodě.⁸⁹ Tendencí recipienta k volbě jazykové ekonomických řešení lze argumentovat rovněž proti Zeevatově interpretaci (srov. výše bod č. 3).

Podle Beaver a Geurtse (2013) lze z presupozice *p* inferovat propozici „*x* si myslí, že *p*“. Autoři takovou inferenci označují jako **importaci**. Teorie, které postulují presupozici „*x* si myslí, že *p*“, počítají naopak s **exportací** propozice *p*. Domnívám se, že z propozice *p* nelze inferovat „*x* si myslí, že *p*“, protože „*x* si myslí, že *p*“ implikuje, že platnost *p* není jistá.

Sémantika slovesa *myslet* (*si*) je těsně svázána s gramatickými kategoriemi slovesné osoby a času. Srov.:

(102) *Myslím si, že Petr má děti.*

(103) *Myslel jsem si, že Petr má děti.*

(104) *Martin si myslí, že Petr má děti.*

(105) *Martin si myslel, že Petr má děti.*

Příklad (102) vyjadřuje, že nositel propozičního postoje (mluvčí) si není zcela jist, zda propozice „Petr má děti“ platí. V opačném případě by volil jinou formulaci, např. *Petr má děti* nebo *Vím, že Petr má děti*. Příklad (103) je možno číst dvojím způsobem: 1. Mluvčí si v minulosti nebyl zcela jistý platností propozice „Petr má děti“. Kdyby doba platnosti propozičního postoje zahrnovala okamžik promluvy, užil by mluvčí např. formulaci *Myslím si, že Petr má děti*. 2. Mluvčí si v minulosti byl jistý platností dané propozice, ale později svůj postoj revidoval; revidovaný postoj by vyjadřovala např. formulace *Vím, že Petr nemá děti*, příp. *Myslím si, že Petr má/nemá děti*. Interpretaci č. 1 by odpovídaly příklady (106), (107) a (108), interpretaci č. 2 by odpovídal příklad (109).⁹⁰

(106) *Myslel jsem si, že Petr má děti, a později se mi to potvrdilo.*

(107) *Tehdy jsem si pouze MYSLEL, že Petr má děti. Dneska už to vím.*

(108) *Věděl jsi, že Petr má děti? – Ne, ale myslel jsem si to.*

(109) *Překvapilo tě, že Petr nemá děti? – Naprosto, vždycky jsem si myslel, že děti má.*

V příkladu (107) a fakultativně i v příkladu (108) nese příčestí *myslel* větný přízvuk. Porovnejme příklad (107) s větou (110) pronesenou např. v situaci, kdy se mluvčí od svého komunikačního partnera dozví, že je pravda, že Petr má děti (potvrdí se mu jeho domněnka, že Petr má děti).

(110) *MYSLEL jsem si, že Petr má děti.*

⁸⁹ Na této hypotéze je založen experimentální dotazník uvedený v kap. 6.

⁹⁰ V příkladech (106), (107) a (108) je také původní postoj revidován (ve smyslu *myslet* (*si*) → *vědět*), tato revize ale není motivem k užití slovesa *myslet* (*si*).

Rozdíl je tu v tom, že v příkladu (107) souvětí se slovesem *myslet* (*si*) nepresuponuje, že Petr má děti,⁹¹ kdežto souvětí (110) tuto presupozici má – v důsledku toho, že složky *Petr má děti* jsou kontextově zapojené.

Pokud je nositel propozičního postoje referenčně odlišný od mluvčího, gramatický čas nehraje roli. Příklady (104) a (105) mohou popisovat situaci, kdy si nositel propozičního postoje (Martin) nebyl/není jist platností propozice, i situaci, kdy Martin byl/je o platnosti propozice přesvědčen, avšak mluvčí jeho postoj hodnotí jako mylný. Popisované „transpozice“ propozičního postoje jsou založeny na protikladu dvou hledisek: hlediska mluvčího a hlediska třetí osoby (viz příklady (104) a (105)), anebo hlediska mluvčího v čase okamžiku promluvy a v době platnosti propozičního postoje (viz příklad (103)). Zdá se ovšem, že různé „postojové perspektivy“ nejsou pro projekci presupozic relevantní: projekce je vždy determinována postojem mluvčího v okamžiku promluvy.

Níže uvedené významové zápisy naznačují dosah neveridického operátoru na konstituenty závislé věty obsahové (ve smyslu pravidla (90)):

(111) *Martin si myslel, že [výbuch sopky způsobil zemětřesení]_S*,⁹²

(112) *Martin si myslel, že [[zemětřesení]_M způsobil výbuch sopky]_S*,

Z organizace vedlejší věty v příkladu (111) není zřejmé, jestli je složka „vlevo od slovesa“ (*výbuch sopky*) kontextově zapojená, nebo není, tj. jestli je, nebo není spuštěna presupozice „sopka vybuchla“. V příkladu (112) příznakový slovosled signalizuje kontextovou zapojenost složky *zemětřesení*,⁹³ ve větě je tedy spuštěna presupozice „proběhlo zemětřesení“. Uvedené souvětí vyjadřuje tyto propozice: *a* = „Martin si myslel, že *x*“ (*x* = „výbuch sopky způsobil zemětřesení“)⁹⁴; *p* = „došlo k zemětřesení“. Složka *zemětřesení* je tedy ve skopusu neveridického operátoru jen „částečně“; v příkladu (111) je operátorem zasažena „plně“. Svědčí o tom možnost transformace souvětí (112) do podoby (113); upozorňuje na ni např. Heim(ová) (1992, s. 209).

(113) *Martin si o zemětřesení myslel, že ho způsobil výbuch sopky*.

I takové vyjádření však umožňuje existenci zemětřesení zpochybnit, srov.:

(114) *Martin se domníval, že došlo k zemětřesení. Myslel si o něm, že způsobil výbuch sopky*.

⁹¹ Lze si představit např. takovýto dialog: *Měl jsi tehdy informaci, že Petr má děti? – Ne, pouze jsem si MYSLEL, že Petr má děti*. První výpověď nevyjadřuje ani nepresuponuje, že Petr má děti, druhá výpověď tudíž není realizována v kontextu, který by zahrnoval propozici „Petr má děti“.

⁹² Indexy M a S symbolizují, že za pravdivost informace se zaručuje mluvčí, resp. subjekt věty. Významové zápisy odpovídají čtení, v němž postoj subjektu věty v době jeho platnosti vystihuje formulace *Vím, že...*

⁹³ Ke vztahu mezi povrchovým/hloubkovým slovosledem a kontextovou zapojeností/nezapojeností viz zejména Sgall a kol. (1980).

⁹⁴ Propozice *x* je komplexní, jejím obsahem je kauzální vztah dvou propozic: „to, že vybuchla sopka, způsobil, že došlo k zemětřesení“.

V případu (115) se „částečné“ zasažení složky mění na zasažení „plné“; presupozice *p* je modifikována na „Martin si myslel, že *p*“.

(115) *Martin si myslel, že došlo k zemětřesení. Myslel si, že [zemětřesení způsobil výbuch sopky].*

Presupozici spuštenou ve složce, která neveridickým operátorem zasažena není, zřejmě modifikovat nelze, srov.:

(116) ? *Martin si myslel, že došlo k zemětřesení. Zemětřesení způsobil výbuch sopky.*

Podobně lze analyzovat presupozice, jejichž spouštěč je v dosahu slovesa *chtít*, např.:

(117) *Martin chce, aby Petrovy děti spaly ve stanu.*

Heim(ová) (1992, s. 202) upozorňuje, že větám se slovesem *want* mohou předcházet věty se slovesem *believe*. Srov.:

(118) *Martin si myslí, že Petr má děti. Chce, aby Petrovy děti spaly ve stanu.*

Na rozdíl od Heim(ové) předpokládám, že souvětí (117), resp. samotné druhé souvětí příkladu (118) presuponuje propozici „Petr má děti“, nikoli „Martin si myslí, že Petr má děti“. Presupozice může být modifikována teprve při výpovědním užití souvětí, jak je to naznačeno příkladem (118). Lze si představit i kontexty, v nichž je presupozice ve významovém dosahu slovesa *chtít*, např.:

(119) *Martin chce, aby Petr měl děti. Chce, aby se jeho děti jednou měly dobře.*

V závěru této kapitoly uvedu ještě několik autentických dokladů se slovesem *myslet (si)*.

(120) *„Myslím, že bude další referendum o nezávislosti, a myslím, že tentokrát se vysloví většina Skotů pro odtržení,“ řekla týdeníku Economist Sturgeonová. (SYNv9)*

(121) *Myslím, že Tárik má u Madanů informátory, a také si myslím, že je platí za to, aby prohlíželi mrtvolky a fotografovali je pro případnou pozdější identifikaci jejich příbuznými. (SYNv9)*

(122) *Myslím, že Ctirad to nečetl. Myslím, že nečetl ani Rambouska a dvě další knihy. (SYNv9)*

V dokladu (120) spouští presupozici (mimo jiné) kontextově zapojená určitá deskripce *tentokrát* („v tomto případě“), v dokladu (121) ji spouští kontextově zapojené osobní zájmeno *je*. Samotná konstrukce *Myslím, že...*, zahrnující dané spouštěče, presuponuje stejnou presupozici jako závislá věta, tj. „existuje určitý případ“, resp. „existuje skupina entit“; v kontextu, v němž jsou tyto konstrukce užity, je ovšem presuponována propozice „myslím, že existuje...“. V druhém souvětí dokladu (122) se presuponuje, že Ctirad kromě toho, že nečetl „Rambouska a dvě další knihy“, nečetl ještě něco jiného. Kontext tvořený prvním souvětím způsobuje jednak konkretizaci presupozice (Ctirad nečetl ani „to“), jednak její modifikaci neveridickým operátorem („myslím si, že...“). Podrobněji o tomto typu presupozice viz v kap. 5.2.

4.2.3 Projekce presupozic v dalších typech syntaktických struktur

Z hlediska projekce presupozic se podobně jako verba cogitandi chovají verba dicendi kombinovaná se závislou větou vedlejší. Mluvčí tím, že o cizí promluvě referuje formou řeči nepřímé, svým způsobem „nese odpovědnost“ za presuponovaný obsah. Na rozdíl od řeči přímé není totiž povinen cizí promluvu reprodukovat přesně, s užitím týchž výrazových prostředků; může např. zvolit jiný způsob pojmenování mimojazykových entit, odlišné aktuální členění věty (takové, které lépe odpovídá kontextu jeho vlastní promluvy) apod. Srov.:

(123) *Martin včera řekl své ženě: „Jakuba vyhodili ze školy.“*

(124) *Martin včera řekl své ženě, že jejich syna Jakuba vyhodili ze školy.*

Martin by pravděpodobně své ženě neřekl *Našeho syna Jakuba vyhodili ze školy*;⁹⁵ v nepřímé řeči ovšem lze užít formulaci ... *jejich syna Jakuba...*, například pokud adresát (který je pochopitelně referenčně odlišný od „Martinovy ženy“) nedisponuje informací o tom, že Martin a jeho žena mají syna Jakuba. V souvětí (124) je tato informace zakódovaná jako existenční presupozice (předpokládá se, že adresát uplatní akomodaci); v příkladu (123) je v přímé řeči presuponována existence Jakuba, zatímco informace (sdílená komunikanty promluvy zachycené danou přímou řečí), že Jakub je Martinův syn, větou implikována není. Pokud by v příkladu (124) daná presupozice selhala – např. pokud by se mluvčí mylně domníval, že Jakub je Martinův syn, ale ve skutečnosti by šlo o jeho synovce –, adresátovi by za její selhání byl odpovědný mluvčí, spíše než Martin.

Komplexní propozice „*x* říká, že *y*“ implikuje elementární propozici $\diamond y$. Presupozice komplementu slovesa však neveridickým operátorem zasaženy nejsou. Srov.:

(125) *Martin mi tvrdil, že ve stanu spaly Petrovy děti.*

(126) *Martin si vymyslel, že Petr má děti. Tvrdil mi, že (Petrovy děti) s námi pojedou na dovolenou.*

(127) *Petr prý dřív hodně pil. Martin mi včera řekl, že (Petr) nedávno pít přestal.*

Souvětí (125) vyjadřuje propozice $\diamond x$ ($x =$ „ve stanu spaly Petrovy děti“) a p (= „Petr má děti“). V příkladu (126) je v lokálním kontextu zahrnuta propozice „Petr nemá děti“, presupozice p je proto ve výpovědi modifikována na $\neg p$. V příkladu (127) se p (= „Petr předtím pil“) mění na $\diamond p$.

Na souvětí jsou rovněž projektovány rovněž presupozice spuštěné v antecedentu nebo konsekventu podmínkového souvětí, srov.:

(128) *Pokud v noci nepršelo, tak Petrovy děti spaly ve stanu.*

(129) *Pokud Petrovy děti spaly ve stanu, tak ráno určitě nepřijdou na snídani.*

⁹⁵ Užití takové (nebo podobné) formulace v komunikaci je ale představitelné, jak mě upozornila recenzentka této knihy M. Fried(ová), srov. příklad z jejího posudku: *Tak našeho synáčka Jakuba vyhodili ze školy* (s emocionálním zabarvením).

V obou příkladech souvětí dědí presupoziici „Petr má děti“. Pokud je obsah presupoziice vyjádřen v antecedentu, projekce je zablokována, např.:

(130) *Pokud má Petr děti, tak jeho děti spaly ve stanu.*

Podmíněnost presupoziice lze vyjádřit rovněž mimo podmínkové souvětí, např.:

(131) *Pokud má Petr děti, tak mu je Martin závidí. Pokud má Martin psa, tak jeho pes miluje Petrovy děti.*

V poslední větě příkladu jsou spuštěny presupoziice p_1 (= „Martin má psa“) a p_2 (= „Petr má děti“). Obě jsou při inkrementaci kontextu modifikovány na $\diamond p_1$, resp. $\diamond p_2$. Podmínkové souvětí jako celek presupponuje p_2 , nikoli však p_1 – presupoziice p_1 je splněna antecedentem souvětí.

Případy, kdy je obsah presupoziice spuštěné v konsekventu podmínkového souvětí vyjádřen v jeho antecedentu, lze doložit také autentickými doklady, např.:

(132) *Navíc pokud existuje trh takovýchto obligací, může je jejich majitel kdykoli prodat (...).* (SYNv9)

(133) *Dlouhodobě přehlížet určitý sociální problém se obvykle nevyplácí, pokud však ideální řešení neexistuje, nemá smysl někomu vyčítat, že na ně nepřišel.* (SYNv9)

(134) *Pokud se firma nedá dohledat, protože už neexistuje, obraťte se přímo na slevový portál, kde jste voucher koupili.* (SYNv9)

V dokladu (132) je v konsekventu souvětí presupponována existence obligací a rovněž vztah mezi obligacemi a jejich posedem; z antecedentu ovšem vyplývá, že existence obligací není jistá, tím pádem je třeba obě presupoziice modifikovat na „je možné, že...“. V dokladu (133) je v podmínkovém souvětí uplatněna hned trojí negace, pro podobu presupoziice je však relevantní operátor podmínky (který je příslušným negativním operátorům hierarchicky nadřazený), tj. s ohledem na podobu antecedentu konsekvent souvětí presupponuje „je možné, že ideální řešení (ne)existuje“. V dokladu (134) sice antecedent podmínkového souvětí nevyjadřuje presupoziici konsekventu, avšak obsahově není daná konstrukce příliš vzdálená předchozím dvěma dokladům: vyplývá z ní totiž podmínkový vztah *Pokud už firma neexistuje, nedá se (tato firma) dohledat*, v němž není presupponována existence firmy, ale jen možnost existence firmy.

Modifikovány mohou být také presupoziice spuštěné ve vylučovacích souvětích:

(135) *Buď Martinovy děti spí ve stanu, nebo Martin žádné děti nemá.*

Druhá věta souvětí vyjadřuje, že platnost propozice „Martin má děti“ není jistá; presupoziice p (= „Martin má děti“) spuštěná v první větě je proto modifikována na $\diamond p$. Souvětí jako celek nepresupponuje p ani $\diamond p$. Srov. také dva korpusové doklady:

(136) *Část žádostí byla neoprávněná a jiným nebylo možné vyhovět – příslušný svazek byl buď skartován, anebo nikdy neexistoval.* (SYNv9)

(137) *Fyzické hranice jsou buď malé (u mikroelektronických součástek), anebo prakticky neexistují (software, internet).* (SYNv9)

První věty obou dokladů v kontextu druhých vět nepresuponují existenci „příslušných svazků“ a „fyzických hranic“, ale jen možnost jejich existence.⁹⁶ Opět platí, že souvětí jako celek nepresuponuje nic.

Presupozice jsou projektovány rovněž ve větách, jejichž obsah je výslovně charakterizován jako možný (viz příklad (138)). Pokud věta presuponuje p a v kontextu je zahrnuto $\diamond p$, při výpovědním užití věty se presupozice mění na $\diamond p$ (tak, že se skopus operátoru rozšíří) – viz příklad (139).

(138) *Je možné, že Petrovy děti spí ve stanu.*

(139) *Je možné, že Petr má děti. Je možné, že Petrovy děti spí ve stanu.*

Uvedu ještě několik autentických dokladů:

(140) *Ve skutečnosti se pravé viníky možná ani nedozvíme. A možná ani neexistují.* (SYNv9)

(141) *Možná dělám špatný věci a možná nevíš o všem, co dělám špatně, ale nic z toho se netýká nás dvou.* (SYNv9)

V dokladu (140) presuponuje první věta existenci pravých viníků, druhá věta však vyjadřuje možnost, že neexistují – první věta je v důsledku toho reinterpretována, presupozice existence je modifikována na presupozici „možné existence“. V dokladu (141) presuponuje věta závislá na kvantifikátoru *všechno* propozici „něco dělám špatně“; tu je s ohledem na přechodí kontext nutno modifikovat na „možná něco dělám špatně“.⁹⁷

4.2.4 Zobecněný model projekce presupozic

Autoři různých projekčních teorií (Karttunen, 1974; Gazdar, 1979; Heim(ová), 1983b) se pokusili formulovat pravidla, na základě kterých se presupozice jednotlivých vět (klauzí) (ne)stávají presupozicemi celého souvětí. Souvětí v příkladech (55) i (56), zopakovaných níže jako (142) a (143), podle těchto teorií nedědí ani kladnou, ani zápornou presupozici: presupozice je „odfiltrována“ lokálním kontextem.

(142) *Francouzský král není holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

(143) *Současná Francie nemá krále, proto francouzský král není holohlavý.*

Předpokládám, že při recepci textu vstupují presupozice do interakce s (globálním) kontextem primárně při výpovědním užití vět, spíše než komplexnějších syntaktických jednotek; neplatí to zřejmě pro větné celky s vedlejšími větami obsahovými,

⁹⁶ Při interpretaci tu neberu v potaz oslabující výraz *prakticky*.

⁹⁷ Zdá se, že presupozice je tu opravdu asociována s uvedenou větou spíše než s faktovým slovesem *vědět*. Srov. např. *Nevím o ničem, co bych dělal špatně*, kde presupozice „něco dělám špatně“ implikována není.

srov. výše příklad (49). Projekce presupozic na nadvětnou syntaktickou úroveň je, domnívám se, především teoretický problém. Pravidlo pro takovou projekci bychom mohli formulovat takto:

- (144) Presupozice p věty γ_x se stává presupozicí posloupnosti vět $\gamma_1 \dots \gamma_n$ ($1 \leq x \leq n$)⁹⁸, pokud nenastane jedna z následujících možností:
- některá z vět přímo vyjadřuje p ,
 - některá z vět vyjadřuje $\neg p$ nebo $\diamond p$,
 - některá z vět vyjadřuje propozici, která splňuje alternativní presupozici q .

Ad a): Nelze říci, že by souvětí (145) presuponovalo „Petr má děti“; presupozice je splněna lokálně bez ohledu na iniciální kontext.

- (145) *Vím, že Petr má děti a že jeho děti jsou zdravé.*

Ad b): Souvětí (146) nepresuponuje p (= „francouzský král existuje“), protože druhá věta souvětí vyjadřuje $\neg p$. Posloupnost vět (147) nepresuponuje p (= „Petr má děti“), protože první větný celek vyjadřuje $\diamond p$. Zároveň ale platí, že dané větné celky nepresuponují ani $\neg p$, resp. $\diamond p$, protože není splněna podmínka a) (modifikované presupozice jsou přímo vyjádřeny jednou z vět).

- (146) *Francouzský král není holohlavý, protože současná Francie krále nemá.*

- (147) *Je možné, že Petr má děti. Je možné, že Petrovy děti spí ve stanu.*

Ad c): Tento typ se týká případů, kdy je spouštěč asociován s množinou alternativních presupozic. Je-li jedna z nich splněna, ostatní musejí být zrušeny. Projekci množiny presupozic předpokládám např. pro věty s modálním slovesem, které má potenciální dosah na částicový spouštěč *také*. Věta (148) tedy presuponuje propozici p i propozici q ; při výpovědním užití, na pozadí kontextu ovšem daná věta presuponuje buď jen p , nebo jen q . V situaci ilustrované příkladem (149) daná posloupnost vět nepresuponuje ani p (jelikož p je vyloučeno druhým větným celkem), ani q (jelikož q je vyjádřeno první větou, srov. podmínku a)).⁹⁹

- (148) *Petr si chtěl koupit také motorku.*

- (149) *Petr si chtěl koupit auto. Chtěl si koupit také motorku, ani na jedno ale bohužel nesehnal peníze.*

p = „Petr si koupil X; X ≠ motorku“

q = „Petr si chtěl koupit X; X ≠ motorku“

⁹⁸ Dolní index vyjadřuje lineární pozici věty v textu.

⁹⁹ Podrobněji o tom viz v kap. 5.2.5.

Navržený model projekce presupozic lze schematicky znázornit takto:¹⁰⁰

nadvětné celky (posloupnosti vět)

věta → užití věty → (ne)splnění presupozice

vyšší větné konstituenty

větný konstituent (spuštění presupozice)

Projekce vyznačená šipkou s bílou výplní je podmíněna pravidlem (144). Příklad: V souvětí (52), zopakovaném níže jako (150), je presupozice spuštěna posesivním adjektivem, příp. nominální frází s tímto adjektivem (srov. diskusi v kap. 4.1). Následuje projekce přes hierarchicky vyšší větné konstituenty na syntaktickou úroveň věty. Při užití věty ve výpovědi je projektovaná presupozice modifikována (negována). Projekce na vyšší syntaktickou úroveň je zablokována pravidlem b).

(150) *Ve stanu nespaly Petrovy děti, protože Petr žádné děti nemá.*

¹⁰⁰ Uvedený model je v řadě ohledů zjednodušující, např. v tom ohledu, že nerozlišuje případy, kdy je presupozice projektována „přes“ větné konstituenty, které obsahově nejsou její součástí (*Petrovy děti jsou zdravé*: konstituenty *jsou zdravé* nejsou součástí presupozice), od případů, kdy je projektována „přes“ větné konstituenty, které k ní ale obsahově náležejí, ačkoli ji samy nespouštějí (*Petr si koupil také motorku*: konstituenty *Petr si koupil motorku* patří do projektované presupozice). V druhém případě jsou procesy spuštění presupozice a její projekce dost těžko rozlišitelné.

5

Presupozice asociované s částicí *také*

5.1 Reflexe částice *také* (*too*, *also*) v literatuře

Horn (1969) analyzuje význam částic *only* ‚jenom‘ a *even* ‚dokonce (i)‘ (a rovněž *also* ‚také‘, jež se chová analogicky jako *even*) pomocí predikátové logiky. Věty s částicí *only* podle něj vyjadřují současně tvrzení a presupozici:

- (1) *Only Muriel voted for Hubert. (Jenom Muriel hlasovala pro Huberta.)*
presupozice: $V(m, h)$
tvrzení: $\neg(\exists x)(y \neq m \wedge V(y, h))$

Presupozice je tedy vyjádřitelná větou *Muriel voted for Hubert* (*Muriel hlasovala pro Huberta*), tvrzení odpovídá větě *No one other than Muriel voted for Hubert* (*Nikdo jiný než Muriel nehlasoval pro Huberta*). Částice *even*, resp. *also* je významově protikladná: věta s částicí *even/also* tvrdí totéž, co presuponuje věta s částicí *only*, a presupozice věty s částicí *even/also* je rovna negaci tvrzení vyjádřeného větou s částicí *only*. Srov.:

- (2) *Also Muriel voted for Hubert. (Také Muriel hlasovala pro Huberta.)*
presupozice: $(\exists x)(y \neq m \wedge V(y, h))$
tvrzení: $V(m, h)$

Tvrzení tedy odpovídá větě *Muriel voted for Hubert*, kdežto presupozici lze parafrázovat větou *Someone other than Muriel voted for Hubert* (*Někdo jiný než Muriel hlasoval pro Huberta*). Horn vymezuje presupozici jako propozici nedotčenou operátorem negace. Presupozice, kterou Horn přisuzuje větám s částicí *only*, resp. *even/also*, však některými typy negace zasažena být může (srov. kap. 5.2.10). Další námitku lze formulovat takto: pokud by presupozice spuštěná částicí *only* odpovídala významu věty bez částice, jak předpokládá Horn, v řadě kontextů by to znamenalo, že presupozice věty je komunikačně závažnější než vlastní tvrzení. Dále: pokud by významová struktura obou částic byla tak zásadně odlišná, jak soudí Horn, obtížně by se vysvětlovalo, proč tyto částice plní obdobnou funkci v aktuálním členění věty – aktualizují složku, která je v jejich významovém dosahu (ve větě (1) i (2)) je v dosahu částice složka *Muriel*). V následujících příkladech složka *Muriel* kontrastuje s informací uvedenou v pretextu:

- (3) *Everybody voted for John. Only Muriel voted for Hubert. (Všichni hlasovali pro Jana. Jenom Muriel hlasovala pro Huberta.)*

- (4) *Peter and Susanne voted for Hubert. Also Muriel voted for Hubert. (Petr a Zuzana hlasovali pro Huberta. Také Muriel hlasovala pro Huberta.)*

Složka *Muriel* kontrastuje v příkladu (3) se složkou *everybody*, v příkladu (4) se složkou *Peter and Susanne*. V obou příkladech představuje propozice „*Muriel voted for Hubert*“ novou informaci.

Karttunen (1974, s. 184) formuluje pravidlo, na základě něhož je presupozice asociovaná s částicí *too* ‚také‘ (ne)splněna kontextem.

- (5) Kontext X splňuje presupozici „*a is P too*“ pouze v případě, že a) X zahrnuje „*b is P*“, přičemž $b \neq a$, nebo b) X zahrnuje „*a is Q*“, přičemž $Q \neq P$.

Karttunen (tamtéž, s. 183) se zabývá projekcí presupozic spuštěných částicí *too* v podmínkovém souvětí:

- (6) *If Dean told the truth, Nixon is guilty too. (Pokud Dean mluvil pravdu, Nixon je také vinen.)*
 (7) *If Haldeman is guilty, Nixon is guilty too. (Pokud je Haldeman vinen, Nixon je také vinen.)*
 (8) *If Miss Woods destroyed the missing tapes, Nixon is guilty too. (Pokud slečna Woodsová zničila chybějící pásky, Nixon je také vinen.)*

V příkladu (6) je presupozice „někdo jiný než Nixon je vinen“, resp. „Nixon má nějakou jinou vlastnost“ projektována na souvětňnou úroveň, v příkladu (7) je projekce zablokována – presupozice je splněna lokálním kontextem. Příklad (8) není jednoznačný; pokud recipient zničení nahrávek považuje za zločin, projekce je zablokována.

Karttunen a Peters (1979) využívají teoretický aparát revidované montaguovské gramatiky (podrobněji viz v kap. 3.3). Význam částice *too* rozkládají na složku extenzionální a složku implikativní. Věta (9) má stejné pravdivostní podmínky (tj. stejnou extenzi) jako věta (10), avšak součástí významu věty (9) je implikatura, že Jan není jediná osoba, která pije.

- (9) *John drinks too. (Jan také pije.)*
 (10) *John drinks. (Jan pije.)*

S podobnou, avšak strukturně složitější implikaturou je asociována částice *even*, např. v následující větě:

- (11) *Bill likes even Mary. (Bill má rád dokonce Marii.)*

Částice *even* tu vyjadřuje jednak týž význam, jaký by vyjadřovala částice *too*, tj. že Marie není jediná osoba, kterou má Bill rád, jednak význam popsitelný taktó: bylo nejméně pravděpodobné, že z osob, které Bill má rád, bude mít rád právě Marii. V negativních větách jako (12) má částice *even* skopus přes celou větu, a příslušná implikatura je proto (stejně jako věta samotná) negativní: Bill není jediný člověk, který Marii nemá rád, avšak bylo nejméně pravděpodobné, že z osob, které nemají Marii rády, ji nebude mít rád právě Bill.

- (12) *Even Bill doesn't like Mary. (Dokonce ani Bill nemá rád Marii.)*

Částici *too* se s oblibou věnují autoři, kteří presupozici definují jako typ anafory, např. van der Sandt (1992) a Geurts (1999, 2010). Geurts (2010, s. 135) interpretuje význam částice *too* v podmínkovém souvětí, srov.:

(13) *If Fred is gay, then his son is gay, too. (Pokud je Fred gay, tak jeho syn je také gay.)*

Konsekvent souvětí obsahuje dva spouštěče presupozice: určitou nominální frázi *his son* a částici *too*. Rezoluce anafor probíhá podle Geurtse takto:

- a. $[x: \text{Fred}(x), [: \text{gay}(x)] \Rightarrow [u, v: x\text{'s-son}(u), \text{gay}(v), v \neq u, \text{gay}(u)]]$
- b. $[x, u: \text{Fred}(x), x\text{'s-son}(u), [: \text{gay}(x)] \Rightarrow [v: \text{gay}(v), v \neq u, \text{gay}(u)]]$
- c. $[x, u: \text{Fred}(x), x\text{'s-son}(u), [v: v = x, \text{gay}(x), \text{gay}(v), v \neq u] \Rightarrow [: \text{gay}(u)]]$
- d. $[x, u: \text{Fred}(x), x\text{'s-son}(u), [: \text{gay}(x)] \Rightarrow [: \text{gay}(u)]]$

Presupozici „Fred má syna“ nelze přiřadit vhodný antecedent, kontext je proto akomodován (srov. zápis b: propozice *x's-son(u)* byla převedena na levou stranu vzorce). Presupozici asociovanou s částicí *too* splňuje první věta souvětí, proměnná *v* proto může být ztotožněna s proměnnou *x* (srov. zápis c a zjednodušený zápis d).

Částici *too* se věnuje také Heim(ová) (1990). Presupozici spuštěnou ve větě (14) podle ní nelze splnit pouhým předpokladem („existenciální generalizací“), že existují stovky lidí, které studují na Harvardu. Kontext musí zahrnovat singulární propozici popsateľnou jako (15).

(14) *John went to Harvard too. (Jan šel také na Harvard.)*

(15) *x šel na Harvard; x je salientní v kontextu výpovědi a je referenčně odlišný od Jana*

Věta (14) neumožňuje akomodaci kontextu, protože recipient není schopen určit, kterou propozicí by kontext měl být akomodován.¹⁰¹ Povahu singulárních propozic mají podle Heim(ové) také presupozice založené na časovém vztahu dvou dějů:

(16) *We will have pizza on John's birthday, so we shouldn't have pizza again on Mary's birthday. (Dáme si pizzu na Janovy narozeniny, neměli bychom si ji tedy znovu dávat na Mariiny narozeniny.)*

(17) *John is cooking. He will stop (cooking) when tomorrow's football game starts. (Jan vaří. Přestane vařit, jakmile začne zítřejší fotbalový zápas.)*

V obou příkladech se presupozice vztahuje k salientní propozici vyjádřené první větou.

Heim(ová) (1992, s. 189) považuje částici *too* za implicitně deiktickou nebo anaforickou. Její význam popisuje perifrází *in addition to x* (*vedle, kromě x*). Reference prvku *x* je disambiguizována na rovině logické formy prostřednictvím referenčního

¹⁰¹ Výrok typu *x went to Harvard* Heim(ová) nepovažuje za propozici. Propozice podle ní nesmí obsahovat proměnnou.

indexu (podobně jako u zájmen). Částice *too* vyžaduje, aby některý prvek v jejím skopu byl fokusovaný. Srov.:

(18) *Paul_i came. Susan_F came too_i. (Pavel_i přišel. Zuzana_F přišla také_i.)*

Částice *too* má ve větě (18) význam *in addition to Paul*, je proto koindexována s výrazem *Paul* v pretextu. Výraz *Susan* je nositelem fokusu. Obecný význam částice *too* Heim(ová) popisuje takto:

(19) $\delta [a_F] too_i$ presuponuje $x_i \neq a$ & $\delta [x_i]$

Zeevat (2003, s. 165) analyzuje presupozici spuštěnou částicí *too* ve větě (20).

(20) *John will have dinner in New York too. (Jan bude také večeřet v New Yorku.)*

Pokud je složka *John* nositelem kontrastivního přízvuku, věta presuponuje, že někdo jiný než Jan bude večeřet v New Yorku. Presupozice je zdánlivě splněna triviálně: je všeobecně známo, že v New Yorku každý den večeří mnoho lidí. Věta je ovšem nepřijatelná, pokud v předchozí konverzaci nebyla zmíněna osoba odlišná od Jana, která bude večeřet v New Yorku. Zeevat předpokládá, že částice implikuje presupozici „*x* je osoba odlišná od Jana, která bude večeřet v New Yorku“. Částice se chová podobně jako osobní zájmeno: za proměnnou *x* je třeba dosadit konkrétní entitu zahrnutou v kontextu. Akomodace kontextu presupozicí spuštěnou částicí *too* není možná, srov.:

(21) ? *A man is walking in the park. John will have dinner in New York too. (Parkem jde nějaký muž. Jan bude také večeřet v New Yorku.)*

(22) *A man is walking in the park. He will have dinner in New York. John will have dinner in New York too. (Parkem jde nějaký muž. Bude večeřet v New Yorku. Jan bude také večeřet v New Yorku.)*

(23) *A man is walking in the park. Some children are playing with his dog. (Parkem jde nějaký muž. Někjaké děti si hrajou s jeho psem.)*

Příklad (21) je na rozdíl od příkladu (23) zřejmě nepřijatelný, neboť kontext nelze akomodovat tak, jak to naznačuje příklad (22). V příkladu (23) lze kontext akomodovat presupozicí asociovanou s nominální frází *his dog*.

Zeevat (tamtéž, s. 168–170) uvádí čtyři typické vlastnosti částicových/příslivečných spouštěčů (např. *too, again, indeed, instead*): 1) Nejsou fakultativní (vypustitelné). Srov.:

(24) A: *Bill will come tonight. (Bill přijde dnes v noci.)*

B: *John will come too. / * John will come. (Jan přijde také. / * Jan přijde.)*

2) Jejich presupozice nemohou akomodovat kontext. 3) Nepočítáme-li presupozici, kterou spouštějí, jejich lexikální význam je minimální. 4) Jejich antecedenty mohou být v dosahu některých neveridických operátorů, např.:

(25) *Mary dreamt that night that she would fail the exam and indeed she did. (Marii se té noci zdálo sen, že propadla u zkoušky, a opravdu u ní propadla.)*

Presupozice asociované s ostatními spouštěči mají podle Zeevata opačné vlastnosti.

Význam částicových/příslivečných spouštěčů a některých dalších výrazů (např. spojkových) Zeevat popisuje pomocí tzv. markerů (tamtéž, s. 176–189). Markery označují relaci mezi významem věty a kontextem. Zeevat postuluje šest typů relací: „old“ (*indeed*, holandské *immers*), „adversativity“ (něm. *doch*), „correction“ (*but*, něm. *sondern*), „additive“ (*too, also*, něm. *auch*), „replacing additive“ (*instead*, něm. *sondern*), „contrast“ (*but, however*, něm. *aber*). Užívání částicových/příslivečných spouštěčů se řídí následujícím pravidlem:

- (26) Pokud jsou kontextové parametry a aktuální výpověď v relaci R, přidej do výpovědi částici/příslovce P.

Z hlediska recipienta platí, že přítomnost částice/příslovce P signalizuje platnost relace R.

Pokud aditivnost není signalizována, dvě instance téhož tématu mohou zůstat neintegrovány; to může vést k dezinterpretaci sdělení. Aditivní marker vyjadřuje relaci mezi kontextem c, tématem a proposicí. Intencí mluvčího je signalizovat, že informací o tématu T začleněnou do c je konjunkce x a y . Aditivní relaci odpovídá predikát „address“ (srov. tamtéž, s. 185):

- (27) $c \models \text{addressed}(x, T)$

Vzorec lze číst tak, že soubor sdílených předpokladů zahrnuje predikaci, v níž propozice x zaměřuje (adresuje) téma T. Aditivní částice vyjadřuje, že predikace *addressed* (x, T) v novém (aktualizovaném) souboru sdílených předpokladů neplatí – místo ní platí predikace *addressed* ($x \wedge y, T$). Např.:

- (28) *Peter will have dinner in New York. John will have dinner in New York too. (Petr bude večeřet v New Yorku. Jan bude také večeřet v New Yorku.)*

x = „Petr bude večeřet v New Yorku“

y = „Jan bude večeřet v New Yorku“

T = „(někdo) bude večeřet v New Yorku“

Ke kontextu c je nejprve připojena propozice x , potom y . Připojením y se platnost x neruší.

Kripke (2009) pokládá částici *too* za nositele „presupoziční anafory“. Tradiční pohled, že např. věta *Billy is guilty, too (Billy je také vinen)*¹⁰² presuponuje propozici „někdo jiný než Billy je vinen“, Kripke pokládá za nesprávný. Presupoziční charakter má podle něj požadavek $Billy \neq x$, kde x je referentem anaforicky spojeným s částicí *too*; uvedená propozice musí být součástí pasivního kontextu. Částice *too* navíc

¹⁰² Kurzívou (kterou jsem převedl do tučného písma) Kripke vyznačuje element, který je nositelem fokusu. Jde tu ale o fokus v sémantickém smyslu, nikoli ve smyslu zvukové prominence (třebaže nositel sémantického fokusu nezřídka je zvukově prominentní). Zvukovou prominencí výrazu (skutečnost, že je nositelem intonačního centra) v této knize vyznačuji verzálkami. K pojmu fokus viz také kap. 5.2.6.

odkazuje k paralelní informaci zahrnuté v aktivním kontextu.¹⁰³ Presupozici spuštěnou částicí *too* Kripke charakterizuje jako soubor tří typů požadavků:

1. Existuje jedna nebo více propozic $q_1 \dots q_n$, na něž jsou mluvčí i posluchač aktivně zaměřeni a které jsou paralelní s propozicí p vyjádřenou větou s částicí *too*.
2. Konstituent zdůrazněný v propozici p musí být odlišný od odpovídajících konstituentů v propozici q .
3. Na základě této odlišnosti p obohacuje informaci vyjádřenou q způsobem, který nevyplývá z toho, že p není zahrnuto v q .

Podle Kripkeho lze akomodovat pouze kontext pasivní, nikoli kontext aktivní. Paralelní informaci proto do kontextu doplnit nelze, presupozici neidentity však ano. Srov.:

(29) *If our new Assistant Professor were here, he would be bored too.* (Kdyby tu byl náš nový odborný asistent, nudil by se také.) (mluvčí i adresát vidí osobu Y zívnout)

Propozice q nemusí být verbalizována – může pouze vyplývat ze situace. Propozice „Y zívá“ je zahrnuta v aktivním kontextu, akomodaci proto neumožňuje. Propozice „Y není asistent profesora“ je součástí pasivního kontextu, akomodaci tedy připouští. Kripke upozorňuje, že částice *too* nepresuponuje vždy neidentitu:

(30) *The Republicans supported the bill, and Senator Blank supported it, too.* (Republikáni zákon podpořili, a senátor Blank ho podpořil také.)

Fráze *the republicans* není singulární term (neoznačuje individuum), částice proto spíše než neidentitu presuponuje neinkluzi, tj. nezahrnutost individua do třídy republikánů. Částice může presuponovat rovněž identitu a inkluzi:

(31) *If the Nebraskans come to dinner, the Cornhuskers will stay for drinks, too.* (Kdyby Nebraskané přišli na večeři, Cornhuskeři by zůstali také na drink.)

(32) *The people from the Midwest are coming to dinner, and the Nebraskans will stay for drinks, too.* (Lidé ze Středozápadu přijdou na večeři, a Nebraskané zůstanou také na drink.)

Příklad (31) implikuje identitu: výrazy *Nebraskans* a *Cornhuskers* jsou zde užity jako synonyma.¹⁰⁴ V příkladu (32) částice *too* presuponuje jednak neinkluzi (*coming to dinner* není totéž co *stay for drinks*), jednak inkluzi mezi *people from the Midwest* a *the Nebraskans* (referent druhého výrazu je podmnožinou referentu prvního výrazu).

V české lingvistice je dobře známé Komárkovo rozlišení endocentrických a exocentrických částic, srov. Komárek (1979, s. 140): „Výrazy *ještě/již, už* tedy ukazují za

¹⁰³ Aktivní (salientní) kontext podle Kripkeho (2009) zahrnuje informace, které byly výslovně zmíněny v konverzaci nebo jsou přítomny v lidském vědomí a je to o nich známo („is on people's minds and is known to be on people's minds“) nebo jsou nějakým způsobem vysoce salientní. Pasivní kontext naproti tomu odpovídá množině všech informací, kterými mluvčí disponují, ale nevminají je jako relevantní nebo salientní.

¹⁰⁴ Na rozdíl od Kripkeho se domnívám, že presupozice asociovaná s *too* je vždy založena jak na identitě (příp. inkluzi), tak na neidentitě (neinkluzi); srov. kap. 5.2.

hranice výpovědi (k presupozici), zároveň však ukazují k samé výpovědi jako materiálu, z něhož má být presupozice konstruována. Právě v tomto smyslu pokládáme za vhodné označit tyto partikule jako endocentrické a odlišit je od partikulí exocentrických. Za exocentrické pokládáme takové partikule, které nenaznačují presupozici tohoto druhu (např. *asi, možná, prý* aj.).“ *Také* je nepochybně částice endocentrická.

Komárek a kol. (1986, s. 235 a 236) v Mluvnici češtiny 2 řadí *také* mezi částice vytykávě zdůrazňovací, srov.: „Částice vytykávě zdůrazňovací fungují jako prostředky zdůrazněného vytčení z celku. (...) Vytykávě zdůrazňovací částice plní zároveň funkci výrazů strukturujících text nebo jeho části.“ Mezi vytykávě zdůrazňovací částice patří dále např. částice *ani, ještě, už, hlavně, pouze, zase*. Karlík a kol. (1995, s. 361) v Příruční mluvnici češtiny charakterizují *také* jako částici aditivní. Do téže skupiny patří částice (*tak*)*těž, rovněž, (dokonce) i, ani*. Významově protikladné jsou částice restriktivní, např. *jen, jenom, pouze, výhradně*. Aditivní a restriktivní částice společně tvoří skupinu částic vytykáčích.

Významovou strukturu částice *také* dobře popsaly české výkladové slovníky. Srov. Slovník spisovného jazyka českého (dále jen SSJČ):¹⁰⁵

také, ob. taky přísl.

1. (těž +také Pal., +takéž Erb.) *v kladné, řidč. těž v záporné větě přiřazuje se zdůrazněním větný člen stejné platnosti a) k představě přímo vyslovené, a rozšiřuje tak platnost příslušného tvrzení na další případ; těž, rovněž* (kniž.): všichni spolupracovníci mu domlouvali, t. ředitel i I 2; byla hezká a t. chytrá *nadto, kromě toho, mimoto*; nejen pomáhala, t. se učila; já t. tam chci jít; vy se budete t. smát; viděl jste to t.?.; bývali jsme t. mladí (Čech); seděli jsme t. *stejně tak*; [x] kdo lže, ten t. krade (pořek.); na posměváčky t. *dojde* (přísl. i); dal pánbůh kravičku, dá t. *travičku* (přísl. i); žádná odpověď je t. *odpověď b) k představě přímo vyslovené, a rozšiřuje tak platnost příslušného tvrzení i na případ, o kt. bychom to nepředpokládali; dokonce, ještě, i I 3: t. on se toho účastnil?; t. v jižních krajích napadlo mnoho sněhu*

2. *dodává tvrzení samozřejmosti, odůvodněnosti*: co má t. dělat; t. že jsme tam byli; chytili jste ji? Taky že chytili (Rais); kde má t. spát?; to je t. nápad; čeho se t. bát; nač t. čekat; byl t. nejvyšší čas

3. ob. *vyjadřuje něj. velkou míru*: bylo to taky cvičení; bylo to dnes taky parno (Erb.)

Slovník spisovné češtiny (dále jen SSČ):

také I, hovor. **taky** přísl. *těž (syno) rovněž (syno)*

1. *zdůrazňuje připojení dalšího jádra výpovědi (k předchozímu východisku) mám rád (kromě, vedle Smetany) také Dvořáka, přijela (teta a) také sestřenice, je chytrý a také pilný,*

2. *vytýká, že následující část sdělení (opakující se z předešlého) platí i pro daný případ také mám rád Smetanu (jako ty), já jim také pomohu, je také pilná (jako její sestra),*

také II část. cit.

1. *vytykáč:* také on se toho zúčastnil, i

2. *zdůraz.:* co má také dělat?, to je také nápad!

¹⁰⁵ Cit. podle prohlížeče slovníků DEBDict.

Není mi jasné, proč SSČ klasifikuje výraz *také* ve větě *mám rád (kromě, vedle Smetany) také Dvořáka* jako příslovce, kdežto ve větě *také on se toho zúčastnil* jej klasifikuje jako částici – význam obou prostředků je stejný.¹⁰⁶ Výraz *také* vzhledem k povaze jeho lexikálního významu pokládám za částici, připouštím však, že některými rysy se k příslovcím přibližuje. Na rozdíl od jiných částic například může plnit funkce vlastního rématu, srov.:

(33) *Petra si umyla boty také / *dokonce.*

Presupozici spouští *také* 1 podle SSJČ a *také* I 1, 2 i *také* II 1 podle SSČ.

5.2 Významy a funkce částice také

5.2.1 Struktura presupozice asociované s částicí také

Základní funkcí částice *také* je generování presupozice p z obsahu primární propozice x . Propozice x a p jsou paralelní: částečně se obsahově překrývají, částečně spolu kontrastují. Vztah mezi oběma propozicemi popisuje vzorec (34) (presupozice je vyjádřena v závorkách):

(34) $(p) x = („X Y; X \neq A; Y = B“) „A B“$ ¹⁰⁷

Presupozice je realizována na různých abstrakčních úrovních. Nejabstraktnější presupozice je asociovaná s částicí jako izolovaným lexémem. Po zapojení částice do větné konstrukce jsou ve schématu **konkretizovány** všechny elementy s výjimkou X. Element B je identifikován na základě prozodických vlastností částice a její pozice v povrchové struktuře věty (srov. dále v kap. 5.2.3.2). Konkretizaci presupozice ve větě (35) vystihuje schéma (36).

(35) *Také Karel si koupil motorku.*

(36) $(„X Y; X \neq A; Y = B“) „<Karel> <si koupil motorku>“ \rightarrow („X si koupil motorku; X \neq Karel“) „<Karel> <si koupil motorku>“$ ¹⁰⁸

¹⁰⁶ Lze si povšimnout toho, že ve všech příkladech, kde SSJČ hodnotí výraz *také* jako příslovce, stojí tento výraz vedle slovesa nebo adjektiva; v „částicovém“ příkladu *také on se toho zúčastnil* to tak není. Pokud by ale sousedství se slovesem nebo adjektivem mělo být důvodem pro hodnocení výrazu *také* jako příslovce, pak by v případech, kdy sloveso nebo adjektivum stojí **před** výrazem *také*, tento důvod příliš nekorespondoval s pojetím definice významu – v ní je totiž akcentován vztah výrazu *také* ke složce věty, která stojí bezprostředně **za** ním.

¹⁰⁷ X, A budu dále v textu označovat jako elementy „diferenční“, Y, B jako elementy „nediferenční“.

¹⁰⁸ Část presupozice odpovídající vzorci $Y = B$, tj. „koupil si motorku“ = „koupil si motorku“, byla ze schématu vypuštěna, protože je triviálně pravdivá a jde vlastně jen o prostředek konkretizace elementu Y.

Symboly <> slouží ke grafickému rozlišení konkretizovaných elementů presupozice.

Schéma bude upřesněno v kap. 5.2.3.2.

Presupozice tedy odpovídá požadavku, aby kontext, v němž je věta užitá, zahrnoval propozici „X si koupil motorku; X ≠ Karel“. Součástí kontextu však bývá konkrétnější propozice, např. „Martin si koupil motorku“. Předpokládám, že při užití věty ve výpovědi je element X zpravidla konkretizován: mluvčí má na mysli (nejméně jednu) konkrétní entitu, k níž pomocí částice odkazuje, a recipient se pokouší tento odkaz dešifrovat. Podstatou konkretizace elementu X je interakce tří propozic: x , p a p' ; x je primární propozice věty, v níž je presupozice spuštěna, p je presupozice této věty a p' je propozice zahrnutá v kontextu lišící se od p konkrétností elementu X. Jelikož obsahem presupozice musí být propozice zahrnutá v kontextu, p je třeba **modifikovat** na p' :

$$(37) p' // (p) x \rightarrow p' // (p') x^{109}$$

$$(38) \begin{array}{c} \overbrace{\text{„Martin si koupil motorku“ // („X si koupil motorku; X \neq Karel“)} \\ \downarrow \\ \text{„Karel si koupil motorku“} \end{array} \rightarrow \text{„Martin si koupil motorku“ // („Martin si koupil motorku“)} \text{ „Karel si koupil motorku“}$$

Popsaný proces odpovídá hledisku recipienta sdělení. Je zřejmé, že presupozice propojuje význam věty s kontextem, v němž byla užitá; částice tedy plní funkci textového konektoru. Presupozici lze někdy konkretizovat vícerozpůsobem. Týká se to případů, kdy je v kontextu zahrnuta propozice p' , p'' atd. Např.:

$$(39) \text{Martin a Karel si koupili motorku. Také Petr si koupil motorku.}$$

Presupozice p' , p'' atd. musejí být součástí aktivního kontextu sdíleného účastníky komunikace (srov. Kripke, 2009).

To, že element X je v presupozici konkretizován, naznačuje níže uvedená aplikace von Fintelova dialogového testu (srov. von Fintel, 2004). Replika B1 zaměřuje presupozici věty *Také Karel si koupil motorku*. Replika B2 je těžko přijatelná, nejde-li např. o opožděnou reakci na dříve realizovanou propozici. Reakce A1 je sice možná, ale z důvodu nízké informativnosti komunikačně málo uspokojivá, na rozdíl od repliky A2.

$$(40) \text{A: Také Karel si koupil motorku.}$$

$$\text{B1: Počkej, netušil jsem, že si někdo kromě Karla koupil motorku.}$$

$$\text{B2: Počkej, netušil jsem, že si Martin koupil motorku.}$$

$$\text{A1: Ano.}$$

$$\text{A2: Ano, Martin.}$$

¹⁰⁹ Vlevo od symbolu // uvádím propozici zahrnutou v kontextu splňující presupozici, vpravo od něj větný obsah: presupozici, resp. primární propozici.

Lze si ovšem představit i věty a k nim přílehlající komunikační situace, kdy konkretizace elementu X není vůbec nutná, a rovněž málo informativní „vysvětlení“ presupozice může být komunikačně uspokojivé, srov.:

(41) A: *No vidíš, taky Karel už si koupil motorku.*

B: *Počkej, netušil jsem, že tady [na vesnici] má někdo motorku.*

A: *Ano, každý druhý přece.*

Zdá se mi, že jde většinou o případy, kdy za element X lze dosadit tak velké množství hodnot, že nemá smysl o jeho zkonkrétnění (všemi možnostmi) usilovat; na vesnici může mít motorku Pavel, Jirka, Vašek a desítky dalších... Existenci takových případů ale nelze pokládat za popření toho, že ke konkretizaci elementu X v presupozici běžně dochází (v případech, kdy je za element X dosaditelná jen jedna hodnota nebo několik málo hodnot).

Je zjevné, že výše načrtnutá interpretace částice *také* není příliš vzdálená konceptu „presupoziční anafory“ (Kripke, 2009; Zeevat, 2003; Geurts, 2010; Heim(ová), 1990 aj.; viz kap. 5.1). V čem se od něj odlišuje? Podle konceptu „presupoziční anafory“ odkazuje částice *too* ke konkrétní entitě zahrnuté v kontextu, resp. k singulární propozici (obsahující danou entitu) zahrnuté v kontextu; identifikace této entity, resp. propozice je nutná ke splnění presupozice. V mém modelu vede nalezení dané entity nejen k tomu, že věta k singulární propozici (zahrnuté v kontextu) odkazuje, ale také k tomu, že ji sama implikuje, přesněji řečeno presuponuje. Zkonkrétnění presupozice *p*, která zahrnuje proměnnou *X*, na presupozici *p'*, která má povahu singulární propozice, umožňuje „nastolení“ ekvivalence mezi presupozicí *p'* implikovanou větou a propozicí *p'* zahrnutou v kontextu, a je tedy prostředkem ke splnění presupozice. Předpoklad, že se paralelní singulární propozice stává kontextovým (v daném kontextu ustaveným) významem částice *také*, resp. implikovaným významem věty, která ji obsahuje, v citovaných pracích formulován není, nebo přinejmenším není akcentován.

5.2.2 Částice *také* a pravdivostní hodnota věty

Mluvčí užije částici *také* tehdy, jestliže se primární propozice částečně obsahově překrývá s propozicí zahrnutou v kontextu. Nevyjádření částice zřejmě nezpůsobí sémantickou/gramatickou defektnost věty, jak předpokládá Zeevat (2003, s. 168), ale takový způsob vyjadřování je neobvyklý, expresivní, a tudíž jen omezeně použitelný. Využitelný je např. v komunikačních situacích, kde jde o predikování (druhově) stejného děje početné množině entit:

(42) *Martin si koupil motorku. Petr si koupil motorku. Karel si koupil motorku. Všichni si dneska kupují motorky.*

S vypustitelností částice *také* souvisí otázka, zda má přítomnost částice vliv na přiřazování pravdivostních hodnot větě. Věta (35) vyjadřuje propozici $x =$ „Karel si koupil motorku“ a presupozici $p =$ „ X si koupil motorku; $X \neq$ Karel“. Pokud neplatí x , věta je pocítována jako nepravdivá (lhostejno, zda p platí nebo ne), srov.:

(43) A: *Také Karel si koupil motorku.*

B1: *To není pravda, Karel si motorku nekoupil.*

B2: *To není pravda, motorku si nekoupil ani Karel, ani nikdo jiný.*

Nepravdivost presupozice p nemá za následek nepravdivost (v přístupech bivalentních), příp. ztrátu pravdivostní hodnoty (v přístupech trivalentních) propozice x , jako je tomu u většiny spouštěčů presupozic. Pokud platí x , ale neplatí p , větu zřejmě nelze hodnotit jako (zcela) nepravdivou ani jako nesmyslnou; srov. nepřírozenost reakce B3:

(44) A: *Také Karel si koupil motorku.*

B3: *? To není pravda, nikdo kromě Karla si motorku nekoupil.*

Domnívám se, že pravdivostní hodnotu věty může ovlivnit také obsah plně konkretizované presupozice. Srov.:

(45) *Petr si koupil motorku. Také Karel si koupil motorku.*

Pokud si motorku nekoupil Petr a Karel, ale např. Martin a Karel, větu s částicí *také* nelze v kontextu první věty hodnotit jako zcela pravdivou:¹¹⁰ Věta *Také Karel si koupil motorku* v uvedeném kontextu odkazuje k Petrovi, resp. k větě *Petr si koupil motorku*, a implikuje tedy propozici „Petr si koupil motorku“. Jestliže si Petr motorku nekoupil, pak uvedená věta zahrnuje mylný předpoklad, a není tedy zcela pravdivá.

5.2.3 Funkce částice *také* v aktuálním členění věty

Role částice *také* v aktuálním členění věty je v literatuře popisována různě. Klíčové jsou následující otázky: I. Je ve větě (35), zopakované níže jako (46), realizován a) objektivní, anebo b) subjektivní slovosled? II. Vztahuje se ve větě (47) částice a) progresivně k predikátu, nebo b) regresivně k subjektu?

(46) *Také Karel si koupil motorku.*

(47) *Karel si TAKÉ koupil motorku.*¹¹¹

¹¹⁰ Otázkou částečné pravdivosti výroků se zabývá tzv. fuzzy logika. Srov. kap. 4.

¹¹¹ Větný přízvuk budu vyznačovat (pomocí verzálek) v zásadě jen v případech, kdy je jeho nositelem částice *také*, a v dalších případech, kdy je to nezbytné pro výklad (např. ve větách se subjektivním slovosledem v kap. 5.2.3 a 5.2.4). Přízvuchnost kontextově kontrastivně zapojených výrazů vyznačovat nebudu, neboť ta bývá pouze fakultativní (srov. Míkulová, 2005, s. 1061). Větný přízvuk nebudu značit ani v dokladech citovaných z korpusu SYN (platí to zejména pro kap. 5.2.9).

Nelze ovšem vyloučit, že mluvčí realizuje intonační schéma, které není pro užití věty v daném významu obvyklé, očekávatelné. Např. ve větě, kde by podle typu presupozice mělo být intonační centrum umístěno na částici *také*, tuto částici ztvární nepřízvučně. Jde svým způsobem o chybu (kterou jsem vícekrát zaregistroval ve svých vlastních promluvách), avšak koherence promluvy tím poznamenána být nemusí – lze odhadovat, že recipient přisoudí částici adekvátní presupozici díky své znalosti kontextu.

Předpokládám, že ve větě (46) s nepřízvučnou částicí *také* je realizován objektivní slovosled, kdežto ve větě (47) se přízvučná částice *také* vztahuje progresivně k predikátu.¹¹²

Uhlířová (1987, s. 562) volí řešení Ib, IIb: „Z hlediska jejich funkce [funkce aktualizacních částic, doplnil V. V.] je důležité, že se mohou vztahovat pouze k těm výrazům, jejichž sémantický obsah reprezentuje novou informaci. (...) Nositelem intonačního centra výpovědi může být buď výraz, k němuž se částice vztahuje, nebo částice sama. V prvním případě stojí částice před příslušným výrazem (alespoň ve výpovědích s objektivním pořadem), v druhém případě, tj. je-li sama nositelem intonačního centra, stojí za ním. (...) Pokud je intonační centrum na částici, je aktualizována část výpovědi před částicí předcházející (aktualizace ve směru vlevo), zatímco část výpovědi za částicí následující je známé T: *Japonsko TAKÉ šetří ropou / Japonsko šetří TAKÉ ropou* [do verzálek převedl V. V.]“

Daneš (1954, s. 265) považuje věty s přízvučným výrazem *také* za víceznačné. Větu *B psal TAKÉ česky* je podle něj možno užít v těchto kontextech:

(48) *A psal česky. B psal TAKÉ česky.*

(49) *Psal B také česky? B psal TAKÉ česky.*

Hajičová (1995, s. 248) upozorňuje na nesoulad mezi aktuálním členěním otázky a odpovědi v příkladu (49); replika *Ano* by měla stejný význam jako replika *B psal také česky*. Věta s přízvučnou částicí *také* může podle ní být užita v kontextu (50):

(50) *A psal česky. Psal B TAKÉ česky? (Ano.) B psal TAKÉ česky.*

Doplníme-li do (Danešova) příkladu (49), v němž je výraz *také* v otázce nepřízvučný (srov. odlišný příklad (50)), širší kontext, replika s přízvučnou částicí je nepřírozená – náležitě by bylo umístit intonační centrum na výraz *česky*, srov.:

(51) *? B psal anglicky. Psal B také česky? (Ano.) B psal TAKÉ česky.*

Mikulová a kol. (2005, s. 1108n) volí řešení Ia; odpověď na otázku II není z dokumentu zřejmá.

V Pražském závislostním korpusu 2.0 (The Prague Dependency Treebank; Hajič a kol., 2006) je každému uzlu, který je relevantní pro aktuální členění věty, přiřazena jedna ze tří možných hodnot atributu *třá*: *c* (uzel reprezentuje kontrastivní kontextově zapojený výraz), *f* (uzel reprezentuje kontextově nezapojený výraz), *a* (uzel reprezentuje nekontrastivní kontextově zapojený výraz). Výpovědní dynamismus složek vzrůstá v tomto pořadí: složky nekontrastivně kontextově zapojené, složky kontrastivně kontextově zapojené, složky kontextově nezapojené.

Nekontrastivně kontextově zapojené jsou podle Mikulové a kol. (tamtéž, s. 1060) „výrazy (vyjádřené i nevyjádřené v povrchové podobě věty), které uvádějí do textu „známou informaci“. Jedná se o výrazy, které se z předcházejícího textu opakují (ne nutně doslova),

¹¹² Vyloučena ale není ani interpretace ve smyslu subjektivního slovosledu. Podrobněji (včetně argumentace) viz v následující kapitole.

nebo jsou z textu nějakým způsobem vyvoditelné (například pomocí koreferenčních či inferenčních vztahů), nebo jde o jednotky nějak související s širším kontextem“.

Kontrastivně kontextově zapojené jsou výrazy, které „můžeme většinou identifikovat na základě těchto vlastností:

- Kontrastivní kontextově zapojený výraz je zpravidla určen výběrem z množiny alternativ. Tato množina nemusí být v textu explicitně vyjmenována. Kontrastivní kontextově zapojený výraz může navazovat i na rozsáhlejší textový úsek a nemusí být odvoditelný vždy jen z bezprostředního verbálního kontextu.
- Na výskyt kontrastivního kontextově zapojeného výrazu má rozhodující vliv tématická struktura textu. Kontrastivní kontextově zapojený výraz se obvykle vyskytuje v jednotlivých oddílech výčtových pasáží, na začátcích odstavců apod.
- V mluvené podobě výpovědi nese kontrastivní kontextově zapojený výraz fakultativní kontrastivní přízvuk“ (tamtéž).

Kontextově nezapojené jsou „výrazy (vyjádřené i nevyjádřené v povrchové podobě věty), které reprezentují v textu dosud neznámá, nová fakta, nebo uvádějí známá fakta do nových souvislostí, tj. vyjadřují informace, které nejsou odvoditelné z kontextu. Kontextově nezapojené výrazy mohou být nositeli intonačního centra věty“ (tamtéž, s. 1061).

Rematizátor¹¹³ také plní podle Mikulové a kol. (tamtéž, s. 1108n) tyto funkce:

- a) signalizuje ohnisko a v jeho dosahu není řídicí predikát:

(52) *Petra si umyla také.RHEM [tfa=f] boty [tfa=f].*¹¹⁴

(53) *Petra si umyla také.RHEM [tfa=f] červené [tfa=f] boty [tfa=t].*

- b) signalizuje ohnisko a v jeho dosahu je řídicí predikát:

(54) *Petra si také.RHEM [tfa=f] umyla [tfa=f] boty [tfa=f].*

- c) signalizuje kontrastivní základ:

(55) *Také.RHEM [tfa=t] Petra [tfa=c] si umyla boty.*

- d) výrazy v dosahu rematizátoru jsou nekontrastivně kontextově zapojené a v dosahu rematizátoru není řídicí predikát:

(56) (*Karel si umyl také boty. Spletl ses.*) *PETRA si umyla také.RHEM [tfa=t] boty [tfa=t].*

- e) rematizátor je ve vlastním ohnisku:

(57) *Petra si umyla boty také.RHEM [tfa=f].*

¹¹³ Termín rematizátor užívá Hajičová (1995), Mikulová a kol. (tamtéž) a další. V knize zpravidla dávám přednost termínu aktualizátor, který jsem převzal od Štěpánkové (2014). Lze říci, že je vhodnější než termín rematizátor, protože složka, k níž se částice vztahuje, nemusí být nutně součástí rématu (ohniska) věty – může náležet ke kontrastivnímu základu. Aktualizátor signalizuje, že složka, k níž se vztahuje, je výpovědně dynamická. Předpokladem aktualizace je kontrast mezi referentem aktualizované složky a množinou jeho alternativ.

¹¹⁴ Příklady z Mikulové a kol. (2005) cituji v původní podobě; větný přízvuk je tu značen jen v případě subjektivního slovosledu.

5.2.3.1 Otázkový test, negační test

Podstatný je protiklad mezi větou (55) a (56), viz výše. V obou případech je částice *také* nepřízvučná. Ve větě (56) je realizován subjektivní slovosled, jak předpokládají Mikulová a kol. (2005), srov. možnou aplikaci otázkového testu:

(58) *Karel si umyl také boty. – Spletl ses. – Kdo si umyl také boty (když ne Karel)? – PETRA si umyla také boty.*

(59) *Karel si umyl také boty. – Spletl ses. – * Co udělala Petra? – PETRA si umyla také boty.*

Domnívám se ale, že větu (55) lze interpretovat ve smyslu objektivního i subjektivního slovosledu, srov. dvojí možnou podobu testovací otázky:

(60) *Martin si umyl boty. – Co udělala Petra? – Také Petra si umyla boty. (Přirozenější by byla odpověď s pronominálním subjektem: *Také ona si umyla boty.*)*

(61) *Martin si umyl boty. – Kdo ještě si umyl boty? – Také PETRA si umyla boty.*

Podobné výsledky dává negační test:

(62) *Martin si umyl boty. Také Petra si umyla boty, ne kabelku.*

(63) *Martin si umyl boty. Také PETRA si umyla boty, ne Marie.*

Pokud je nositelem intonačního centra částice, otázkový i negační test poukazují k tomu, že věta má objektivní slovosled:

(64) *Martin si umyl boty. – Co udělala Petra? – Petra si TAKÉ umyla boty.*

(65) *Martin si umyl boty. – * Kdo ještě si umyl boty? – Karel si TAKÉ umyl boty.*

(66) *Martin si umyl boty. Petra si TAKÉ umyla boty, ne kabelku.*

(67) *Martin si umyl boty. * Petra si TAKÉ umyla boty, ne Marie.*

Částice je v takových případech nejdynamičtější složkou ohniska, proto je nositelem intonačního centra. Pokud je částice jedinou složkou ohniska, měla by testovací otázka zahrnovat všechny konstituenty věty kromě samotné částice:

(68) *Martin si umyl boty. – Jak se k tomu (že si Martin umyl boty) postavila Petra? – Petra si boty umyla TAKÉ.*

Problém je v tom, že na otázku z příkladu (68) lze odpovědět i poslední větou z příkladu (64) a naopak odpověď z příkladu (68) přiléhá i k otázce z příkladu (64). Je to způsobeno jednak významovou blízkostí obou vět (o tom viz níže), jednak tím, že tázací příslovce *jak* není významovým a syntaktickým korelátem částice *také*.¹¹⁵

Můj pohled na věc lze tedy shrnout takto: Zatímco ve větách s přízvučnou částicí *také* je realizován objektivní slovosled, věty, v nichž částice *také* zaujímá iniciální pozici a není nositelem větného přízvuku, mají slovosled objektivní nebo subjektivní,

¹¹⁵ Např. ve dvojici vět *Jak se dneska Petr vyspal? Petr se dneska vyspal skvěle* příslovce *jak* zřetelně koreluje s příslovcem *skvěle*.

v závislosti na kontextu. Při objektivním slovosledu částice uvozuje kontrastivně kontextově zapojený základ, při subjektivním slovosledu předchází ohnisku. V prvním případě je umístění přízvuku na výraz zdůrazněný částicí fakultativní, v druhém případě je obligatorní.

Rozlišení obou typů je ovšem v praxi problematické; protiklad mezi nimi není binární, ale spíše graduální. Pokud jsou výrazy odpovídající nediferenčnímu elementu presupozice přesnou „kopií“ výrazů uvedených v pretextu a obě věty následují těsně po sobě, je přirozené interpretovat větu s částicí *také* ve smyslu subjektivního slovosledu. Postulování objektivního slovosledu je naopak vhodné v případech, kdy výrazy odpovídající nediferenčnímu elementu presupozice přinášejí informaci do jisté míry novou, nebo také v případech, kdy obě věty odděluje delší úsek textu, např.:

(69) *Martin si umyl boty, bál se, že by ho jinak nepustili do autobusu. Také Petra musela z bot odstranit zaschlou vrstvu bláta, kterou tam měla od minulého víkendu.*

Vzhledem k obtížné rozlišitelnosti obou typů – relativně spolehlivým kritériem je vedle otázkového a negačního testu obligatornost/fakultativnost přízvuku na výrazu zdůrazněném částicí, při hodnocení psaného textu je však jeho uplatnění problematické –, je praktické interpretovat věty daného typu jednotným způsobem. Všechny věty, v nichž nepřízvučná částice *také* zaujímá iniciální pozici a uvozuje výraz(y) odpovídající diferencnímu elementu presupozice, hodnotím proto jako věty s kontrastivně kontextově zapojeným základem. Uvedené řešení zohledňuje skutečnost, že věty typu *Také Petra si umyla boty* mají významově blízko k větám typu *Petra si TAKÉ umyla boty*, v nichž je realizován objektivní slovosled – srov. příklady výše.

Za pozornost stojí (ne)přítomnost částice v testovacích otázkách. V otázce *Co udělala Petra?* (viz příklad (60)) částici užít nelze, protože známá informace, která je nutná ke konstrukci presupozice (odpovídá nediferenčnímu elementu presupozice), je vlastně předmětem otázky. Otázka *Kdo ještě si umyl boty?* (viz příklad (61)) je vhodnější než otázka *Kdo si TAKÉ umyl boty?*, neboť přízvučné *také* v druhé otázce uvozuje – a tedy zdůrazňuje – její kontextově zapojené složky; to je v rozporu s komunikačním smyslem doplňovací otázky.¹¹⁶ Z přítomnosti částice v testovací otázce nevyplývá, že by (táž nebo významově podobná) částice v odpovědi musela být kontextově zapojená. Kromě vět typu (56) je částice vždy výpovědně dynamická (srov. dále v kap. 5.2.7).

Na otázkách *Kdo ještě...?* je zajímavá vazba dvou spouštěčů presupozic. V otázce *Kdo ještě si umyl boty?* (viz příklad (61)) tázací zájmeno spouští presupozici „někdo si umyl boty“. Částice *ještě* je asociována se stejnou presupozicí jako částice *také*, tj. „X Y; X ≠ A, Y = B“. Částečně konkretizovaná presupozice má podobu „X si umyl boty; X ≠ někdo“. Protože X je lexikálně vyjádřitelné zájmenem *někdo*, druhá složka

¹¹⁶ Komunikačním smyslem doplňovací otázky je odstranit neurčitost významu reprezentovaného tázacím výrazem.

presupozice je ekvivalentní propozici „někdo \neq někdo“. Takový výrok je triviálně nepravdivý, příslušný požadavek je proto zrušen. Obsahem presupozice je tedy propozice „X si koupil boty“; konkretizace X je limitována pouze selekčními sémantickými rysy dodanými slovesem. Oba spouštěče – zájmeno *kdo* a částice *ještě* – jsou však s identickou presupozicí asociovány jen zdánlivě: částice na rozdíl od zájmena odkazuje k paralelní propozici. Součástí presupozice, kterou spouští částice, je navíc požadavek, aby element X byl při užití věty konkretizován.

5.2.3.2 Částice *také* ve funkci aktualizátoru a deaktualizátoru

SSJČ a SSČ, domnívám se, správně předpokládají (naznačují), že se částice *také* významově vztahuje ke složkám, které uvozuje (srov. kap. 5.1). Přesněji řečeno: které prototypicky uvozuje ve větách s bezpříznakovým slovosledem typu SVO,¹¹⁷ v nichž je subjekt kontextově zapojený a sloveso i jeho pravovalenční doplnění jsou kontextově nezapojené (viz níže příklad (70)). Pokud je totiž částice *také* přízvučná a sloveso a/nebo jeho pravovalenční doplnění jsou kontextově zapojené, nezřídka se přesouvají před částicí (viz níže příklady (71) až (72)). Významový vztah částice k těmto větným členům se ale neruší, stále jde o výrazy, které vyjadřují nediferenční element presupozice.

Proti hypotéze Uhlířové (1987, s. 562), že účinek přízvučného *také* ve větě je regresivní, lze uvést několik argumentů:

- a) Nekontrastivně kontextově zapojené složky mají tendenci přesunout se před částicí. To je ve shodě s předpokladem, že přízvučná částice uvozuje složky kontextově nezapojené. Srov.:

(70) Petr TAKÉ koupil dědečkovi víno.

(71) Petr dědečkovi TAKÉ koupil víno.

(72) Petr dědečkovi víno koupil TAKÉ.

Předpokládám, že v příkladu (70) je kontextově nezapojená celá přísudková část věty. V příkladu (71) je nekontrastivně kontextově zapojená složka *dědeček* vyjádřena před částicí *také*; v příkladu (72), kde je nekontrastivně kontextově zapojená celá přísudková část věty, zaujímá částice ve větě finální pozici. V příkladu (72) má částice *také* skopus regresivní, v příkladu (71) má současně skopus progresivní (ve vztahu k složkám kontrastivně kontextově nezapojeným, tj. *koupil víno*) i regresivní (ve vztahu k složce kontextově zapojené, tj. *dědečkovi*). V dosahu přízvučné částice *také* jsou tedy (v mém pojetí) složky vyjadřující nediferenční element presupozice, nikoli element diferenční, jak soudí Uhlířová; ve všech třech uvedených příkladech jde o složky *dědečkovi koupil víno*.

¹¹⁷ K bezpříznakovému (základnímu, neutrálnímu) slovosledu viz např. Uhlířová a Kučerová (2017).

- b) Pokud je složka odpovídající diferenčnímu elementu A lexikálně nevyjádřená, přízvučná částice *také* může ve větě zaujímat iniciální pozici. Předpoklad, že *také* v těchto případech aktualizuje složku elidovanou, příp. sublexikální (gramatický morfém), by byl nepřirozený, protože významově blízká částice *i* takové užití neumožňuje, srov.:

(73) *TAKÉ jsem dědečkovi koupil víno.*

(74) **I jsem dědečkovi koupil víno.*

Protiargumentem ale může být to, že věty s přízvučnou částicí *také* v iniciální pozici někdy odporují charakteristice uvedené v bodě a) (viz příklad (75) s kontextově zapojeným příklonným tvarem *mu*), jakož i to, že elidovány mohou být rovněž složky vyjadřující nediferenční element B (viz příklad (76), v němž by zřejmě bylo přirozené přisoudit částici *také* zpětný skopus).

(75) *TAKÉ jsem mu koupil víno.*

(76) *Petr přišel na oslavu pozdě. Martin TAKÉ.*

- c) V doplňovacích otázkách se částice *také* chová jinak než konkurenční částice *ještě*, srov.:

(77) *Kdo ještě si koupil víno? / Kdo si ještě koupil víno?*

(78) *Kdo si TAKÉ koupil víno? / *Kdo TAKÉ si koupil víno?*

V příkladu (77) má aktualizátor nepochybně zpětný skopus. S tázacím zájmem je spojen natolik pevně, že příklonka *si* může následovat až po něm. V příkladu (78) svědčí negramatičnost slovosledu *také si* o tom, že částice má těsnější vztah k složkám, které uvozuje, než k tázacímu zájmenu.¹¹⁸

Přízvučná částice *také* je rematicizátorem v tom smyslu, že (prototypicky) uvozuje réma;¹¹⁹ kontextově nezapojené (rematické) složky ovšem v takových větách vyjadřují známou informaci. Srov. definici skopusu rematicizátoru u Hajičové (1995, s. 245): „dosahem rematicizátoru se rozumí ta část věty, která je relevantní pro výběr alternativy“. Ve vztahu k uvozeným složkám je efekt částice právě opačný: signalizuje, že jejich výpovědní dynamismus je nižší, než je pro danou větnou pozici obvyklé. Funkcí částice tedy není aktualizace složek, nýbrž jejich **deaktualizace**. Výsledek obou operací je podobný: deaktualizací části věty se zvýší aktualizovanost jejich zbývajících složek. Nepřízvučná částice *také* aktualizuje složky, které vyjadřují diferenční element A, zatímco přízvučné *také* deaktualizuje složky odpovídající nediferenčnímu elementu B.¹²⁰

¹¹⁸ Neznamená to ale, že by částice *také* nemohla nikdy stát těsně za tázacím výrazem, srov.: *Kdo TAKÉ koupil Pavlovi víno?* I v takových případech má částice, předpokládám, progresivní skopus.

¹¹⁹ Neplatí to pro doplňovací otázky se subjektivním slovosledem; srov. příklad (78).

¹²⁰ Odhlížím nyní od případů, kdy je přízvučnost částice *také* motivována kontrastivním vztahem k jiné částici. Srov. příklad (235) v kap. 5.2.10.

Domnívám se, že deaktualizační efekt částice je silnější, je-li progresivní, než když je regresivní. Jak bylo řečeno už výše: nekонтрастivně kontextově zapojené výrazy, které se podílejí na vyjádření nediferenčního elementu presupozice, mají tendenci být přesunuty před částicí (viz výše příklady (71) a (72)). Ve vztahu k nim je tedy deaktualizační účinek částice regresivní, a tím pádem slabší (v důsledku toho, že přízvučná částice *také* typicky působí progresivně).¹²¹ Z komunikačního hlediska to ovšem není překážkou, jelikož výpovědní dynamismus přesunutých výrazů je nízký i bez deaktualizačního účinku částice (proto také mohou být před částicí přesunuty).

Obsah presupozice i její struktura jsou v případě užití aktualizátoru *také* nebo deaktualizátoru *také* stejné, tj. odpovídají schématu (34), zopakovanému níže jako (79):

(79) (p) $x = („X Y; X \neq A; Y = B“)$ „A B“

Rozdíl je v tom, že částice *také* ve funkci aktualizátoru zdůrazňuje element A, zprostředkovaně pak element X, kdežto částice *také* ve funkci deaktualizátoru zdůrazňuje element B, resp. Y. V prvním případě je tedy akcentován vztah mezi elementy, kterými se od sebe paralelní propozice odlišují, v druhém případě vztah mezi elementy, které mají obě propozice společné. Lze formulovat hypotézu, že tento rozdíl ve významové perspektivě se rovněž promítá do způsobu, jakým je příslušná presupozice generována, tj. v jakém pořadí jsou konkretizovány její stavební elementy (s výjimkou elementu X, který je konkretizován až při projekci presupozice). Hypotézu lze demonstrovat na příkladech (80) a (82); schémata (81) a (83) představují alternativní realizace schématu (36), uvedeného v kap. 5.2.1.

(80) *Také Karel si koupil motorku.*

(81) I.
$$\begin{array}{c} \downarrow \\ („X Y; X \neq A; Y = B“)$$
 „<Karel>_a <si koupil motorku>“¹²² → („X Y; X \neq Karel; Y = B“)
„<Karel>_a <si koupil motorku>“

II.
$$\begin{array}{c} \downarrow \\ („X Y; X \neq Karel; Y = B“)$$
 „<Karel>_a <si koupil motorku>“ → („X si koupil motorku; X \neq Karel“)
„<Karel>_a <si koupil motorku>“

(82) *Karel si TAKÉ koupil motorku.*

(83) I.
$$\begin{array}{c} \downarrow \\ („X Y; X \neq A“)$$
 „<Karel> <si koupil motorku>“_{da} → („X si koupil motorku; X \neq A“)
„<Karel> <si koupil motorku>“_{da}

II.
$$\begin{array}{c} \downarrow \\ („X si koupil motorku; X \neq A“)$$
 „<Karel> <si koupil motorku>“_{da} → („X si koupil motorku; X \neq Karel“)
„<Karel> <si koupil motorku>“_{da}

¹²¹ Regresivní účinek částice nevyplývá z povrchového slovosledu věty, ale (jen) z toho, jaké výrazy přispívají k vyjádření nediferenčního elementu presupozice a jaká je prototypická poloha částice.

¹²² Symbol _a značí aktualizovanost informace, symbol _{da} deaktualizovanost informace.

Uvedená hypotéza je tedy založená na předpokladu, že obsahové elementy presupozice, k nimž se částice váže jako aktualizátor, resp. deaktualizátor (které zdůrazňuje na úkor elementů zbývajících), jsou při generování presupozice konkretizovány nejdříve. Vychází z přesvědčení, že recipient se při konstrukci presupozice přednostně zaměří na ty její obsahové elementy, jež odpovídají konstituentům zdůrazněným částicí. Předpokládaná dvojí významová perspektiva ale nemá vliv na podobu presupozice: v příkladech (80) a (82) je spuštěna táž presupozice „X si koupil motorku; X ≠ Karel“; rozdíl spočívá jen ve způsobu, jakým vnímatel danou presupozici konstruuje. Presupozice v příkladech (80) a (82) se tedy liší nikoli ve statickém smyslu (v tom, jaký je výsledek generování presupozice), ale **v dynamickém smyslu** (v tom, jak je presupozice generována). Ve vztahu k výpovědní dynamice složek věty plní částice *také* protikladné funkce (funkci aktualizací a funkci deaktualizační), avšak tyto funkce jsou aplikovány na výrazy vyjadřující „protikladné“ elementy presupozice (element nediferenční a element diferenční). Proto je význam vět (80) a (82) velmi podobný – hlavní odlišnost spočívá v tom, že ve větě (80) částice uvozuje kontrastivní základ, příp. ohnisko (při subjektivním slovosledu), zatímco ve větě (82) uvozuje ohnisko (jde v každém případě o objektivní slovosled).

5.2.4 Slovosledná variabilita částice *také*

Nepřízvučná částice *také* v povrchové struktuře věty prototypicky uvozuje složky aktualizované, přízvučná částice *také* prototypicky předchází složkám deaktualizovaným. Predikce významové struktury projektovaných presupozic je komplikována tím, že částice může ve větě obsazovat sekundární, neprototypické pozice. Lze rozlišovat tři typy odchylek od prototypického uspořádání věty:

1. Translace je motivována funkčně: kontextově zapojené výrazy vyjadřující nediferenční element B jsou přesunuty před částici ve funkci deaktualizátoru. Věty *Petra si TAKÉ umyla boty* a *Petra si boty umyla TAKÉ* se liší pouze aktuálním členěním, projektovaná presupozice je táž.
2. Translace částice není motivována funkčně, ale obecnou tendencí syntagmatu částice a slovesa k slovosledné variabilitě. Dochází k ní především v mluveném jazyce. Výsledek posunu částice může být dvojí:
 - a) Částice neuvozuje všechny (de)aktualizované složky – část z nich částici předchází. Viz níže příklady (86), (87).
 - b) Mezi částicí a (de)aktualizovanými složkami stojí další výrazy. Viz příklad (96).

V této kapitole se zaměřím na slovosledné odchylky, které nejsou funkčně motivované.

Pokud je intonační ztvárnění věty bezpříznakové, recipient může předpokládat, že částice zaujímá prototypickou pozici, a ve shodě s tím konstruovat presupozici. Jestliže v kontextu není zahrnuta propozice, která by takovou presupozici splnila,

recipient presupoziční modifikuje – tak, že znovu (náležitě) určí prototypickou polohu částice. Níže uvádím presupoziční, které mohou být splněny kontexty vět uvedených v kap. 5.2.3. Jde o věty psaného jazyka, z jejichž podoby zpravidla nelze jednoznačně odvodit, jestli v nich částice plní funkci aktualizační nebo deaktualizační.¹²³ Presupoziční, které jsou výsledkem modifikace jiných presupozičních, jsou v přehledu vyznačeny otazníkem (přijatelnost daných interpretací je více či méně sporná).

A) (84) *Petra si umyla také boty.* (v kap. 5.2.3 příklad (52))

presupoziční: $p_1 =$ „Petra si umyla X; X ≠ boty“; $? p_2 =$ „Petra X; X ≠ umyla si boty“;
 $? p_3 =$ „X si umyl boty; X ≠ Petra“

příklady kontextů splňujících presupoziční:

(85) *(Petra si umyla kabelku.) Petra si umyla také boty.* (p_1)

(86) ? *(Petra si vyžehlila sukni.) Petra si umyla také boty.* (p_2)
 prototypická poloha částice: *Petra si také umyla boty.*

(87) ? *(Karel si umyl boty.) Petra si umyla TAKÉ boty.* (p_3)
 prototypická poloha částice: *Petra si TAKÉ umyla boty.*

Přijatelnost presupozičních p_2 a p_3 souvisí zřejmě s povrchovou strukturou věty, v níž jsou presupoziční spušťeny. V příkladu (88) s elidovaným podmětem je interpretace ve smyslu p_2 zcela přijatelná:

(88) *(Petra si vyžehlila sukni.) Umyla si také boty.*

B) (89) *Petra si umyla také červené boty.* (v kap. 5.2.3 příklad (53))

presupoziční: $p_1 =$ „Petra si umyla X boty; X ≠ červený“; $p_2 =$ „Petra si umyla X; X ≠ červené boty“; $? p_3 =$ „X si umyl červené boty; X ≠ Petra“

příklady kontextů splňujících presupoziční:

(90) *(Petra si umyla černé boty.) Petra si umyla také ČERVENÉ boty.* (p_1)

(91) *(Petra si umyla kabelku.) Petra si umyla také červené boty.* (p_2)

(92) ? *(Karel si umyl červené boty.) Petra si umyla TAKÉ červené boty.* (p_3)
 prototypická poloha částice: *Petra si TAKÉ umyla červené boty.*

C) (93) *Petra si také umyla boty.* (v kap. 5.2.3 příklad (54))

presupoziční: $p_1 =$ „Petra X; X ≠ umyla si boty“; $p_2 =$ „X si umyla boty; X ≠ Petra“;
 $? p_3 =$ „Petra si umyla X; X ≠ boty“

příklady kontextů splňujících presupoziční:

(94) *(Petra si vyžehlila sukni.) Petra si také umyla boty.* (p_1)

¹²³ Při ilustrování splnění presupoziční kontextem ale rozlišuji, jestli je částice *také* přízvučná nebo nepřízvučná, tj. jestli plní funkci deaktualizační nebo aktualizační.

(95) (*Martina si umyla boty.*) *Petra si TAKÉ umyla boty.* (p_2)

(96) ? (*Petra si umyla kabelku.*) *Petra si také umyla boty.* (p_3)
 prototypická poloha částice: *Petra si umyla také boty.*

D) (97) *Také Petra si umyla boty.* (v kap. 5.2.3 příklad (55))
 presupozice: $p = „X si umyl boty; X \neq \text{Petra}“$

příklad kontextu splňujícího presupozici:

(98) (*Martina si umyla boty.*) *Také Petra si umyla boty.*

E) (99) (*Karel si umyl také boty. Spletl ses.*) *PETRA si umyla také boty.* (v kap. 5.2.3 příklad (56))
 presupozice: $p_1 = „Petra si umyla X; X \neq \text{boty}“$; ? $p_2 = „Petra X; X \neq \text{umýt si boty}“$;
 ? $p_3 = „X si umyl boty; X \neq \text{Petra}“$

příklady kontextů splňujících presupozice:

(100) (*Martin si umyl ruce. Karel si umyl také boty. – Spletl ses.*) *PETRA si umyla také boty.* (p_1)

(101) ? (*Martin si vyžehlil kalhoty. Karel si umyl také boty. – Spletl ses.*) *PETRA si umyla také boty.*
 (p_2)
 prototypická poloha částice: *PETRA si také umyla boty.*

(102) ? (*Martin si umyl boty. Karel si umyl TAKÉ boty. – Spletl ses.*) *PETRA si umyla také boty.*
 (p_3)
 prototypická poloha částice: *PETRA si také umyla boty.*

Příklady (100) a (101) jsou zvláštní tím, že diferenční element presupozice tu vyjadřuje složka nekontrastivně kontextově zapojená. Presupozici ve větě (100) splňuje propozice „Petra si umyla ruce“; ta je do kontextu doplněna relativně složitým inferenčním procesem. Presupozice věty *Karel si umyl také boty* je v předpokládaném pretextu konstrukčně podobná p_1 ; lze ji vyjádřit takto: „Karel si umyl X; X \neq boty“. Uvedená presupozice může být splněna až po akomodaci kontextu, tj. inferenci „Karel si umyl ruce stejně jako Martin“. Ta je doprovázena implikací „Martin si neumyl boty“. Spojení *Spletl ses. PETRA si umyla také boty* popírá propozici „Karel si umyl boty“, kdežto propozice „Karel si umyl ruce“ může být platná či neplatná (Karel si buď neumyl boty, ale umyl si ruce, nebo si neumyl ani boty, ani ruce). Konkretizovaná presupozice p_1 je vyjádřitelná jako „Petra si umyla ruce“. Implikace „Martin si neumyl boty“ zůstává v průběhu inkrementace kontextu zachována. Příklad (100) naznačuje nesprávnost předpokladu některých autorů (srov. např. Zeevat, 2003, s. 170), že presupozice asociované s částicemi nemohou akomodovat kontext. Pokud je v kontextu zahrnuta salientní entita, která umožní presupozici konkretizovat, akomodace kontextu je možná. Význam odpovídající presupozici p_2 je pravděpodobně nepřijatelný, neboť sekundární pozice aktualizátoru ztěžuje realizaci inference. V příkladu (102) kontextově nekontrastivně zapojená složka vyjadřuje nediferenční element presupozice, inference proto není nutná. Částice *také* v příkladu (102) ztrácí přízvuk na úkor zvukově prominentního subjektu.

5.2.5 Projekce skupiny presupozic

V kap. 4.2 jsem uvedl, že ve větách/souvětech obsahujících neveridický operátor je presupozice projektována v podobě daným operátorem nezasažené, avšak při výpovědním užití věty/souvěti lze presupozici modifikovat tak, aby byla ekvivalentní propozici zahrnuté v kontextu (je-li tato propozice zasažena neveridickým operátorem, pak je stejný operátor „implantován“ také do presupozice). Předpokládám, že pro presupozice asociované s částicí *také* uvedená charakteristika neplatí, protože:

- a) v záporných větách¹²⁴ je projektována záporná presupozice,
- b) ve větách/souvětech obsahujících modální operátor jsou projektovány dvě presupozice: presupozice operátorem nezasažená a presupozice operátorem zasažená.

V této kapitole se zaměřím na případy typu b).

Předpokládám, že ve větách obsahujících částici *také* a modální operátor současně působí dvě protichůdné tendence: i) tendence, aby presupozice nebyla v dosahu neveridického operátoru, ii) tendence presupozice asociované s částicí k maximálnímu skopusu v dané větě. Bodem ii) míním tendenci k tomu, aby při konstrukci presupozice byly využity pokud možno všechny syntaktické složky věty, neboli tendenci k tomu, aby presupozice byla co nejvíce podobná primární větné propozici (aby vůči ní byla paralelní). Srov. větu s částicí *také* a větu implikující existenční presupozici; zatímco v prvním případě (příklad (103)) se v presupozici zrcadlí celá věta, v druhém případě (příklad (104)) presupozice, že Petrův bratr je ženatý, koresponduje se samotnou složkou *manželku svého bratra*.

(103) *Petr si koupil také motorku.*

(104) *Petr pozval na oslavu manželku svého bratra.*

Výsledkem současného působení uvedených dvou tendencí je projekce dvou presupozic: v důsledku tendence i) je projektována presupozice modálním operátorem nezasažená, v důsledku tendence ii) je projektována presupozice zahrnující (vedle ostatních prvků věty) také modální operátor. Případy, kdy kontext splňuje presupozici zasaženou modalitou, přitom nejsou řídké (viz autentické doklady níže). Právě obvyklost dané interpretace je zřejmě jednou z hlavních příčin toho, proč jsou diskutované věty asociovány se dvěma různými presupozicemi. Je na druhou stranu přirozené, že věty s modálním operátorem, jejichž presupozice jsou jen málokdy splněny propozicí s modálním elementem, jako např. věta (105), samy o sobě implikují jen jednu presupozici, modálním operátorem nedotčenou (ta je v případě potřeby modifikována; srov. např. existenční presupozice probírané v kap. 4.2).

(105) *Petr chtěl pozvat na oslavu manželku svého bratra.*

¹²⁴ Mám na mysli věty obsahující „standardní“ jazykovou negaci, nikoli konstrukce typu *Není pravda, že...*

Uvedený jev budu demonstrovat nejprve na větách s modálními slovesy. Modální slovesa vyjadřují modální operátory, které zpravidla mají neveridický účinek na propozici ve svém dosahu, srov. přijatelnost níže uvedených kontradikcí:

(106) *Petr si chtěl koupit motorku, ale nekoupil si ji.*

(107) *Petr si mohl koupit motorku, ale nekoupil si ji.*

Níže uvádím, jaké presupozice podle mé intuice implikují věty s částicí *také* (přízvučnou nebo nepřízvučnou) a modální slovesem *chtít*, při různém slovosledu.

(108) *Petr si chtěl koupit také motorku.*

a) „Petr si koupil X; X ≠ motorku“

b) „Petr si chtěl koupit X; X ≠ motorku“

(109) *Petr si chtěl také koupit motorku.*

a) „Petr X; X ≠ koupil si motorku“

b) „Petr chtěl X; X ≠ koupit si motorku“

(110) *Petr si také chtěl koupit motorku.*

a) „Petr X; X ≠ koupil si motorku“

b) „Petr chtěl X; X ≠ koupit si motorku“

(111) *Petr si TAKÉ chtěl koupit motorku.*

a) „X si koupil motorku; X ≠ Petr“

b) „X si chtěl koupit motorku; X ≠ Petr“

(112) *Petr si chtěl TAKÉ koupit motorku.*

a) „X si koupil motorku; X ≠ Petr“

b) „X si chtěl koupit motorku; X ≠ Petr“

(113) ? *Petr si chtěl koupit TAKÉ motorku.*

a) „X si koupil motorku; X ≠ Petr“

b) „X si chtěl koupit motorku; X ≠ Petr“

(114) *Také Petr si chtěl koupit motorku.*

a) „X si koupil motorku; X ≠ Petr“

b) „X si chtěl koupit motorku; X ≠ Petr“

V korpusu SYN lze nalézt mnoho dokladů, v nichž je částice *také* v těsném sousedství modálního slovesa, např.:

(115) *„Vzali jsme se měsíc před tím, než Dona sestřelili.“ Zírala upřeně před sebe do ohně. „Zpočátku jsem si myslela, že snad chci taky umřít.“ (SYNv9); p = „X umřel; X ≠ mluvčí“*

(116) *Ladislav chtěl porad vědět, jak prospívám, a koukal se mně do sešitů a taky chtěl, abych mu zahrál na housle, jestli už znám dvojhmaty. (SYNv9); p = „Ladislav chtěl X; X ≠ abych mu zahrála na housle“*

(117) *Když vám zazvoní telefon, řekněte jako první slova „Kiss Kiss“, a pokud se vám ozve mode-*

- rátor ze studia rádia Kiss Proton, peníze jsou vaše. Když se ozve někdo jiný, vysvětlíte mu princip soutěže, ať se taky může zapojit.* (SYNv9); $p = „X$ se může zapojit; $X \neq$ adresát“
- (118) *Na pozadí sinavé vody spatřil, jak se tři další těla šhubavě svíjejí, dokud nezmizela. „Neřvěte!“ křičel. „Ticho! Kdybych tak byl had, abych taky mohl zmizet!“* (SYNv9); $p = „X$ zmizel; $X \neq$ mluvčí“
- (119) *Můj bratr se stal hráčem NHL a v roce 1988 odjel v dresu amerického týmu na olympijské hry do Calgary. Hltala jsem u televize každý zápas a opět snila. Tentokrát o tom, že bych také chtěla hrát na olympiádě.* (SYNv9); $p = „X$ hrál na olympiádě; $X \neq$ mluvčí“
- (120) *Babička s Kateřinou šly vybírat z vystaveného zboží, zatímco tatínek vzadu u skladu nakládal do auta větve. (...) Michal a Florián spustili náрек, když nesměli jet taky nakupovat. „Vždycky smí jenom Kateřina!“ rozčiloval se Michal.* (SYNv9); $p = „X$ jel nakupovat; $X \neq$ Michal a Florián“
- (121) *„Ano, píšu si. Chleba a housky. Nechcete také rohlíčky?“ zeptal se pan Moritz do sluchátka.* (SYNv9); $p = „adresát$ chce (koupit?) X ; $X \neq$ rohlíčky“

Kontext vždy splňuje jen jednu z obou projektovaných presupozic, zbývající presupozice proto musí být zrušena. Jak bylo řečeno už výše: případy, kdy je kontextem splněna presupozice zasažená modálním operátorem, jsou běžné, viz příklady (116), (117) a (121). V příkladech (115), (117), (120) a (121) je struktura presupozice ve shodě s povrchovým slovosledem (se vzájemným pořadím částice a modálního slovesa), v příkladech (116), (118) a (119) nikoli. Není zřejmé, jestli má pořadí částice a modálního slovesa nějaký vliv na preferovanou interpretaci.

Poznámka k negaci: Poslední dva příklady ukazují, že negace modálního slovesa znemožňuje pohyb částice po větě. V příkladu (120) částice nespouští presupozici „ X nesměl jet nakupovat; $X \neq$ Kateřina“, ale jen „ X jel nakupovat; $X \neq$ Kateřina“. Kdyby částice modální sloveso předcházela, spouštěla by naopak jen presupozici „ X nesměl jet nakupovat; $X \neq$ Kateřina“. V příkladu (121) negační morfém nepopírá propozici – jeho užití je motivováno zdvořilostí. Projektovaná presupozice je kladná. Ve větě *Také nechcete rohlíčky?* by šlo o skutečný zápor; projektovaná presupozice by byla záporná.

Povahu neveridického operátoru má rovněž morfologické futurum (analytické i syntetické) a kondicionál. Srov.:

- (122) *Petr bude TAKÉ pracovat na zahradě.*
 (123) *Petr TAKÉ bude pracovat na zahradě.*
 (124) *Petr si TAKÉ koupí motorku.*
 (125) *Petr by si TAKÉ koupil motorku.*

Předpokládám, že v příkladech (122) a (123) jsou projektovány presupozice „ X pracoval/pracuje na zahradě; $X \neq$ Petr“ a „ X bude pracovat na zahradě; $X \neq$ Petr“.¹²⁵

¹²⁵ Presupozice může být splněna dějem minulým, současným i budoucím. Oba reálné morfologické časy – prézens a préteritum – pro zjednodušení zachycuji v jediné presupozici.

Ve větě (124) jsou projektovány presupozice „X si koupil motorku; X ≠ Petr“ a „X si koupí motorku; X ≠ Petr“. Větu (125) lze asociovat s presupozicemi „X si koupil motorku; X ≠ Petr“ a „X by si koupil motorku; X ≠ Petr“. Komplikovanější jsou příklady, v nichž se analytické futurum kombinuje s negací, např.:

(126) *Jirka se zkoušky nebojí. Ani Aleš se jí nebojí. Nebudu se TAKÉ bát.*

(127) *Jirka se zkoušky bojí. I Aleš se jí bojí. Přece se nebudu TAKÉ bát.*

Věta (126) v daném kontextu presuponuje zápornou presupozici „X se nebojí; X ≠ mluvčí“ (za X „dosadíme“ Jirku a Aleše), zatímco věta (127) presuponuje kladnou propozici „X se bojí; X ≠ mluvčí“. O tom, že by ve větách s futurem a přízvučnou částicí *také* byly projektovány dvě presupozice (kladná a záporná), ale myslím uvažovat nelze: implikování kladné presupozice je obvyklé jen v konstrukcích jistého typu. V případech typu (127) se negace vztahuje spíše k částici *přece* než k predikátu – mohli bychom říci, že prostřednictvím částice *přece* ve spojení se záporným futurálním tvarem mluvčí nastiňuje jistou možnost (že by se také bál) a „z přirozených důvodů“ ji odmítá. Presupozice je tu kladná proto, že částice *také* operuje na kladné propozici „budu se bát“. Podobný druh negace, jaký lze pozorovat v příkladu (127), se uplatňuje i v řadě jiných konstrukcí, především ve zjišťovacích otázkách¹²⁶ nebo také v konstrukcích typu *nevím, jestli...*, srov.:

(128) *Jirka se zkoušky bojí. I Aleš se jí bojí. Nebudu se TAKÉ bát?*

(129) *Jirka se zkoušky bojí. I Aleš se jí bojí. Nevím, jestli se nebudu TAKÉ bát.*

Všechny tyto konstrukce mají v jistém smyslu podobnou modalitu: situaci odpovídající kladné propozici („budu se bát“) ztvárňují jako možnost, jako jednu ze dvou alternativ, které mohou nastat („budu se bát“ – „nebudu se bát“).

Skupina presupozic může být projektována také ve větách, v nichž některé konstituenty potenciálně vyjadřují diferenční i nediferenční element presupozice, a ani jedno čtení nelze považovat za základní vzhledem k povrchovému slovosledu. Např.:

(130) *S Nizozemci jsme hráli před necelým měsícem a máme se z čeho poučit. Dány jsme v přátelském střetnutí také porazili a poznatků máme také mnoho, nemůžeme si stěžovat ani na nedostatek informací o Francii. (SYNv9)*

Na syntaktickou úroveň věty *Dány jsme v přátelském střetnutí také porazili* jsou projektovány přinejmenším dvě presupozice:

p_1 = „X porazil Dány; X ≠ my“

p_2 = „porazili jsme X; X ≠ Dánové“

¹²⁶ Literatura týkající se polarity kladu a záporu ve zjišťovacích otázkách je rozsáhlá, nebudu ji zde rekapitulovat. Viz např. Čejka (1987) v Mluvnici češtiny 3.

Bez znalosti kontextu nelze rozhodnout, zda diferenčnímu elementu presupozice odpovídá subjekt, nebo objekt. Homonymie není jednoznačně odstraněna ani na úrovni kontextu (v rozsahu, který byl k dispozici), smyslu úryvku však lépe odpovídá p_2 .

5.2.6 Dvojí skopus částice také

Karttunen a Peters (1979) takto popisují presupozici asociovanou s částicí *even*:

- (131) There are other x under consideration besides a such that ... x ... (Předmětem úvahy jsou vedle a ještě další x taková, že ... x ...)

Element a autoři nazývají fokusem částice,¹²⁷ větu „... x ...“ nazývají jejím skopusem.

Domnívám se, že určení skopusu částice *také* by mělo záviset na tom, kterou z jejích funkcí máme na mysli. Částice vystupuje ve větě ve dvou funkcích: 1. spouští presupozici, 2. (de)aktualizuje složky, které prototypicky uvozuje. Uvedené funkce jsou rozlišitelné, přestože nejsou nezávislé: (de)aktualizační funkce částice je založena na porovnání presupozice s primární propozicí věty (uvozuje-li částice složky odpovídající diferenčnímu elementu presupozice, plní funkci aktualizační, uvozuje-li složky vyjadřující element nediferenční, plní funkci deaktualizační) a naopak: pro konstrukci presupozice je relevantní, zda částice plní funkci aktualizátoru (tj. je nepřízvučná) nebo deaktualizátoru (je přízvučná). V obou funkcích má částice povahu operátoru, který vykonává jistou operaci na konstituentech věty (resp. na propozičním obsahu, který vyjadřují).¹²⁸ Ve větě *Také Karel si koupil motorku* jsou ve skopusu (částice ve funkci) spouštěče presupozice složky, které vstupují do presupozice „ X si koupil motorku; $X \neq$ Karel“, tj. celá věta s výjimkou částice samé (*Karel si koupil motorku*).¹²⁹ Ve skopusu (částice ve funkci) aktualizátoru, resp. deaktualizátoru jsou složky, které vyjadřují element A , resp. B ; skopus (de)aktualizátoru je tedy závislý na struktuře presupozice. V uvedené větě je ve skopusu aktualizátoru *také* pouze složka *Karel*. Vztah mezi oběma funkcemi lze v obecné rovině vystihnout rovněž takto: Pokud částice *také* aktualizuje (kontrastivní) základ nebo ohnisko věty, uvozuje složky odpovídající diferenčním elementům X , A ; pokud částice *také* ohnisko věty deaktualizuje, uvozuje složky odpovídající nediferenčním elementům Y , B .

Pokud je projektována více než jedna presupozice, skopus (de)aktualizátoru je potenciálně několikerý. Skutečný skopus lze zjistit až po splnění presupozice kontextem. Ve větě *Dány jsme v přátelském střetnutí také porazili* (viz příklad (130)) mohou být ve skopusu deaktualizátoru složky *Dány jsme v přátelském utkání porazili* anebo složky

¹²⁷ Termín fokus se někdy užívá k označení ohniska věty. Místo o fokusu částice proto raději mluvím o diferenčním elementu primární propozice, resp. presupozice.

¹²⁸ Srov. pozn. 69 v kap. 4.1.

¹²⁹ Lze proto říci, že skopus částice ve funkci spouštěče presupozice je v dané větě maximální.

jsme v přátelském utkání porazili. Skutečnost, zda částice ve větě obsazuje pozici prototypickou, anebo sekundární, má vliv pouze na progresivitu/regresivitu (de)aktualizátoru (srov. kap. 5.2.3.2), nikoli na to, které výrazy jsou v jeho skopusu.

Zatímco ve větě (130) (a také ve větách (52) až (57) v kap. 5.2.3) je víceznačnost částice způsobena dvojným skopusem (de)aktualizátoru (rozsah presupozice je týž, mění se jen rozložení elementů X, Y), víceznačnost vět (108) až (114) (*Karel si chtěl koupit také motorku* atd.), probíraných v předchozí kapitole, vyplývá z dvojného skopusu spouštěče presupozice: modální operátor buď je, nebo není součástí presupozice. Ve skopusu spouštěče presupozice zřejmě nemohou být operátory, které jsou vyjádřeny ve větě syntakticky nadřazené, srov.:

(132) *Martin si myslí, že Petr si TAKÉ koupil motorku.*

Na souvětňnou úroveň je tu projektována presupozice významem operátoru nezasažená, tj. „X si koupil motorku; X ≠ Petr“. Presupozice „Martin si myslí, že X si koupil motorku; X ≠ Petr“ může vzniknout jen jako výsledek modifikace presupozice kontextem (viz kap. 4.2.2).

5.2.7 Postavení částice *také* ve významové struktuře věty

V Pražském závislostním korpusu 2.0 (Hajič a kol., 2006) je hodnota atributu *tfa* přiřazována i uzlům reprezentujícím rematizátory (v mé terminologii aktualizátory). V případě částice *také* není jasné, zda má tato hodnota být odvozována 1. z její funkce aditivní, 2. z její funkce (de)aktualizační nebo 3. z její funkce spouštěče presupozice, příp. 4. z aktuálněčlenské funkce složky, kterou částice prototypicky uvozuje. Při uplatnění řešení č. 4 by se funkce částice odvozovala z funkce jiné složky. Řešení č. 3 by znamenalo, že částice je nedynamická (tj. nekонтрастивно kontextově zapojená), neboť presupozice obsahuje (alespoň prototypicky) známou informaci. Týž výsledek by přineslo řešení č. 2 v případě, že částice plní funkci deaktualizátoru. Jako nejvhodnější se mi jeví řešení č. 1: Komunikativní funkcí částice je adice propozice k propozici paralelní, obsahově podobné. S výjimkou případů, kdy se částice *také* opakuje z předchozího kontextu (srov. příklad (56) v kap. 5.2.3), je aditivní význam vždy prvkem novým, kontextově nezapojeným. Částice *také* je výpovědně dynamická, ať je součástí ohniska nebo kontrastivního základu.

Jako přirozený se jeví požadavek, aby částici byla přiřazena stejná hodnota atributu *tfa* jako složce, kterou (de)aktualizuje, tedy *f* (ohnisko) nebo *c* (kontrastivní základ). Pokud částice uvozuje kontrastivní základ, v Pražském závislostním korpusu 2.0 jí je připsána hodnota *t*. Na zvláštnost takového řešení upozorňují i Mikulová a kol. (2005, s. 1114): „Ukazuje se, že vyplňování hodnoty *t* u uzlu reprezentujícího rematizátor, který signalizuje kontrastivní kontextově zapojené doplnění (a nikoli hodnoty *c*), je třeba znovu přehodnotit.“

Pokud je částice *také* nepřízvučná, složky, které aktualizuje, jsou dynamičtější než částice, ať jsou součástí ohniska nebo kontrastivního základu. Pokud je částice

přízvučná, složky, které uvozuje, patří k ohnisku, avšak jejich dynamismus je oslaben částicí. Nejdynamičtější složkou ohniska je sama částice (jako nositel intonačního centra), v reprezentaci hloubkové struktury by proto měla být zachycena „zcela vpravo“. Pokud je některá ze složek odpovídajících nediferenčnímu segmentu presupozice kontextově zapojená, přesouvá se v povrchovém slovosledu před částicí. V příkladech (133) a (134) je částice *také* nejdynamičtější složkou věty, avšak zatímco v příkladu (133) patří k ohnisku také sloveso a akuzativní objekt (viz testovací otázku (135)), v příkladu (134) jsou objekt i sloveso součástí základu (viz testovací otázku (136)).

(133) *Karel si TAKÉ koupil motorku.*

(134) *Karel si motorku koupil TAKÉ.*

(135) *Co udělal Karel?*

(136) *Jak se k tomu, že si X koupil motorku, postavil Karel?*

Obtížnější je interpretace (ne zcela uzuálních) případů, kdy částice *také* obsazuje ve větě finální pozici, avšak povrchové uspořádání výrazů, které odpovídají nediferenčnímu segmentu presupozice, nesignalizuje jejich kontextovou zapojenost, např.:

(137) *Karel si koupil motorku TAKÉ.*

Předpokládám, že sloveso i jeho objekt jsou ve větě (137) kontextově zapojené. O tom, že hloubkový slovosled vět (134) a (137) je jiný než hloubkový slovosled věty (133), svědčí některé autentické doklady:

(138) *Nejprodávanejší je přitom klasický konzumní chléb (Šumava) a za ním následují rohlíky, housky a vevy. Přitom pečivo, obzvláště z bílé pšeničné mouky, není ideálním jídlem pro hubnutí ani pro zdravý životní styl. Pokud také patříte k pečivovým milovníkům, vsadte raději na jiné druhy – celozrnné, pohankové, ovesné či sójové. (SYNv9)*

(139) *Nemyslím, že zmizelo pravolevé vidění, v tom vyostřený pohled Václava Klause nesdílím. Souboj se ale dnes odehrává o liberální střed, kde vzniká většinová koalice, ať už spíše levicová, nebo spíše pravostředová. Kdysi jsem si také přál konkurenční demokracii, kdy si to v souboji rozdají dvě největší strany. (SYNv9)*

V uvedených dokladech částice uvozuje informaci, která vyjadřuje nediferenční element presupozice, avšak je relativně nová, překvapivá. V příkladu (138) – a analogicky v příkladu (139) – by byl nepřírozený nejen slovosled *pokud k pečivovým milovníkům patříte také*, ale i slovosled *pokud patříte k pečivovým milovníkům také*.

Problematické může být značkování vět, v nichž částice zaujímá sekundární pozici, přičemž její přesun není motivován funkčně. Jde především o záležitost mluveného jazyka. Srov. příklady (94) a (96) v kap. 5.2.4, zopakované níže jako (140) a (141).

(140) ? (*Petra si vyžehlila sukni.*) *Petra si umyla také boty.*

(141) ? (*Petra si umyla kabelku.*) *Petra si také umyla boty.*

Při hodnocení izolované věty se složka *umyla* v příkladu (140) jeví jako kontextově zapojená, s ohledem na kontext je však zřejmé, že je kontextově nezapojená. V pří-

kladu (141) je tomu naopak. V reprezentaci hloubkové struktury by, domnívám se, měl být zachycen „kontextový“ význam věty.

5.2.8 Možnosti kondenzovaného vyjádření paralelních propozic

Ve větách s nepřízvučnou částicí *také* lze paralelní propozice p' a p kondenzovaně vyjádřit pomocí předložkové vazby (viz příklad (142)) nebo prostřednictvím koordinační skupiny (viz dále).

(142) *Kromě Martina si motorku koupil také Karel.*

Ve větách s přízvučnou částicí *také* kondenzaci pomocí koordinace uplatnit nelze. V příkladech (143) a (144) částice spouští různé presupozice.

(143) *Martin si koupil motorku. Petr si TAKÉ koupil motorku.*

(144) *Martin a Petr si TAKÉ koupili motorku.*

Bedřichová (2008, s. 43) předpokládá, že obsah presupozice lze vyjádřit pomocí slučovací koordinace: „[Presupozici] můžeme v případě ČIP [= částice implikující presupozici, doplnil V. V.] *také* charakterizovat jako množinu prvků s větňčlenskou funkcí větňého členu, se kterým se tato ČIP pojí a k němuž jsou implikované prvky ve slučovacím vztahu.“¹³⁰ Srov. také příklady ze SSČ, uvedené v kap. 5.1: *přijela (teta a) také sestřenice; je chytrý a také pilný*. Nekondenzovanému vyjádření ovšem lépe odpovídá koordinační skupina stupňovací, protože 1. příslušnou rozšiřovací transformací se nemění aktuálněčlenská funkce rozšířené složky, 2. silný kontrast mezi složkami skupiny je srovnatelný s kontrastem mezi paralelními propozicemi. Srov.:

(145) *Martin si koupil motorku. Také Karel si koupil motorku.*

(146) *Martin a také Karel si koupili motorku.*

(147) *Nejen Martin, ale také Karel si koupil motorku.*

(148) *Martin si koupil motorku. Motorku si koupil také Karel.*

(149) *Motorku si koupil Martin a také Karel.*

(150) *Motorku si koupil nejen Martin, ale také Karel.*

Ad 1: V příkladech (148), (149) a (150) je kontextová nezapojenost složky s funkcí subjektu dostatečně signalizována její finální pozicí (při bezpříznakové intonaci). Užití aktualizátoru nemá na rozložení výpovědního dynamismu vliv; složka ve finální pozici je relativně nejdynamičtější, ať je ve skopusu aktualizátoru nebo není. Srov.: *Motorku si koupil také Karel* vs. *Motorku si koupil Karel*. V příkladech (145) a (147) částice *také*, resp. *nejen* signalizuje kontrastivní kontextovou zapojenost subjektu; v příkladu (146) je subjekt nekontrastivně kontextově zapojený.

¹³⁰ Na rozdíl od Bedřichové předpokládám, že presupozice má vždy charakter propozice.

Ad 2: Silný kontrast mezi členy stupňovací koordinační skupiny¹³¹ lze vysvětlit „zrcadlovým“ vztahem mezi významy užitých částic. V příkladech (147) a (150) částice *nejen*¹³² spouští presupozici „Martin si koupil motorku“ a současně implikuje, že Martin není jediný, o němž daný predikát platí. Význam věty *Nejen Martin si koupil motorku* lze popsat následujícím vzorcem:

(151) („U W; U ≠ C; W = D“) „C D“

První část vzorce (v závorkách) reprezentuje implikaci, druhá část zachycuje presupozici. Zatímco částice *také* odkazuje k propozici zahrnuté v pretextu, částice *nejen* propozici naopak anticipuje.¹³³ Význam vět (147) a (150) lze obecně popsat vzorcem (152):

(152) („U W; U ≠ C; W = D“) „C D“; („X Y; X ≠ A; Y = B“) „A B“

(„U W“) koreluje s „A B“, „C D“ koreluje s („X Y“). Vzorec (152) lze proto zjednodušit do následující podoby:

(153) („A B; A ≠ X; B = Y“) „X Y“; („X Y; X ≠ A; Y = B“) „A B“

Částečně konkretizovaná formule má tuto podobu:

(154) („A si koupil motorku; A ≠ Martin“) „Martin si koupil motorku“; („X si koupil motorku“) „Karel si koupil motorku“

V dalším stupni lze konkretizovat elementy A a X:

(155) („Karel si koupil motorku“) „Martin si koupil motorku“; („Martin si koupil motorku“) „Karel si koupil motorku“

„Zrcadlový“ vztah mezi významy obou částic vytváří mezi složkami skupiny silný kontrast. „Zrcadlové“ je také rozložení výpovědního dynamismu. Částice *také* presuponuje známou informaci („X si koupil motorku; X ≠ Karel“ → „Martin si koupil motorku“), uvozuje však novou informaci („Karel si koupil motorku“). Částice *nejen* naopak implikuje novou informaci („A si koupil motorku; A ≠ Martin“), uvozuje však informaci známou, presuponovanou („Martin si koupil motorku“). Pokud presupozice spuštěná částicí *nejen* není zahrnuta v kontextu, lze kontext snadno akomodovat (snadno proto, že uvedená propozice bývá málo překvapivá), např.:

(156) „*Sám jsem tenis hrával, v roce 1960 jsem byl dokonce italskou jedničkou,*“ proto jsem začal s tenisty, prozradil pan Tacchini. Dnes existují řady oblečení značky Tacchini nejen pro tenis, ale i pro golf, lyžování, plavání či pro fitness centra. (SYNv9)

¹³¹ Označení „stupňovací koordinační skupina“ je zkrácenou formou označení „koordinační skupina, jejíž členy jsou ve stupňovacím vztahu“.

¹³² Částice *nejen* vznikla připojením negačního prefixu *ne-* k částici *jen*. Komentář k částici *jen(om)* viz v kap. 5.2.10.

¹³³ Ne vždy však k vyjádření propozice musí dojít, srov.: *Oni snílci však nejen k vlastnímu překvapení uspěli.* (SYNv9)

- (157) *Chodil jsem k Bergrům především číst noviny. Denně tam totiž byly nejen české, ale i francouzské a anglické.* (SYNv9)
- (158) *Za nešťastný nejen pro obě spolkové země, ale i pro celé Německo označuje naprostá většina pozorovatelů výsledek nedělního referenda v Berlíně a Braniborsku, jímž bylo odmítnuto sloučení těchto dvou spolkových zemí.* (SYNv9)

Zatímco v příkladu (158) je stupňovací poměr založen na vztahu inkluze („obě spolkové země“ jsou součástí „celého Německa“), v příkladech (156) a (157) je založen na vztahu mezi jednotkami téže třídy – jde tu, dalo by se říci, o protiklad jeden vs. více než jeden (druh sportu, resp. druh novin).

Ve slučovací koordinační skupině (viz příklady (146) a (149)) je kontrast mezi složkami slabý. Lineárně první složka splňuje presupozici druhé složky, avšak nijak tuto složku neanticipuje; deiktický vztah mezi složkami je pouze regresivní. První složka slučovací koordinační skupiny paralelní děj nepresuponuje; svědčí o tom následující příklady:

- (159) *Všichni tušili, že nejen Martin, ale také Karel si koupil motorku.* → Není jisté, že Karel si koupil motorku.
- (160) *Všichni tušili, že Martin a také Karel si koupili motorku.* → Není jisté, že Martin a Karel si koupili motorku.

V souvětí (159) má propozice „Martin si koupil motorku“ povahu presupozice, v souvětí (160) nikoli. Uvedený jev však může souviset s tím, že nadřazený predikát má tendenci se významově dotýkat jen druhé složky stupňovací koordinační skupiny, ať má neveridickou povahu jako sloveso *tušit* (viz výše) nebo veridickou povahu jako sloveso *překvapit*, srov. příklady (161) a (162).

- (161) *Všechny překvapilo, že nejen Martin, ale také Karel si koupil motorku.* – překvapení způsobil Karel
- (162) *Všechny překvapilo, že Martin a také Karel si koupili motorku.* – překvapení způsobili Martin a Karel.

Kontrast mezi složkami stupňované koordinační skupiny může být podpořen morfologicky, typem subjekt-predikátové kongruence. Pokud koordinační skupina plní ve větě funkci subjektu a lineárně předchází predikátu, ovlivňuje volba spojovacího prostředku kongruenci predikátového slovesa. Při užití spojky *njen – ale také* se přísudek častěji shoduje s druhou složkou koordinační skupiny. Tím je tato složka zdůrazněna na úkor složky první; mezi oběma složkami vzniká silný kontrast. Např.:

- (163) *Njen obrazy, ale také hudba obohacuje od včerejška historické interiéry kláštera svatého Jiří na Pražském hradě.* (SYNv9)
- (164) *Njen Pákistán, ale také Kanada odmítla poslat jednotky, které by pomohly USA udržet mír v Bagdádu.* (SYNv9)

Při užití spojky *a také* převažuje shoda podle smyslu celku – přísudek má tvar plurálový. Kongruence tedy nezdůrazňuje žádnou ze složek koordinační skupiny, kontrast mezi složkami je slabý.

- (165) *Klasická věda a také ekonomie, která se zrodila z principů spočitatelného světa, ovšem zapoměly, že člověk nemůže vždycky jen získávat.* (SYNv9)
- (166) *Truman a také MacArthur se setkali se sovětským naléháním, aby byl císař postaven před soud, čímž by se v Japonsku vyvolaly vnitřní nepokoje.* (SYNv9)

Vedle slučovací spojky *a také* a (dvojité) stupňovací spojky *nejen – ale také* existuje v úzu spojka *ale také*.¹³⁴ Vznik „mezičlánku“ lze vysvětlit funkčním sblížením slučovací a stupňovací koordinace: pokud se složky stupňovací koordinační skupiny nijak neliší z hlediska své „síly“¹³⁵ (projevují nanejvýš odlišný výpovědní dynamismus), vedle stupňovací koordinace lze přirozeně užít i koordinaci slučovací. Nalezené doklady ukazují, že se spojka *ale také* nezřídka užívá právě v takových případech a že je dobře kombinovatelná s oběma (výše popsanými) kongruenčními typy. Např.:

- (167) *Celkový denní nárůst, ale také pokles může tedy být až 8,15 procenta.* (SYNv9)
- (168) *Trenér Hašek, ale také táta mi řeknou, co bylo dobré a co ne.* (SYNv9)

Pokud je částice *také* součástí spojovacího prostředku (*a také; nejen – ale také*), v Pražském závislostním korpusu 2.0 (Hajič a kol., 2006) jí je přiřazen funktor CM (= conjunction modifier).¹³⁶ Nedomnívám se, že by účast částice ve spojkové konstrukci rušila její základní funkce, tj. funkci aktualizační a presupoziční. Aktualizační funkce částice je v takových případech realizována jen uvnitř koordinační skupiny; tím je oslabena, ne však zcela potlačena. Své funkce si zachovávají i další částice užité ve spojovacích konstrukcích: *nejen* v příkladu (169) například signalizuje kontrastivnost základu:

- (169) *Nejen já, ale velká část vedení General Motors byla přesvědčena o kvalitě práce v Československu.* (SYNv9)

5.2.9 Významová dynamika částice *také*: rozbor dokladů z úzu

Modifikace presupozice, akomodace kontextu:

V reálné komunikaci je běžným jevem, že kontext nezahrnuje propozici *p'*, která by umožnila splnit presupozici *p*. Řešením je buď modifikace presupozice, nebo akomodace kontextu. Srov.:

- (170) *„To je pravda. Je to jistě i proto, že má tak pevně stavěné tělo,“ řekl další a podíval se na Šinoharu. Šinohara se zasmál, pozvedl kalíšek s vínem a také na muže pohlédl.* (SYNv9)

¹³⁴ *Ale také* chápu jako autonomní lexikální prostředek, nikoli jako syntagmatickou variantu spojky (*nejen...), ale také*.

¹³⁵ Složky stupňovací koordinační skupiny mají různou „sílu“, např. je-li mezi nimi vztah lexikální gradace (*Byla zima, ba přímo mráz*), je-li referent jedné složky zahrnut v referentu druhé složky (viz příklad (158)) nebo označuje-li jedna složka větší počet entit než druhá složka (viz příklady (156) a (157)).

¹³⁶ Jde o funktor pro uzly reprezentující výrazy modifikující souřadící spojovací výrazy.

- (171) „Pozdravíme se, někdy i proneseme nějakou poznámku, ale nejsou to přátelská setkání a asi ani nikdy nebudou,“ říká Koukal. Také Bursík říká, že Koukal není člověk, kterého by vyhledával. (SYNv9)

Částice *také* v dokladu (170) spouští presupozici „X na muže pohlédl; X ≠ Šinohara“. Konkretizace *p*, tj. *p'*, v kontextu zahrnuta není, k dispozici je však podobná propozice *q*: *q* = „muž se podíval na Šinoharu“. Propozice *q* se od *p* odlišuje nejen konkrétností elementu X, ale také tím, v jaké roli X vystupuje ve vztahu k označenému ději. Aby presupozice *p* mohla být splněna, je třeba ji modifikovat na *q*.

- (172) presupozice: $p \rightarrow q$
 („X na muže pohlédl; X ≠ Šinohara“) \rightarrow („muž pohlédl na Šinoharu“)

Doklad (171) je typově podobný. Element X nelze konkretizovat, aniž by propozice byla strukturně modifikována. Konkretizovaná presupozice by jinak měla podobu „Koukal říká, že Koukal není člověk“. Kontext nesplňuje presupozici ani v příkladu (173):

- (173) Když vyšel z bytu, překvapilo ho, že téměř současně s tím, jak za ním zapadly dveře, uvnitř vypukl hlučný zmatek: babička, pacientka obložená ledem, manžel – všichni hulákali něco litevsky a také novorozenec se hlasitě přidal ke své první rodinné hádce. (SYNv9)

Není zřejmě pravda, že babička, pacientka obložená ledem a manžel se hlasitě přidali ke své první rodinné hádce. Presupozice proto musí být modifikována. Současně je třeba akomodovat kontext: to, že „hlučný zmatek“ měl povahu hádky, z předchozího vyjádření nevyplývá. Do kontextu, zahrnujícího *q* (= „babička, pacientka obložená ledem a manžel hulákali něco litevsky“), je tedy doplněna propozice *r'*: „babička, pacientka obložená ledem a manžel se hlasitě účastnili rodinné hádky“. Presupozice *p* je modifikována na *r* a následně konkretizována na *r'*:¹³⁷

- (174) („X se hlasitě přidal ke své první rodinné hádce; X ≠ novorozenec“) \rightarrow („X se hlasitě účastnil rodinné hádky; X ≠ novorozenec“) \rightarrow („babička, pacientka obložená ledem a manžel se hlasitě účastnili rodinné hádky“)

Výsledkem modifikace presupozice, resp. akomodace kontextu je splnění presupozice: kontext zahrnuje tutéž propozici, která je asociována se spouštěčem presupozice, tj. *r'*. Modifikace presupozice někdy spočívá jen ve vypuštění určitého elementu:

- (175) Jen v loňském roce museli dopravní policisté řešit přes 210 tisíc nehod. To je dokonce o téměř dvanáct procent víc než v roce 1997 a o šest procent víc než rok předtím. Také hmotné škody narostly o 14 procent a dosahují takřka astronomických výšin – téměř sedmi miliard korun. (SYNv9)

¹³⁷ V dokladech (170) a (171) takovou postupnou modifikaci presupozice předpokládat nelze.

V dokladu (175) je třeba zúžit skopus spouštěče presupozice: presupozice „X narostl o 14 procent; X ≠ hmotné škody“ se mění na „X narostl; X ≠ hmotné škody“.¹³⁸

Elipsa výrazů vyjadřujících elementy presupozice:

Ve skoposu spouštěče presupozice se často objevuje složka elidovaná.

(176) *Hráčů je omezený počet, dnů v roce také.* (SYNv9)

(177) *Vybavuji si deset let starou vzpomínku: na Kavkaze, zhruba o 1400 metrů výše, než jsme nyní, na chatě zvané Prijut odinnadcati, také jsme seděli večer kolem stolu.* (SYNv9)

Presupozice, sama o sobě implicitní, je v takových případech konstruována na základě informace přímo nevyjádřené. V dokladu (176) odpovídá elidovaná složka nediferenčnímu elementu B, v dokladu (177) diferenčnímu elementu A. V dokladu (177) není element A přímo vyjádřen, částice proto spouští (přínejmenším) dvě presupozice: X může odpovídat časovému určení, nebo subjektu. Při užití věty ve výpovědi je splněna pouze jedna z potenciálních presupozic. Vzhledem ke kontextu je pravděpodobné, že X má povahu časového určení, srov.:

(178) (...) *také jsme tehdy seděli večer kolem stolu.*

V dokladech (176) a (177) plní částice *také* deaktualizační funkci. Plní-li částice funkci aktualizační, lze elidovat zřejmě jen složky odpovídající nediferenčnímu elementu B. Např.:

(179) *Všude bylo ticho a klid. Také zima.* (SYNv9)

(180) *„Co jste dostal?“ „Hamburger a Pepsi.“ „A hranolky?“ „Mais oui. Také hranolky.“* (SYNv9)

Elipse se přibližují i některá další užití částice *také*, např.:

(181) *Háček je jinde. Za své Sundance festival vyžaduje příspěvky v angličtině. Filmový scénář má také až 120 stran, což při ceně 300,- Kč za překlad stránky je..., radče počítat!* (SYNv9)

Struktuře presupozice by lépe odpovídala složitější souvětňná konstrukce.

(182) (...) *Háček je také v tom, že filmový scénář má až 120 stran (...).*

V některých případech lze realizaci elipsy předpokládat v pretextu věty, např.:

(183) *Ministerstvo podle Potočné očekává, že poplatek finančně pomůže nemocnicím. Pacienti se prý také budou více zamýšlet nad tím, jestli hospitalizaci skutečně potřebují.* (SYNv9)

Obsahem nediferenčního elementu B jsou zřejmě „očekávané pozitivní efekty poplatku“. Úryvek lze volně parafrázovat takto:

(184) *Ministerstvo podle Potočné očekává, že poplatek bude přínosný v tom, že finančně pomůže nemocnicím. Bude prý přínosný také v tom, že pacienti se budou více zamýšlet (...).*

¹³⁸ Vzhledem k pretextu věty předpokládám, že diferenční element A odpovídá celé nominální frázi, nikoli samotnému adjektivu.

(Ne)konkrétnost elementu X:

Doklad (185) ukazuje, že element X může zůstat nekonkrétní, aniž by věta s částicí *také* byla defektní.¹³⁹

- (185) „Vlastně ani nemohu koupit několik bedýnek ovoce od někoho, kdo nemá živnostenský list na tuto činnost. Já sama také nemám oprávnění, takže by se jednalo o dvojnásobný daňový únik,“ říká Eva Syslová. (SYNv9)

Zatímco v dokladu (185) je neurčitost elementu X lexikálně signalizována, v dokladu (186) vyplývá spíše z toho, že v bezprostředním pretextu věty není propozice *p'* vyjádřena.

- (186) *Existují i obavy, že otevřený konflikt by se mohl snadno přelít do sousední Makedonie. Také proto americký prezident Bill Clinton jednoznačně varoval Srbsko, že Spojené státy nebudou tolerovat jediný krok Bělehradu, který by přispěl k vystupňování násilí v Kosovu.* (SYNv9)

Doklad (186) je neproblematicky přijatelný i v případě, že propozice *p'* není v kontextu vůbec zahrnuta. Zřejmě tu má vliv to, že v dosahu deiktické částice *také* je další deiktický prostředek, výraz *proto*. V tomto případě je nalezení antecedentu snadné – výraz *proto* odkazuje k prvnímu souvětí v příkladu. Lze vyslovit domněnku, že úspěšné nalezení antecedentu výrazu *proto* poněkud „zastiňuje“ tu skutečnost, že antecedent částice *také* nalézt nelze – doklad (186) je i přes absenci daného antecedentu zcela přijatelný. Srov. transformaci dokladu (186) do podoby, v níž je ve skopusu částice *také* přímé (nedeiktické) pojmenování dané situace:

- (187) *Také kvůli obavám, že otevřený konflikt by se mohl snadno přelít do sousední Makedonie, americký prezident Bill Clinton jednoznačně varoval Srbsko, že Spojené státy nebudou tolerovat jediný krok Bělehradu, který by přispěl k vystupňování násilí v Kosovu.*

Podle mé intuice tu absence antecedentu částice *také* způsobuje jistou defektnost daného vyjádření.

Presupozice částice *také* by mohla být splněna i propozicí, která je vyjádřena až po větě implikující danou presupozici; částice *také* by pak plnila funkci anticipační, podobně jako částice *nejen* (viz předchozí kapitolu), srov. níže možné pokračování dokladu (186). Presupozice částice *také* by v takovém případě byla konkretizována teprve na základě reinterpretace věty *Také proto americký prezident...*, provedené po realizaci věty *Dalším důvodem varování Srbska bylo...*

- (188) *Existují i obavy, že otevřený konflikt by se mohl snadno přelít do sousední Makedonie. Také proto americký prezident Bill Clinton jednoznačně varoval Srbsko, že Spojené státy nebudou tolerovat jediný krok Bělehradu, který by přispěl k vystupňování násilí v Kosovu. Dalším důvodem varování Srbska bylo...*

¹³⁹ Předpokládejme, že výraz *někoho, kdo nemá živnostenský list* je tu použit ve smyslu *de dicto*, nikoli ve smyslu *de re*, tj. nerefereje se jím ke konkrétní osobě.

To, že element X není vyjádřen v bezprostředním pretextu věty s částicí *také*, způsobuje, že by věta byla komunikačně přijatelná i po vypuštění částice (srov. možnost takové úpravy dokladu (186)).¹⁴⁰

K povaze nediferenčních elementů paralelních propozic:

Dějová složka paralelních propozic je obvykle zahrnuta v nediferenčním elementu B, resp. Y. Paralelní děje jsou denotačně různé (mají odlišné časoprostorové souřadnice), avšak bývají označitelné týmž designátorem.¹⁴¹ V příkladu (189) je takovým designátorem sloveso *vyžehlit*, označující dvě různá žehlení (jde o dva denotačně odlišné děje).

(189) *Otec si kromě košile vyžehnil také kalhoty.*

Pokud je dějová složka součástí diferenčního elementu A, resp. X, jsou elementy Y, B zpravidla designačně i denotačně totožné. Srov. příklad (190), v němž je element B pojmenován apelativem *otec*; jeho denotát je u obou paralelních dějů totožný.

(190) *Otec – kromě toho, že si uvařil večeři – si také vyžehnil košili.*

V úzu lze ovšem najít doklady, v nichž se paralelnost propozic neopírá o totožnost denotační, ale jen o totožnost výrazovou:

(191) *Kde se vzala Laputa? Laputa je létající ostrov z Gulliverových cest. LAPUTA je také nová skupina, složená ze známých postav.* (SYNv9)

Proprium *Laputa* referuje ke dvěma různým entitám, pokud proprium nechápeme jako nominativ jmenovací:

(192) *Kde se vzala Laputa? Slovo Laputa označuje létající ostrov z Gulliverových ces. Slovo Laputa pojmenovává také novou skupinu, složenou ze známých postav.*

Diferenční elementy X, A bývají odlišné designačně i denotačně. Neplatí to pro kontexty, v nichž je lexikálně vyjádřena designační totožnost složek.

(193) *Mladíci pak z trafiky sebrali kromě peněz i radiomagnetofon, cigarety a žvýkačky v celkové hodnotě deset tisíc korun. Oba výtečníci mají podle soudu na svědomí také další tři loupeže – v lednu v Trutnově přepadali ženy jdoucí z nákupu a násilím jim brali tašky a kabelky.* (SYNv9)

¹⁴⁰ Roli tu však pravděpodobně hrají i další faktory, např. typ doplnění. Věta *Také americký prezident Bill Clinton jednoznačně varoval Srbsko, že... by nejspíše byla těžko přijatelná v případě, že by element X nemohl být (nijak) konkretizován.*

¹⁴¹ Designací a denotací jako dva druhy pojmenovacího vztahu rozlišuje Hlavsa (1975, s. 11). Designací míní takový vztah, „v němž lexikálně systémová jednotka (substantivní znak) je vztahována (skrže každý svůj význam) k celým universům objektů vyhovujících jejím významům (svazkům významových příznaků)“. Členy této relace označují termíny designátor, designát. Denotace je takový vztah, „v němž je zmíněná jednotka vztahována k objektu, o němž mluvčí vypovídá“. Členy uvedené relace označují termíny denotátor, denotát.

Adjektivum *další* tu vyjadřuje, že X lze označit tímž designátorem jako A; kontrast mezi entitami je založen na jejich denotační různosti. Věta bez adjektiva by znamenala, že „oba výtečníci“ mají na svědomí něco jiného než loupež.

5.2.10 Částice *také* v konfrontaci s dalšími částicemi/příslovci spouštějícími presupozici

5.2.10.1 *Těž, taktěž, rovněž; i; ani; dokonce; ještě, už, již*

Částice *také* je plně synonymní s částicí *taky*, mající hovorový příznak, a s částicemi *těž, taktěž, rovněž*, majícími knižní příznak. Částice *i* a *ještě* konkurují pouze nepřízvučnému *také*, funkci přízvučného *také* ve větě plnit nemohou, srov.:

(194) *Motorku si koupil také / i / ještě Petr.*

(195) *Petr si TAKÉ / *I / *JEŠTĚ koupil motorku.*

(196) *Petr si motorku koupil také / *i / *ještě.*

Místo částice *i* se v záporných větách užívá částice *ani*. Jde však o normu, kterou mluvčí často nedodržují, např.:

(197) *Byla jaksi bledá a utírala si oči. I Malina se tak neusmíval jako jindy.* (SYNv9)

Částice *dokonce* spouští stejnou presupozici jako částice *také* nebo *i*, současně však implikuje, že účast entity označené aktualizovanou složkou na ději je méně pravděpodobná než účast všech ostatních relevantních entit. Tak alespoň její význam popisují Karttunen a Peters (1979); viz kap. 5.2.6. Uvedená interpretace platí pro doklad (198), ne však pro doklad (199). V něm částice *dokonce* nespouští presupozici, ale vyjadřuje subjektivní hodnocení kvantity (počet 25 je hodnocen jako značný) spolu s význačným odstínem překvapivosti.

(198) *Nebyla vyčerpána, ale spíš už měla putování dost. Dokonce koně by potřebovali trochu klidu, pomyslela si.* (SYNv9)

(199) *Patnáct svazů předpokládá, že se jejich obrat v příštím roce nezmění a 16 svazů uvedlo obavy z dalšího poklesu. Celkově hodnotí vyhlídky na příští rok hůře dokonce 25 svazů, ve 14 odvětvích jsou hospodářské perspektivy hodnoceny stejně jako na přelomu let 1992–1993.* (SYNv9)

Částice *ještě* a *už* presuponují paralelní propozici zřejmě jen v některých svých významech.¹⁴² Srov.:

(200) *Toho roku bylo velmi suché jaro a ještě sušší léto.* (SYNv9)

(201) *Do toho všeho jsem ještě řešil navigaci.* (SYNv9)

(202) *„Kde vězí ta bestie?“ zeptal se toho s očima. „Ta? Určitě ještě spí,“ odpověděl tázaný.* (SYNv9)

¹⁴² Významům částic *ještě* a *už* věnoval pozornost Komárek (1958, 1979).

(203) *Když se podívala pootořenými dveřmi do ložnice, zjistila, že Románek už spí.* (SYNv9)

(204) *Díky umělému početí se narodilo už třiadvacet tisíc českých dětí, a v posledních letech se dokonce ze zkumavky rodí každý desátý našinec.* (SYNv9)

Determinuje-li částice *ještě* komparativ adjektiva nebo adverbia, spouští stejnou presupozici jako přízvučná částice *také*, zároveň však spolu s komparativem vyjadřuje vyšší míru dané vlastnosti.¹⁴³ Např. v dokladu (200) částice presuponuje „X bylo suché“, po konkretizaci „jaro bylo suché“. Formulace *Toho roku bylo velmi suché jaro. Léto bylo také velmi suché* by tudíž implikovala stejnou presupozici, ale nevyjadřovala by stupňování dané vlastnosti. Význam stupňování by byl zachován např. ve formulaci ... *Léto bylo také velmi suché, dokonce ještě víc*. Pokud částice *ještě* determinuje sloveso, spouští buď stejnou presupozici jako nepřízvučná částice *také* (tj. má význam aditivní), viz doklad (201), nebo vyjadřuje trvání nějakého děje nebo stavu, a tedy presuponuje, že daný děj/stav probíhal/existoval už dříve, viz doklad (202). Významovým protikladem částice *ještě* (v uvedeném významu) je částice *už*, resp. její knižní varianta *již*. V dokladu (203) výraz *už* presuponuje, že v čase t_j předcházejícím času t_i , k němuž se ve větě referuje, daný děj (spaní) neprobíhal. Vzdálenost mezi t_j a t_i není ve významu částice zakódována, vyrozmívá se (přibližně) z kontextu. V dokladu (204) částice *už* takovou presupozici nespouští; částice tu vyjadřuje, že mluvčí danou hodnotu vnímá jako velkou.

Dalo by se říci, že časová kvantifikace, kterou lze pozorovat v dokladu (204), je částicí *už* jistým způsobem implikována i v dokladu (203), a také v některých dalších typech užití, zde nezachycených. V dokladu (204) je jednou z příčin vysokého počtu dětí narozených díky umělému početí jistě to, že se daná metoda uplatňuje už dlouho, po mnoho let (pokud by daný počet neměl souvislost s trváním, částicí *už* by nebylo možné použít). V souvislosti s dokladem (203) byla výše řeč o dvou časových bodech, přesnější by však bylo uvažovat o čtyřech časových bodech relevantních pro spojení *už spí* (body jsou seřazeny od časově posledního k časově prvnímu):

t_i = okamžik v chlapcově spánku shodný s okamžikem, kdy žena nahlédla do pokoje

t_i' = úplný začátek chlapcova spánku

t_j = úplný konec chlapcova bdění

t_0 = začátek chlapcovy přípravy ke spánku (ulehnutí do postele apod.)

Podle mé intuice lze z věty vyrozumívat, že interval $t_0 - t_j$ má jistý nezanedbatelný rozsah, tj. že chlapec ke spánku postupně dospěl. V situaci, kdy by chlapec usnul neočekávaně, „náhle“ (např. odpoledne při sledování televize), bychom mohli říci *zjistila, že Románek spí*, ale pravděpodobně ne *zjistila, že Románek už spí*. Uvedu ještě další dva doklady, v nichž je dobře patrný význam značného rozsahu tohoto „spění ke změně“:

¹⁴³ Proto nelze říci, že by částice *ještě* přízvučně částici *také* konkurovala, srov. také výše příklad (195).

- (205) *Před pár týdny se definitivně rozešli. „Jsme povahově strašně rozdílní, odlišné světy. Moc mě to mrzí, ale už to prostě nešlo,“ přiznala zpěvačka.* (SYNv9)
- (206) *„Maminka už vypadá líp, co říkáš?“ pokračoval tiše. „Měl jsem o maminku strach. Ale nejhorší má myslím už za sebou.“* (SYNv9)

Funkci časového kvantifikátoru mívá i částice *ještě*, srov. výše doklad (202), obsahující spojení *ještě spí*. Časově kvantifikační význam je v takových případech výraznější než u částice *ještě* v důsledku toho, že tu částice vyjadřuje trvání. Rozsah děje je dán „sečtením“ fáze děje odpovídající presupozici (*ještě spí* → *spal už předtím*) a fáze děje odpovídající vlastnímu významu (*ještě spí* → *spí i nyní*).

V jakých užitích jsou částice *už* a *ještě* významově blízké částici *také* (a rovněž částici *znovu*, probírané níže) a v jakých jsou jí naopak (poměrně) vzdálené? Jak už bylo naznačeno výše: K částici *také* má nejbližší částice *ještě*, a sice tam, kde jde o prostou adici prvků: *kromě sirek si koupil ještě zapalovač*. Blízko k ní má také při stupňování vlastnosti (*bylo suché jaro a ještě sušší léto*) a při vyjádření trvání (*ještě spí*). Částice *už* je vůči částici *také* významově vzdálenější než částice *ještě*, jak v případech, kdy spouští presupozici (*už nespí*), tak v případech, kdy presupozici nespouští (*narodilo se už dvacet tři tisíc dětí*). Všechny zmíněné částice, resp. typy jejich užití však spojuje kvantitativní aspekt jejich významu; ten ale není jednotný ani ve smyslu ontologickém (srov. alespoň rozdíl mezi entitativní kvantifikací a časovou kvantifikací: *všichni mi kamarádi se oženili, tak se také ožením* vs. *bylo skoro poledne, ale dědeček ještě spal*), ani pokud jde o markantnost daného aspektu.

5.2.10.2 *Znovu, znova, zase, opět*

Aditivní význam má nejen částice *také* a částice *ještě* (v některých typech užití), ale rovněž iterativní adverbia *znovu*, *znova*, *zase* a *opět*.

Poznámka ke slovnědruhovému hodnocení: Domnívám se, že žádný z výrazů probíraných v kap. 5.2.10 nelze zcela jednoznačně zařadit k příslovcím nebo k částicím. S příslovcí mají tyto výrazy společné to, že (více nebo méně) ovlivňují pravdivostní hodnotu věty, s částicemi *zase* to, že nejsou větnými členy, popř. je jejich větněčlenský status sporný. Výrazy *znovu*, *znova* hodnotím jako příslovce z těchto důvodů:

- Ve větě typicky závisejí na slovesu. Výrazy *také* a *jenom*, které hodnotím jako částice, se typicky vztahují k nominální frázi (máme-li na mysli *jenom* s významem omezovacím), i když se mohou vztahovat rovněž ke slovesu.
- Lze je interpretovat jako příslovečné určení způsobu, zvláště v některých užitích: *Musel své obydlí vybudovat úplně znovu. – Jak ho musel vybudovat?* Na částice *také* a *jenom* se podobně zeptat nelze.
- Mohou být v dosahu operátoru negace: *Znova už sem nechod.* V dosahu negace ovšem může být také výraz *jenom*: *Nejezdil jenom na motorce, ale také na kole.*

Pro výrazy *zase* a *opět* platí charakteristika a), ale neplatí pro ně charakteristika b) a c) (poznámky k bodu c) viz dále). Kvůli jejich částečným synonymiím s výrazy *znovu*, *znova* je však hodnotím také jako příslovce.

Jde tu však o aditivnost jiného druhu. Výraz *znovu* presuponuje paralelní propozici, která se od primární propozice zpravidla odlišuje jen svou časovou deixí, tj. mimojazykové entity, které odpovídají jednotlivým prvkům propozice, jsou tytéž (srov. odlišnou sémantiku částice *také*, která vyžaduje, aby se obě propozice v jistém prvku odlišovaly).

- (207) *Město hledá kupce pro nemovitost už od března letošního roku. „Hotel nabídneme ke koupi znova. Určitě chceme najít podmínky, které budou přijatelné pro město i pro případného zájemce,“ dodal Hendrych.* (SYNv9)

V dokladu (207) adverbium *znovu* presuponuje „hotel jsme nabídli ke koupi v t_j ; $t_j < t_i$ “ (t_i je časem děje primární propozice). Zatímco aktualizační funkce částice *také* je determinována strukturou presupozice, tj. kontrastním vztahem mezi paralelními ději (viz kap. 5.2.3), aktualizační funkce adverbia *znovu* strukturou presupozice ovlivněna není – v důsledku toho, že paralelní propozice s výjimkou časové deixe neobsahují žádný diferenční element. Relevantní je však pozice adverbia v povrchovém slovosledu, srov.:

- (208) *Petr si znova koupil motorku.*

- (209) *Petr si koupil znova motorku.*

V obou příkladech je spuštěna stejná presupozice, věty však zcela synonymní nejsou: ve větě (209) je na rozdíl od věty (208) zdůrazněn kontrastivní vztah mezi motorkou a dalšími předměty, které si Petr mohl koupit (a zřejmě nekoupil).

Zatímco částice *také* vyžaduje, aby paralelní propozice byla zahrnuta v aktivním kontextu, příslovce *znovu* a jeho synonyma často odkazují jen ke kontextu pasivnímu (na nějž recipient není aktivně zaměřen); není tudíž překvapivé, že akomodace kontextu je u příslovcí *znovu*, *znova*, *zase* a *opět* běžnějším jevem než u částice *také*. Např.:

- (210) *OTEPEĀĀ / PRAHA – Lyžař Lukáš Bauer znova úspěšně atakoval stupně vítězů, opět byl druhý, ale tentokrát ztrácel na vítěze ještě méně než na Silvestra v Novém Městě.* (SYNv9)

- (211) *Bývalý narkoman se musí znova učit pracovat, studovat, zacházet s penězi, komunikovat s lidmi (...).* (SYNv9)

Doklad (211) je zajímavý tím, že v něm výraz *znova* lze interpretovat dvojitým způsobem: ve smyslu *dříve už se učil pracovat, studovat... nebo ve smyslu dříve už uměl pracovat, studovat...* Věty s adverbii *znovu*, *znova* však obecně mívají méně potenciálních významů než věty s částicí *také* (což opět souvisí s absencí diferenčního elementu paralelních propozic). Více než jednu presupozici implikují např. některé věty s modálním slovesem:

- (212) *Petr si znova chtěl koupit motorku.*

V uvedeném příkladu jsou projektovány presupozice $p_1 =$ „Petr si koupil motorku v t_j ; $t_j < t_i$ “ a $p_2 =$ „Petr si chtěl koupit motorku v t_j ; $t_j < t_i$ “.

Adverbia *znovu*, *znova* mají dvojí skopus rovněž v některých záporných větách, srov.:

(213) *Petr si motorku znovu nekoupil.*

(214) *Petr si znovu nekoupil motorku.*

Věta (213) je dvojnásobná: popírá se buď propozice „Petr si znovu koupil motorku“, nebo propozice „Petr si koupil motorku“. Jinými slovy, adverbium *znovu* buď je, nebo není v dosahu negace. V prvním případě je polarita paralelních propozic opačná (Petr si koupil motorku v čase t_1 ; není pravda, že si ji koupil rovněž v čase t_1), v druhém případě jsou obě propozice záporné (Petr si nekoupil motorku v čase t_1 ani v čase t_1). Příklad (214) je při neutrální intonaci zřejmě jednoznačný: záporná je primární větná propozice i presupozice. Negace se také může dotýkat samotné presupozice, případně presupozice i propozice odpovídající vlastnímu významu věty. Takové užití je však možné nejspíše jen tehdy, jde-li o korekci mylného předpokladu komunikačního partnera (srov. poznámku o metalingvistické negaci v kap. 4.2.1), např.:

(215) *Petr si znovu koupil motorku. – Pleteš se. Petr si motorku nekoupil znovu, ale poprvé v životě.*

(216) *Petr si znovu koupil motorku. – To je nesmysl, Petr si motorku znovu nekoupil. Ani teď, ani nikdy předtím.*

Adverbia *zase*, *opět* na rozdíl od adverbí *znovu*, *znova* nemohou být v dosahu operátoru negace. Příklad (217) tak na rozdíl od příkladu (213) není dvojnásobný, srov.:

(217) *Petr si motorku zase/opět nekoupil.*

To naznačuje, že výrazy *zase*, *opět* jsou „méně příslovci“ než výrazy *znovu* a *znova*, tj. že se svými vlastnostmi přibližují k částicím (schopnost být v dosahu negace je typická pro autosémantické slovní druhy plnící větněčlenskou funkci; není zcela typická pro částice). Nic na tom nemění ani skutečnost, že výrazy *zase*, *opět* lze stejně jako výrazy *znovu*, *znova* popřít pomocí metalingvistické negace. Takové popření umožňují i částice *jenom* a *také* (viz níže) a další sysémantika (např. předložky: *nepracoval pro stát, ale proti státu*).

(218) *Petr si zase koupil motorku. – Pleteš se. Petr si motorku nekoupil zase, ale poprvé v životě.*

Věty s příslovci *znovu*, *znova*, *opět* a *zase* mohou konkurovat větám s částicemi *též*, *taktéž*, *rovněž* nebo *i*, pokud se daná aditivní částice vztahuje k časovému určení, např.:

(219) *Včera jsem si zase koupil croissant.*

(220) *Včera jsem si TAKÉ koupil croissant.*

(221) *I včera jsem si koupil croissant.*

V podobné funkci může vystupovat rovněž částice *už*:

(222) *Croissant jsem si koupil už včera.*

5.2.10.3 *Jenom, jen, pouze, toliko*

Funkčním protikladem částice *také* je částice *jenom* (*jen, pouze, knižní toliko*). Její funkce není aditivní, ale naopak restriktivní: vyjadřuje exkluzivnost, tj. fakt, že vlastnost (dějovou nebo nedějovou) připisovanou entitě, k níž referuje fráze uvozená částicí, nelze připsat žádné jiné entitě. Např. ve větě (223) částice *jenom* vyjadřuje, že kromě motorky neexistuje jiná entita, kterou si Petr koupil.

(223) *Petr si koupil jenom motorku.*

Opozitnost částic *jenom* a *také* (resp. jejich významových ekvivalentů) naznačují doklady typu (224), v nichž je ztvárněn protiklad mezi aplikací jisté vlastnosti (děje) na jeden objekt a na více než jeden objekt:

(224) *Budete to chtít doložit jenom policii nebo i veřejnosti?* (SYNv9)

Na rozdíl od Horna (1969) se nedomnívám, že by částice *jenom* v pozitivních (afirmativních) větách vždy spouštěla presupozici (ve smyslu mého vymezení presupozice jako informace předem dané, viz kap. 4). Podle Hornova pojetí by věta (223) měla (jako vlastní význam) vyjadřovat „Petr si nekoupil nic jiného než motorku“ a presuponovat „Petr si koupil motorku“. Uvedená věta však, domnívám se, nutně (za všech okolností) nevyžaduje, aby propozice „Petr si koupil motorku“ byla zahrnuta v kontextu sdíleném účastníky komunikace. Věta (223) sice může odpovídat na otázky *Co ještě si Petr koupil kromě motorky?*, příp. *Koupil si Petr kromě motorky ještě něco jiného?*, ale stejně tak může být odpovědí na otázky *Co si Petr koupil?* nebo *Co Petr udělal?*. Zdá se mi, že někdy je komunikačně relevantní především negativní význam, který je přisouditelný částici *jenom*, zatímco jindy je relevantní spíše (pozitivní) informace, kterou vyjadřuje zbytek věty. Srov. následující doklady:

(225) (...) *v šeru přitom zahlédl černou tabulku, pověšenou na železném sloupku šibenice nad jeho lůžkem. Překulil se až ke zdi, opřel se o ni a polo leže, polo sedě četl nápis: CYRIL DUŠA 15. 5. 1905. Pod tím bylo naškrábáno něco, čemu rozuměli jenom lékaři.* (SYNv9)

(226) *Připravte si ne příliš horkou lázeň (35 °C) a ponořte do vody jenom prsty.* (SYNv9)

V dokladu (225) je informace, že lékaři rozuměli nápisu na tabulce nad lůžkem, málo překvapivá, dalo by se říci, že se předpokládá, je presuponována (v pragmatickém smyslu). Bez částice *jenom* by věta *čemu rozuměli jenom lékaři* zněla nepřirozeně. Uvedená věta odpovídá spíše na otázku *Kdo kromě lékařů rozuměl nápisu?* než na otázku *Kdo rozuměl nápisu?*, a místo ní by mohla být přirozeně užita věta s explicitní negací, např.: *čemu nerozuměl nikdo kromě lékařů*. Doklad (226) je odlišný: Ponoření prstů do vody se nepředpokládá, věta je spíše odpovědí na otázku *Co se má ponořit do vody?* (příp. *Co se má s vodou udělat?*) než na otázku *Co se má ponořit do vody kromě prstů?*. Užití explicitní negace by tu působilo nepřirozeně: *neponořujte do vody nic jiného než prsty*. Částici *jenom* lze navíc z věty *ponořte do vody jenom prsty* vypustit, exkluzivní význam by pak byl implikován ohniskem věty.

Horn (1969) vymezuje presupozici jako propozici nedotčenou operátorem negace. Pověšme si, že jazykovou negaci lze na větu (223) aplikovat různým způsobem, srov.:

(227) *Není pravda, že Petr si koupil jenom motorku. Koupil si také auto.*

(228) *Petr si nekoupil jenom motorku, ale také auto.*

(229) *Petr si nekoupil jenom motorku. Všechno ostatní si koupil.*

V příkladu (227) se popírá propozice y = „kromě motorky neexistuje nic, co si Petr koupil“ (\rightarrow „kromě motorky existuje ještě něco dalšího, co si Petr koupil“), propozice x = „Petr si koupil motorku“ se negace nedotýká. Tých význam lze vyjádřit běžnou větnou negací, srov. příklad (228). Negační prefix lze v daném případě přesunout ze slovesa na částici: *Petr si koupil nejen motorku...* V obou příkladech se propozice x chová jako presupozice:¹⁴⁴ není zasažena operátorem negace a je (typicky) zahrnuta v kontextu sdíleném komunikanty, tj. má povahu předem dané informace.¹⁴⁵ Příklad (229) je odlišný, v logickém smyslu nejde vlastně o negaci věty (223): popírá se v něm propozice x (\rightarrow „Petr si nekoupil motorku“) a vnitřní složka propozice y (\rightarrow „kromě motorky neexistuje nic, co si Petr **nekoupil**“). Pokud jde o logickou negaci, je tedy příklad (229) v souladu s Hornovým pojetím, tj. propozice x má povahu presupozice. Srov. příklad (230), v němž je stejně jako v příkladu (229) implikována propozice „Petr si nekoupil motorku“.

(230) *Není pravda, že si Petr nekoupil jenom motorku. Nekoupil si i různé další věci.*

Domnívám se ale, že propozice „Petr si nekoupil motorku“ implikovaná větou (229) nemá povahu presupozice vždy, za všech okolností, máme-li na mysli presupozici ve smyslu předem dané informace. Věta (229) totiž může být odpovědí na otázku *Co si Petr nekoupil?* nebo na otázku *Co ještě si Petr nekoupil kromě motorky?*, a jen v druhém případě (pravděpodobně méně běžném) má propozice „Petr si nekoupil motorku“ povahu presupozice. Srov. výše analogickou dvojí interpretaci pozitivní věty (223) *Petr si koupil jenom motorku*.

Částice *také* se ve vztahu k negaci chová odlišně, srov.:

(231) *Není pravda, že Petr si koupil také motorku.*

(232) *Petr si nekoupil také motorku.*

V souvětí (231) se popírá propozice x = „Petr si koupil motorku“, propozice (presupozice) p = „existuje ještě něco dalšího kromě motorky, co si Petr koupil“ se negace

¹⁴⁴ Z hlediska recipienta je součástí toho, co se předpokládá/očekává, pravděpodobně také restrikce děje odpovídající výrazu *jenom*: mluvčí říká, že není pravda, že si Petr koupil jenom motorku, na základě toho, že lze předpokládat/očekávat, že si Petr koupil jenom motorku. Takové předpoklady ovšem nejsou presupozicemi toho druhu, o jakých v této knize pojednávám.

¹⁴⁵ Problém je ovšem v tom, že pozitivních větách typu *Petr si koupil jenom motorku* propozice x povahu předem dané informace nutně nemá, srov. výše.

nedotýká.¹⁴⁶ Ve větě (232) je negována propozice x a vnitřní složka presupozice p (\rightarrow „existuje ještě něco dalšího kromě motorky, co si Petr **nekoupil**“); v logickém smyslu tedy nejde o negaci věty *Petr si koupil také motorku*. Příklady (229) a (232) jsou na rozdíl od příkladů (227) a (231) analogické: v příkladech (229) a (232) je negován děj obou vyjádřených/implikovaných propozic (vyjádřitelný slovesem *koupit*), zatímco v příkladech (227) a (231) je negována vždy jiná propozice (v příkladu (227) propozice vyjádřená částicí *jenom*, v příkladu (231) propozice vyjádřitelná toutéž větou bez částice). Rozdíl je však v tom, že ve větě (232) částice *také* spouští presupozici za všech okolností (bez ohledu na kontext), kdežto ve větě (229) částice *jenom* spouští presupozici jen v některých kontextech, srov. výše. Věta s částicí *také* a běžnou větnou negací navíc zřejmě nemůže vyjadřovat totéž co konstrukce *Není pravda, že...* s částicí *také* ve vedlejší větě (srov. příklady (231) a (232)), zatímco věta s částicí *jenom* a běžnou větnou negací tuto schopnost má (srov. příklady (227) a (228)).

V některých typech struktur se částice *také* v kombinaci s běžnou větnou negací chová jinak, než jak bylo popsáno výše. V souvětích s faktovým predikátem v řídící větě (*jsm rád, že...; mrzí mě, že... aj.*) a v doplňovacích otázkách uvozených výrazem *proč* není presupozice asociovaná s částicí *také* větnou negací vůbec dotčena (jinak řečeno, presupozice je „pozitivní“), srov.:

(233) *Je škoda, že si Petr nekoupil také motorku.*

(234) *Proč si Petr nekoupil také motorku?*

Existují rovněž kontexty, v nichž se nepopírá primární propozice, ale naopak (pouze) presupozice spojená s částicí *také*. Nejde tu ovšem o běžnou negaci, ale o negaci metalingvistickou, srov. výše poznámky k příslovci *znovu*.

(235) *Petr si koupil také motorku. – Nemáš pravdu. Petr si nekoupil TAKÉ motorku, ale JENOM motorku.*

V jiných jazycích může být vztah ekvivalentu presupoziční částice *také* k operátoru negace odlišný než v češtině. Soames (2009, s. 16) upozorňuje, že anglickou částicí *too* v některých kontextech význam negace nezasahuje, např.:

(236) A: *The deans criticized the President.* – B: *But THE PROFESSORS didn't criticize him too.*
(A: *Děkani kritizovali prezidenta.* – B: *Ale profesoři ho (*také) nekritizovali.*)

V češtině částicí *také* analogickým způsobem užít nelze.

Věta *Petr si koupil jenom motorku* tedy vyjadřuje propozici $x =$ „Petr si koupil motorku“ a propozici $y =$ „kromě motorky neexistuje nic dalšího, co si Petr koupil“. Jednotliví autoři se shodují na tom, že propozice y je vlastním významem dané věty, avšak liší se v hodnocení povahy propozice x : podle Horna (1969) jde o presupozici

¹⁴⁶ Ve skopusu částice *také* (ve funkci spouštěče presupozice) zřejmě nemohou být složky věty syntakticky nadřazené větě, v níž je částice vyjádřena.

(viz výše), podle Geurtse a van der Sandta (2004) jde o propozici vyplývající z kombinace vlastního významu věty a existenční presupozice (v daném případě „existuje někdo, kdo si koupil motorku“), podle van Rooije a Schulz(ové) (2007), Ippolito(vé) (2008) aj. propozice x vyplývá z kombinace vlastního významu a konverzační implikatury („existuje někdo, kdo si koupil motorku“; kdyby platilo silnější tvrzení *Nikdo si nekoupil motorku*, mluvčí by použil právě je). Podle těchto analýz se propozice vyjádřitelná větou bez částice (x = „Petr si koupil motorku“) z věty jen vyrozumívá, není větou přímo sdělována. Podle očekávání by tedy ve srovnání s propozicí asociovanou s částicí (y = „kromě motorky neexistuje nic dalšího, co si Petr koupil“) mělo jít o propozici komunikačně méně závažnou. Doklad (226) (viz výše) naznačuje, že tomu tak vždy není: komunikačně dominantní nemusí být jen propozice y , může to být rovněž propozice x (pokud je podstatnější to, jakou má příslušná entita vlastnost, než to, že danou vlastnost nemají žádné další entity), příp. dominantní propozici nelze jednoznačně určit. Jinak je třeba hodnotit věty, v nichž je propozice reprezentovaná částicí v dosahu operátoru negace, jako v příkladu (228), zopakovaném níže jako (237).

(237) *Petr si nekoupil jenom motorku, ale také auto.*

Zdá se mi, že „exkluzivní“ propozice je v takových případech vždy komunikačně dominantní, vždy jde nepochybně o (negovaný) vlastní význam věty, kdežto propozice vyjádřitelná větou bez částice odpovídá dané, známé (nebo přinejmenším málo překvapivé) informaci a má povahu presupozice; viz také kap. 5.2.8.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Odlišného chování částice *only* v kladných a záporných větách si všimá řada autorů. Např. podle Ippolito(vé) (2008) částice *only* spouští v kladných větách konverzační implikaturu, protože příslušná propozice je zrušitelná (*Je možné, že jenom Martin si koupil motorku, ale možná ani ten ne*), zatímco v záporných větách spouští presupozici, protože příslušná propozice není zrušitelná. Výše jsem ale upozornil na to, že ani v záporných větách nemá implikovaná propozice vždy povahu presupozice, viz komentář k příkladu (229).

6

Experimentální dotazník

6.1 Zadání dotazníku. Účel průzkumu

Experimentu se zúčastnilo 28 respondentů; vyplňovali jej anonymně prostřednictvím internetové aplikace www.surveygizmo.com. Dotazník obsahoval 23 dialogů složených ze 3 replik: repliky mluvčího A a dvou alternativních reakcí mluvčího B, označených jako B1, B2. Repliky mluvčího A byly tvořeny větou (souvětím) zahrnující(m) spouštěč presupozice a neveridický operátor. Repliky mluvčího B vyjadřovaly neochotu B akomodovat kontext presupozicí asociovanou s replikou mluvčího A. Replika B1 zaměřovala presupozici nedotčenou neveridickým operátorem, alternativní replika B2 se vztahovala k presupozici tímto operátorem zasažené. Úkolem respondentů bylo hodnotit přirozenost dvojic replik A–B1, A–B2 stupni 1, 2 nebo 3 (1 = reakce zcela nepřirozená, 3 = reakce zcela přirozená). Každý respondent hodnotil 10 náhodně vybraných dialogů.

Dotazník představuje aplikaci von Fintelova dialogového testu, jehož smyslem je rozlišení presupozic od ostatních informačních složek věty (srov. von Fintel, 2004; podrobněji viz v úvodu knihy). Inspiroval jsem se experimentálními dotazníky Xue a Oney (2011) a Cumminse a kol. (2013), srov. kap. 3.7. Dotazník byl založen na předpokladu, že kontext je akomodován touž propozicí, která je obsahem presupozice. Vzhledem k tomu, že repliky mluvčího A byly vysloveny „mimo kontext“, lze předpokládat, že respondenti hodnotili presupozice samotných vět (souvětí). Pokud byla reakce mluvčího B respondenty hodnocena jako nepřirozená, naznačuje to, že akomodace daného typu se v komunikaci neuzívá – zřejmě proto, že izolovaná věta (souvětí) s příslušnou presupozicí není asociovaná.

6.2 Položky dotazníku. Data získaná v průzkumu

U každé položky je uveden počet respondentů, kteří ji hodnotili, a průměrné hodnocení pro každou z reakcí.

1. A: Ve stanu nespaly Petrovy děti.
počet odpovědí: 10
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,8
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr nemá děti.
průměrná známka: 1
2. A: Petrovy děti nespaly ve stanu.
počet odpovědí: 14
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,71
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr nemá děti.
průměrná známka: 1,14
3. A: Martin si myslí, že ve stanu spaly Petrovy děti.
počet odpovědí: 11
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,91
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Martin si myslí, že Petr má děti.
průměrná známka: 1,18
4. A: Martin si myslí, že Petrovy děti spaly ve stanu.
počet odpovědí: 15
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,67
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Martin si myslí, že Petr má děti.
průměrná známka: 1,27
5. A: Je možné, že ve stanu spaly Petrovy děti.
počet odpovědí: 10
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,6
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že je možné, že Petr má děti.
průměrná známka: 1,2
6. A: Je možné, že Petrovy děti spaly ve stanu.
počet odpovědí: 15
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,73
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že je možné, že Petr má děti.
průměrná známka: 1

7. A: Martin si myslí, že Petr si TAKÉ koupil motorku.¹⁴⁸
počet odpovědí: 13
B1: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Petra si koupil motorku.
průměrná známka: 2,46
B2: Počkej chvilku. Netušil jsem, že Martin si myslí, že někdo kromě Petra si koupil motorku.
průměrná známka: 1,54
8. A: Martin si myslí, že Petr přestal kulhat.
počet odpovědí: 10
B1: Počkej chvilku. Netušil jsem, že Petr kulhal.
průměrná známka: 2,9
B2: Počkej chvilku. Netušil jsem, že Martin si myslí, že Petr kulhal.
průměrná známka: 1,6
9. A: Martin se TAKÉ bude dívat na televizi.
počet odpovědí: 14
B1: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina se díval/dívá na televizi.
průměrná známka: 2,14
B2: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina se bude dívat na televizi.
průměrná známka: 2,14
10. A: Martin se bude TAKÉ dívat na televizi.
počet odpovědí: 15
B1: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina se díval/dívá na televizi.
průměrná známka: 1,93
B2: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina se bude dívat na televizi.
průměrná známka: 2,33
11. A: Martin si TAKÉ koupí motorku.
počet odpovědí: 4
B1: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina si koupil motorku.
průměrná známka: 2
B2: Počkej chvilku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina si koupí motorku.
průměrná známka: 2,25

¹⁴⁸ Respondenti z důvodu mého opomenutí nebyli informováni o tom, že verzálky indikují přízvučnost částice *také* (a mínusky její nepřízvučnost). Předpokládám ale, že jejich odpovědi tím ovlivněny nebyly: reakce B1 i reakce B2 shodně zaměřují buď presupozici asociovatelnou s přízvučnou částicí *také*, nebo presupozici asociovatelnou s nepřízvučnou částicí *také*.

12. A: Martin si TAKÉ chtěl koupit motorku.
počet odpovědí: 18
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina si koupil motorku.
průměrná známka: 2,17
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina si chtěl koupit motorku.
průměrná známka: 2,44
13. A: Martin si chtěl TAKÉ koupit motorku.
počet odpovědí: 17
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina si koupil motorku.
průměrná známka: 1,94
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Martina si chtěl koupit motorku.
průměrná známka: 2,29
14. A: Petr si chtěl koupit také motorku.
počet odpovědí: 13
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si koupil něco kromě motorčky.
průměrná známka: 2,08
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si chtěl koupit něco kromě motorčky.
průměrná známka: 2,08
15. A: Petr si TAKÉ nekoupil motorku.
počet odpovědí: 16
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Petra si koupil motorku.
průměrná známka: 1,19
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Petra si nekoupil motorku.
průměrná známka: 2,75
16. A: Martin si myslí, že Petr si znova koupil motorku.
počet odpovědí: 14
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku koupil už dřív.
průměrná známka: 2,64
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Martin si myslí, že Petr si motorku koupil už dřív.
průměrná známka: 1,64
17. A: Petr si znova chtěl koupit motorku.
počet odpovědí: 18
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku koupil už dřív.
průměrná známka: 2,17
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku chtěl koupit už dřív.
průměrná známka: 2,22

18. A: Petr si chtěl znova koupit motorku.
počet odpovědí: 12
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku koupil už dřív.
průměrná známka: 2,58
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku chtěl koupit už dřív.
průměrná známka: 2,08
19. A: Petr si motorku znova nekoupil.
počet odpovědí: 9
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku koupil už dřív.
průměrná známka: 2,11
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku nekoupil už dřív.
průměrná známka: 2,22
20. A: Petr si znova motorku nekoupil.
počet odpovědí: 14
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku koupil už dřív.
průměrná známka: 1,86
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr si motorku nekoupil už dřív.
průměrná známka: 2,14
21. A: Martin si myslí, že Petr ukradl svému bratrovi hodinky.
počet odpovědí: 12
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petrův bratr měl hodinky.
průměrná známka: 1,75
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Martin si myslí, že Petrův bratr měl hodinky.
průměrná známka: 1,42
22. A: Pokud přestane pršet, půjdu s Petrovými dětmi na procházku.
počet odpovědí: 14
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že Petr má děti.
průměrná známka: 2,64
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že pokud přestane pršet, Petr má děti.
průměrná známka: 1,21
23. A: Petr si TAKÉ nechtěl koupit motorku.
počet odpovědí: 4
B1: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Petra si nekoupil motorku.
průměrná známka: 1,25
B2: Počkej chvílku. Netušil jsem, že někdo kromě Petra si nechtěl koupit motorku.
průměrná známka: 3

6.3 Interpretace získaných dat

Smyslem dotazníku bylo ověření několika předpokladů. Uvádím je níže spolu s vyhodnocením výsledků dotazníku.

- a) Většina spouštěčů (určité deskripce, posesivní adjektiva, fázová slovesa, mutační slovesa aj.) je asociována s presupozicí nedotčenou neveridickým operátorem (negací, slovesem propozičního postoje, modálním výrazem aj.).

Tento předpoklad se potvrdil. Srov. položky 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 21, 22, v nichž reakce B2 zahrnuje neveridický operátor. Dané reakce jsou hodnoceny jako málo přijatelné či zcela nepřijatelné, průměrné známky jsou v rozsahu 1 až 1,6.

- b) Projekci presupozic ovlivňuje to, zda je spouštěč presupozice vyjádřen v základu věty, nebo v jejím ohnisku. Pokud je vyjádřen v základu, projekce presupozice nezasažené neveridickým operátorem je „stabilnější“, než když je vyjádřen v ohnisku. Srov. položky 1 a 2; 3 a 4; 5 a 6 (spouštěč presupozice je vyjádřen v ohnisku vs. v základu).

Tento předpoklad se nepotvrdil. Nezdá se, že by vnímání presupozice bylo ovlivněno aktuálněčlenskou funkcí spouštěče. Rozdíl v průměrném hodnocení reakcí lišících se aktuálním členěním nepřesahuje hodnotu 0,3.

- c) V kladných větách s modálním slovesem spouštějí částice *také* a adverbium *znova* přinejmenším dvě presupozice: jedna je operátorem zasažena, druhá nikoli. Srov. položky 12, 13, 14, 17, 18. Totéž platí pro věty s morfologickým futurem. Srov. položky 9, 10, 11. Pokud je neveridický operátor vyjádřen ve větě syntakticky nadřazené, projektována je jen presupozice operátorem nezasažená. Srov. položky 7, 16.

Tyto předpoklady se v zásadě potvrdily, oba typy reakcí byly hodnoceny jako podobně přirozené (průměrné bodové hodnocení všech reakcí bylo v rozsahu 1,93 až 2,58). Neprokázalo se, že by na projekci presupozic mělo vliv pořadí modálního/pomocného slovesa a spouštěče presupozice v povrchovém slovosledu. Věty s analytickým a syntetickým futurem hodnotili respondenti podobně.

- d) V záporných větách částice *také* spouští zápornou presupozici. Srov. položku 15.

Tento předpoklad se potvrdil, viz nízké bodové ohodnocení reakce B1 a vysoké bodové ohodnocení reakce B2.

- e) Adverbium *znova* může v záporných větách spouštět presupozici kladnou nebo zápornou, v závislosti na organizaci věty. Věta 19 je dvojnásobná, věta 20 je při neutrální intonaci jednoznačná.

Tento předpoklad se potvrdil, s výjimkou toho, že rovněž věta 20 byla vnímána jako dvojnásobná (obě reakce dostaly nepřilíš odlišné bodové ohodnocení).

- f) V záporných větách je relevantní pořadí částice *také* a modálního slovesa: pokud částice sloveso předchází, projektována je jen presupozice jeho významem zasažená. Srov. položku 23.

Tento předpoklad se potvrdil, viz přijatelnost reakce B2 a nízkou přijatelnost reakce B1. Danou položku ovšem hodnotili pouze 4 respondenti.

Výsledky dotazníku pochopitelně nelze přeceňovat: Je možné, že někteří respondenti spíše než přirozenost dialogů hodnotili přirozenost samotných reakcí (strukturně složitější repliky se jeví jako méně přirozené). Celkový počet respondentů byl relativně nízký. Někteří účastníci ankety měli bohemistické, popř. obecně lingvistické vysokoškolské vzdělání, jiní nikoli; ve výše uvedeném přehledu tento rozdíl není zohledněn. Vztahem mezi průměrným hodnocením a hodnocením jednotlivých respondentů jsem se nezabýval.¹⁴⁹

Promluvy mluvčího A nebyly zasazeny do žádného kontextu; to v zásadě vylučovala povaha jednotlivých dialogů – reakce mluvčího B indikovaly selhání presupozice, tj. neshodu mezi kontexty, jimiž oba mluvčí disponovali. Budeme-li předpokládat, že 1) recipient přisoudí izolované větě obsahující neveridický operátor (*Martin si myslí, že ve stanu spaly Petrovy děti*) presupozici tímto operátorem nedotčenou („Petr má děti“), jak naznačují některé položky dotazníku (srov. výše bod a)), zatímco 2) téže větě vyslovené v kontextu, který obsahuje propozici „Martin si myslí, že Petr má děti“ (a je známo, že Petr děti nemá), přisoudí presupozici daným neveridickým operátorem zasaženou, tak skutečnost 1) nelze pokládat za důkaz toho, že v případech typu 2) recipient nejprve konstruuje presupozici operátorem nezasaženou a posléze ji modifikuje, tj. daný operátor do ní doplní, tedy že při recepci věty není přímo konstruována presupozice zasažená neveridickým operátorem. Hypotéza o modifikaci presupozic „pod tlakem kontextu“, prezentovaná v této knize, tak výše uvedeným dotazníkem nejspíše ověřena nebyla. Totéž lze říci o hypotéze o projekci skupiny presupozic a následném zrušení „nevyhovujících“ presupozic (srov. výše bod c)). Ani v tomto případě nelze vyloučit, že recipient při užití věty v kontextu nekonstruuje pouze jedinou presupozici, takovou, která může být daným kontextem splněna; např. u věty *Petr si chtěl znovu koupit motorku* by se na pozadí kontextu obsahujícího propozici „Petr si před rokem chtěl koupit motorku“ jednalo o presupozici „Petr si chtěl motorku koupit už dřív“. Přinejmenším ale výsledky dotazníku nenaznačily, že by obě hypotézy nemohly platit z toho důvodu, že recipient přisuzuje presupozici zasaženou neveridickým operátorem – a právě jen tu – už izolovaným větám s tímto operátorem, tedy například: větě *Martin si myslí, že ve stanu spaly*

¹⁴⁹ Pokud např. deset respondentů z deseti přisoudí replice stupeň 2, jde o jiný výsledek, než když pět respondentů hodnotí repliku stupněm 1 a dalších pět jí přiřadí stupeň 3 – třebaže průměrné hodnocení je v obou případech totožné.

Petrovy děti presupozici „Martin si myslí, že Petr má děti“; větě *Petr si chtěl znovu koupit motorku* presupozici „Petr si chtěl motorku koupit už dřív“. (Hypotéza o modifikaci presupozic neveridickými operátory by nemohla platit zkrátka proto, že by neexistoval důvod, proč presupozice takto modifikovat. Hypotéza o projekci skupiny presupozic a následném zrušení „nevyhovujících“ presupozic by byla vyloučena na základě toho, že by nebyly žádné nevyhovující presupozice.) Domnívám se, že i takovéto „vyloučení možnosti neplatnosti“ uvedených hypotéz má svoji badatelskou hodnotu.

7

Závěr

Pojetí presupozic, které bylo v této knize představeno, lze označit jako **sémanticko-pragmatické**. Sémantické je v tom smyslu, že presupozice jsou připisovány jazykovým prostředkům různých rovin jazyka jako jejich (zpravidla) implikované významy. Zabýváme-li se však otázkou splňování presupozic, je třeba vedle těchto významů brát v potaz rovněž kontext, na jehož pozadí je příslušná věta užitá – a zde se již dostáváme do oblasti pragmatiky. Pojem presupozice nelze ztotožňovat s pojmem implikace: jednak proto, že ne každá presupozice je ztvárněna implicitně (např. u faktových sloves: *věděl, že udělal chybu*), jednak proto, že ne každá implikace má povahu presupozice. V čem spočívá rozdíl mezi presupozicemi a dalšími typy implikací? V mém pojetí je význam implikovaný (nebo vyjádřený) jako presupozice současně souborem požadavků, které věta klade na kontext svého užití. Tento pohled je v jistém smyslu kombinací přístupu Karttunena a Peterse (1979) a dalších (presupozice pojatá jako implikace či implikatura, tedy význam, který vyplývá z užití jistého prostředku) s přístupem I. Heim(ové) (1983b) (presupozice pojatá jako soubor požadavků na kontext). Jako presupozice je typicky ztvárněna informace, kterou mluvčí prezentuje jako předem danou, komunikantům známou, „samozřejmou“. To vede k otázce, jaký je vztah mezi presupozicemi a aktuálním členěním věty. Předpokládám, že kontextová zapojenost složek je jedním ze spouštěčů presupozic. V obecné rovině platí, že presupozice odpovídá informaci, která je zahrnuta v kontextu sdíleném účastníky komunikace. Rozsah relevantního kontextu však u jednotlivých spouštěčů není stejný: většina spouštěčů implikuje slabší požadavek na zahrnutost propozice ve zkušenostním kontextu (souboru sdílených znalostí), některé spouštěče (kontextová zapojenost složek, částice *také*) však vyžadují zahrnutost propozice v aktivním kontextu; srov. Kripke (2009). Jelikož aktivní kontext je podmnožinou zkušenostního kontextu, je při splnění silnějšího požadavku triviálně splněn i požadavek slabší.

Vydeme-li z dynamické sémantiky v pojetí I. Heimové, můžeme říci: Aby primární propozice věty (propozice, která je větou přímo, explicitně tvrzena, tj. odpovídá vlastnímu významu věty) mohla být připojena ke kontextu sdílenému účastníky komunikace, musejí být splněny všechny větné presupozice, které jsou v primární propozici sémanticky zahrnuty. Presupozice je splněna jedině tehdy, je-li propozice p , která je obsahem presupozice, součástí kontextu, srov. výše. Pokud kontext propozici p nezahrnuje, lze jej akomodovat, tj. propozici p ke kontextu přiřlenit. V modelu,

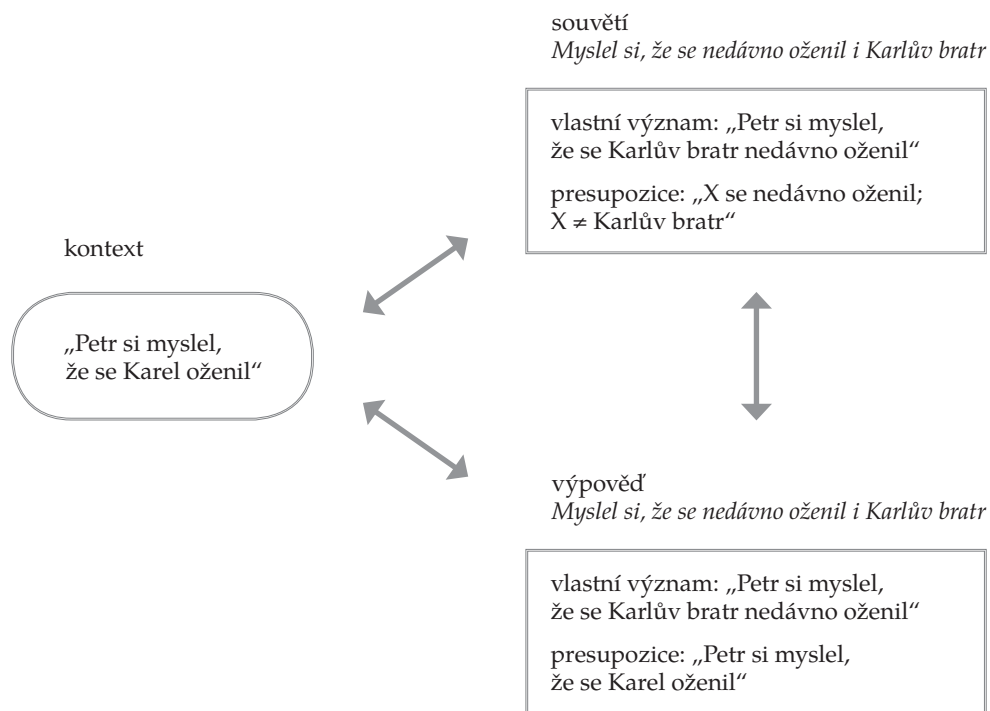
kteřý jsem představil v této knize, se předpokládá, že za jistých okolností lze **modifikovat také samotnou presupozici** – v tom smyslu, že presupozice asociovaná s větou je přizpůsobena kontextu, na jehož pozadí větu interpretujeme. Oba procesy, tj. akomodace kontextu i modifikace presupozice, jsou prostředkem k odstranění nesouladu mezi kontextem a presupozicí, který by znemožňoval nebo přinejmenším komplikoval interpretaci věty a v důsledku toho by oslaboval významovou soudržnost textu, jehož je věta součástí.

Presupozici lze modifikovat pouze tehdy, je-li v kontextu, na jehož pozadí větu interpretujeme, zahrnuta **propozice podobná presupozici**. V nejobecnější rovině lze rozlišovat tři typy modifikace presupozice: 1. modifikace založená na doplnění jistých elementů do presupozice, 2. modifikace založená na odebrání jistých elementů z presupozice, 3. modifikace založená na změně jistých elementů v presupozici. Pokud jde o první typ modifikace: V knize byla věnována pozornost zejména případům, kdy je do presupozice doplněn neveridický operátor (operátor negace nebo operátor epistemické možnosti). Druhý a (především) třetí typ modifikace byl demonstrován na případě částice *také*, která spouští presupozici obsahově paralelní s primární propozicí věty. Změna elementu presupozice má v tomto případě podobu jeho konkretizace, tj. významového a referenčního dourčení.

Všechny tři typy modifikace presupozice lze demonstrovat na níže uvedeném příkladu.

Petr se domníval, že Karel je ženatý. Myslel si, že se nedávno oženil i Karlův bratr.

Kontextem (levá část schématu, viz níže) je míněn kontext vzniklý po výpovědní realizaci prvního souvětí, tj. kontext, na jehož pozadí je interpretováno druhé souvětí. Ze všech propozic, které daný kontext zahrnuje, je ve schématu zachycena jen propozice odpovídající prvnímu souvětí. Ve schématu vpravo nahoře je zachycen vlastní význam i presupozice druhého souvětí interpretovaného izolovaně (presupozice spuštěná částicí *i*), vpravo dole je zachyceno totéž souvětí užití ve výpovědi, tj. na pozadí kontextu zahrnujícího první souvětí. Šipky ve schématu znázorňují vzájemné vztahy mezi kontextem, izolovaným souvětím a souvětím užitým ve výpovědi (vztah mezi oběma „verzemi“ souvětí je založen na jejich vztahu ke kontextu).

V kontextu je po výpovědní realizaci prvního souvětí zahrnuta propozice „Petr si myslel, že se Karel oženil“. Propozice „Petr si myslel, že Karlův bratr se nedávno oženil“ je primární propozicí druhého souvětí, propozice „X se nedávno oženil; X ≠ Karlův bratr“ je jednou z jeho presupozic. Při užití souvětí ve výpovědi musí tato presupozice být splněna, tj. recipient musí v kontextu nalézt tutéž propozici, jaká je obsahem presupozice. Kontext ovšem zahrnuje pouze propozici „Petr si myslel, že se Karel oženil“, od níž se daná presupozice odlišuje tím, že: 1. neobsahuje neveridický operátor (*myslel si*), 2. obsahuje časové určení (*nedávno*), 3. činitel děje je v ní pojat nekonkrétně. Aby presupozice mohla být splněna, tj. aby odpovídala propozici zahrnuté v kontextu, je třeba: 1. doplnit do ní neveridický operátor, 2. odstranit z ní časové určení, 3. konkretizovat činitele děje; srov. tři typy modifikace presupozice vymezené výše. Zatímco souvětí jako izolovaná jednotka presuponuje „X se nedávno oženil; X ≠ Karlův bratr“, souvětí zasazené do kontextu implikuje modifikovanou presupozici „Petr si myslel, že Karel se oženil“. Je nutno zdůraznit principiální rozdíl mezi presupozicí izolované věty a presupozicí věty užití ve výpovědi: presupozice prvního typu vyžaduje splnění kontextem, zatímco presupozice druhého typu je kontextem skutečně splněna.

Skutečnost, že presupozice lze do určité míry modifikovat, ukazuje, že nejsou tak rigidní, jak by se mohlo vyrozumívat z jejich obvyklé netečnosti vůči neveridickým operátorům. V zájmu významové spojitosti textu je recipient ochoten upravovat nejen své „staré“ předpoklady, tj. propozice obsažené v kontextu sdíleném s dalšími komunikanty, ale také „nejnovější“ předpoklady asociované s aktuálně vnímanou větou, tedy větné presupozice.

Literatura

- Antonelli, G. A. Non-monotonic Logic. In: Zalta, E. N. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Summer 2019 Edition. [cit. 15. září 2021] Dostupné z WWW: <http://plato.stanford.edu/entries/logic-nonmonotonic/>.
- Abbott(ová), B. Presuppositions as nonassertions. *Journal of Pragmatics*. 2000, 32, s. 1419–1437.
- Abusch(ová), D. Lexical Alternatives as a Source of Pragmatic Presupposition. In: Jackson, B. (ed.). *Proceedings of SALT 12*. Ithaca, NY: CLC Publications, 2002, s. 1–20.
- Amaral(ová), P.; Cummins, C.; Katsos, N. Experimental evidence on the distinction between foregrounded and backgrounded meaning. In: Roberts, C.; Tonhauser, J.; Kierstead, G. (eds.). *Proceedings of ESSLLI 2011 Workshop on Projective Content*. 2011, s. 1–7.
- Atlas, J. D. Presupposition. In: Horn, L.; Ward, G. (eds.). *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 2006.
- Bach, K. Semantic Slac. What is said and more. In: Tsohatzidis, S. (ed). *Foundations of Speech Act Theory: Philosophical and Linguistic Perspectives*. London and New York: Routledge, 1994, s. 267–291.
- Barwise, J.; Cooper, R. Generalized quantifiers and natural language. *Linguistics and Philosophy*. 1981, 4, s. 159–219.
- Beaver, D. Presupposition. In: Benthem, J. van; Meulen(ová), A. ter (eds.). *Handbook of Logic and Language*. Cambridge: The MIT Press, 1997, s. 939–1008.
- Beaver, D.; Geurts, B. Presupposition. In: Zalta, E. N. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Summer 2019 Edition. [cit. 15. září 2021] Dostupné z WWW: <https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/presupposition/>.
- Bedřichová, Z. *Částice implikující presupozici v češtině*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav českého jazyka a teorie komunikace.
- Berman, S. *On the semantics and logical form of wh-clauses*. Amherst, 1991. Disertační práce. University of Massachusetts at Amherst.
- Cummins, C.; Amaral(ová), P.; Katsos, N. Experimental Investigations of the Typology of Presupposition Triggers. *HUMANA.MENTE Journal of Philosophical Studies*. 2012, 23, s. 1–15. Dostupné z WWW: <https://www.humanamente.eu/index.php/HM/article/view/160>.

- Cummins, C.; Amaral(ová), P.; Katsos, N. Backgrounding and accommodation of presuppositions: an experimental approach. In: Chemla, E.; Homer, V.; Winterstein, G. (eds.). *Proceedings of Sinn and Bedeutung 17*. 2013, s. 201–218. Dostupné také z WWW: <http://semanticsarchive.net/sub2012/CumminsAmaralKatsos.pdf>.
- Čejka, M. Polarita kladu a záporu. In: Daneš, F.; Hlavsa, Z.; Grepl, M. (eds.). *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987, s. 260–278.
- Dahl, Ö. Presuppositions and propositions. In: Petöfi, J. S.; Francková, D. (eds.). *Präsuppositionen in Philosophie und Linguistik*. Frankfurt: Athenäum, 1973, s. 409–419.
- Daneš, F. Příspěvek k rozboru významové výstavby výpovědi. In: *Studie a práce lingvistické*. Praha: NČSAV, 1954, s. 263–271.
- Daneš, F.; Hlavsa, Z. (eds.). *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia, 1981.
- Dočekal, M. Veridikalita. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [cit. 15. září 2021] Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/VERIDIKALITA>.
- Donnellan, K. Reference and definite descriptions. *The Philosophical Review*. 1966, 75, s. 281–304.
- Eijck, J. van; Kamp, H. Representing discourse in context. In: Benthem, J. van; Meulen(ová), A. ter (eds.). *Handbook of Logic and Language*. Cambridge: The MIT Press, 1997, s. 179–238.
- Fillmore, Ch. J. Types of lexical information. In: Kiefer, F. (ed.). *Studies in syntax and semantics*. Dordrecht: Reidel, 1969, s. 109–137.
- Fintel, K. von. Would You Believe It? The King of France is Back! (Presuppositions and Truth-Value Intuitions). In: Reimer, M.; Bezuidenhout, A. (eds.). *Descriptions and Beyond*. Oxford, NY: Oxford University Press, 2004.
- Fintel, K. von. What is presupposition accomodation, again? *Philosophical Perspectives*. 2008, 22, s. 137–170.
- Fraassen, B. C. van. Presupposition, implication, and self-reference. *The Journal of Philosophy*. 1968, 65, s. 97–116.
- Frege, G. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*. 1892, 100, s. 25–50.
- Gazdar, G. *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*. New York: Academia Press, 1979.
- Geurts, B. Presuppositions and anaphors in attitude contexts. *Linguistics and Philosophy*. 1998, 21, s. 545–601.
- Geurts, B. *Presuppositions and Pronouns*. Oxford: Elsevier, 1999.
- Geurts, B.; Sandt, R. van der. Interpreting Focus. *Theoretical Linguistics*. 2004, 30, s. 1–44.

- Geurts, B. Specific indefinites, presupposition, and scope. In: Bäuerle, R.; Reyle, U.; Zimmermann, T. E. (eds.). *Presuppositions and Discourse*. Bingley: Emerald, 2010, s. 125–158.
- Grepl, M. K problematice klasifikace ilokučních aktů I. In: *Sborník pedagogické fakulty brněnské univerzity A*. 1997, 45, s. 55–62.
- Grepl, M. Pragmatická presupozice. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [cit. 15. září 2021] Dostupné z WWW: https://www.czechency.org/slovník/PRAGMATICKÁ_PRESUPOZICE.
- Grice, H. P. Logic and conversation. In: Cole, P.; Morgan, J. L. (eds.). *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975, s. 41–58.
- Hajičová, E. *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha: Academia, 1975.
- Hajičová, E. Struktura doplňovací otázky a odpovědi z hlediska aktuálního členění. *Slovo a slovesnost*. 1976, 37, s. 300–307.
- Hajičová, E. On presupposition and allegation. In: Sgall, P. (ed.). *Contributions to Functional Syntax, Semantics and Language Comprehension*. Amsterdam: Benjamins – Praha: Academia, 1984, s. 99–122.
- Hajičová, E. Postavení rematizátorů v aktuálním členění věty. *Slovo a slovesnost*. 1995, 56, s. 241–251.
- Hajičová, E. Negace. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [cit. 15. září 2020] Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/NEGACE>.
- Hajičová, E. Presupozice. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [cit. 15. září 2021] Dostupné z WWW: <https://www.czechency.org/slovník/PRESUPOZICE>.
- Heim(ová), I. File change semantics and the familiarity theory of definiteness. In: Bäuerle, R.; Schwarze, C.; Stechow, A. von (eds.). *Meaning, Use and Interpretation of Language*. Berlin: De Gruyter, 1983a, s. 164–189.
- Heim(ová), I. On the projection problem for presuppositions. In: Flickinger, D. a kol. (ed.). *Proceedings of the Second West Coast Conference on Formal Linguistics*. Stanford: Stanford University, 1983b, s. 114–125. (Přetištěno v: Davis, S. (ed.). *Pragmatics*. New York: Oxford University Press, 1991, s. 397–405.)
- Heim(ová), I. *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. New York: University of Massachusetts, 1989.
- Heim(ová), I. Presupposition projection. In: Sandt, R. van der (ed.). *Presupposition, Lexical Meaning and Discourse Processes: Workshop Reader*. University of Nijmegen, 1990. Dostupné z WWW: <https://semanticsarchive.net/Archive/GFiMGNjN/Presupp%20projection%2090.pdf>.

- Heim(ová), I. Presupposition projection and the semantics of attitude verbs. *Journal of Semantics*. 1992, 9, s. 183–221.
- Hintikka, J. Semantics for propositional attitudes. In: Davis, J. W. (ed.). *Philosophical Logic*. Dordrecht: Reidel, 1969, s. 21–45.
- Hirschová, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.
- Hlavsa, Z. K protikladu určenosti v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1972, 33, s. 199–203.
- Hlavsa, Z. *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*. Praha: Academia, 1975.
- Horn, L. R. A presuppositional analysis of *only* and *even*. *Papers from the 5th Regional Meeting*. Chicago Linguistic Society, 1969, s. 98–107. Dostupné také z WWW: http://ling.yale.edu/sites/default/files/files/horn/Horn1969_CLS5.pdf.
- Horn, L. *A Natural History of Negation*. Stanford: CSLI Publications, 2001.
- Horton(ová), D. Incorporating agents' beliefs in a model of presupposition. Technical report CSRI-201. Toronto: Computer Systems Research Institute, University of Toronto, 1987.
- Horton(ová), D.; Hirst, G. Presuppositions as beliefs. In: *Proceedings of the International Conference on Computational Linguistics (COLING)*. Budapešť: 1988, s. 255–260.
- Hoskovec, T. Věta a výpověď. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 520.
- Chomsky, N. *Deep Structure, Surface Structure and Semantic Representation*. 1968. [mimeograf]
- Chomsky, N. *Essays on Form and Interpretation*. New York: 1977.
- Ippolito(vá), M. On the Meaning of *Only*. *Journal of Semantics*. 2008, 25, s. 45–91.
- Jackendoff, R. An interpretative Theory of Negation. *Foundations of Language*. 1969, 5, s. 218–241.
- Jasinskaja, E. *Pragmatics and prosody of implicit discourse relations: The case of restatement*. Tübingen, 2007. Disertační práce. University of Tübingen.
- Kadmon(ová), N. *Formal Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 2001.
- Kamp, H. Discourse representation theory. In: Verschueren, J.; Östman, J.-O.; Blommaert, J. (eds.). *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins, 1995, s. 253–257.
- Karlík, P.; Nekula, M.; Rusínová, Z. (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1995.
- Karttunen, L. Some observations on factivity. *Papers in Linguistics*. 1971, 4, s. 55–69.
- Karttunen, L. Presupposition of compound sentences. *Linguistic Inquiry*. 1973a, 4, s. 169–193. Dostupné také z WWW: <http://www.stanford.edu/~laurik/publications/archive/plugsholesandfilters.pdf>.
- Karttunen, L. The last word. Austin: University of Texas, 1973b. [mimeograf]

- Karttunen, L. Presupposition and linguistic context. *Theoretical Linguistics*. 1974, 1, s. 181–194. Dostupné také z WWW: <http://www.stanford.edu/~laurik/publications/archive/presupplingcontext.pdf>.
- Karttunen, L. What went wrong? *Proceedings of SALT 26*. 2016, s. 705–731.
- Karttunen, L.; Peters, S. Requiem for presupposition. In: Whistler, K. (ed.). *Proceedings of the 3rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 1977.
- Karttunen, L.; Peters, S. Conventional implicature. In: Oh, Ch.-K.; Dinneen, D. (eds.). *Syntax and Semantics 11. Presupposition*. New York: Academic Press, 1979, s. 1–56. Dostupné také z WWW: <http://www.stanford.edu/~laurik/publications/ConvImp.pdf>.
- Keenan, E. Two kinds of presuppositions in natural language. In: Ch. Fillmore; D. Langendoen (eds.). *Studies in linguistic semantics*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1971, s. 45–52.
- Komárek, M. K sémantické a syntaktické charakteristice slov *ještě, již (už)*. In: *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám Františka Trávníčka*. Praha: SPN, 1958, s. 147–152.
- Komárek, M. K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí. *Slovo a slovesnost*. 1979, 40, s. 139–141.
- Komárek, M.; Kořenský, J.; Petr, J. (eds.). *Mluvnice češtiny 2 (Tvarosloví)*. Praha: Academia, 1986.
- Kraak, A. *Negative Zinnen Een Methodologische en Gramatische Analyse*. Hilversum: W. de Haan, 1966.
- Kripke, S. Presupposition and anaphora: remarks on the formulation of the projection problem. *Linguistic Inquiry*. 2009, 40, s. 367–386.
- Kuppevelt, J. van. Inferring from topics: Scalar implicatures as topic-dependent inferences. *Linguistics and Philosophy*. 1996, 19, s. 393–443.
- Lakoff, G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Journal of Philosophical Logic*. 1973, 2, s. 458–508.
- Langendoen, D.; Savin, H. The projection problem for presuppositions. In: Fillmore, C.; Langendoen, D. (eds.). *Studies in Linguistic Semantics*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1971, s. 373–388. Dostupné také z WWW: <http://dingo.sbs.arizona.edu/~langendoen/ProjectionProblemPresuppositions.pdf>.
- Lepore, E.; Ludwig, K. What is logical form?. In: Preyer, G.; Peter, G. *Logical Form and Language*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 54.
- Levinson, S. C. *Pragmatics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

- Lewis, D. Scorekeeping in a language game. In: Bauerle, R.; Egli, V.; Stechow, A. von (eds.). *Semantics from Different Points of View*. Berlin: Springer-Verlag, 1979, s. 172–187.
- Likavčan, L. Pragmatic Presupposition as Truth-determinant in Ordinary Language. 2012. Dostupné z WWW: <https://fddocuments.us/document/pragmatic-presupposition-as-truth-determinant-in-ordinary-language.html>. Text přednášky z konference 1st WFAP Graduate Conference 2012.
- Mathesius, V. Přívlastkové *ten, ta, to* v hovorové češtině. *Naše řeč*. 1926, 10, s. 39–41.
- Mikulová, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. Praha: MFF UK, 2005. Dostupné také z WWW: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/index.html>.
- Moens, M.; Steedman, M. Temporal ontology and temporal reference. *Computational Linguistics*, 14, 1988, s. 15–28.
- Montague, R. The proper treatment of quantification in ordinary English. In: Thomason, R. H. (ed.). *Formal Philosophy. Selected Papers of Richard Montague*. New Haven: Yale University Press, 1974.
- Morgan, J. L. On the treatment of presupposition in transformational grammar. In: Binnick, R. a kol. (ed.). *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago, Illinois: University of Chicago, 1969.
- Oliva, K. Kvantifikátor. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002a, s. 239.
- Oliva, K. Skopus. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002b, s. 391–392.
- Partee(ová), B. H. Topic, focus and quantification. *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory 1, Cornell Working Papers in Linguistics*. Cornell, 1991 s. 159–188.
- Partee(ová), B. H. Allegation and local accommodation. In: Partee(ová), B. H.; Sgall, P. (eds.). *Discourse and meaning: Papers in honor of Eva Hajičová*. Amsterdam: John Benjamins, 1996, s. 65–86.
- Peregrin, J. Topic and focus in a formal framework. In: Partee(ová), B. H.; Sgall, P. (eds.). *Discourse and meaning: Papers in honor of Eva Hajičová*. Amsterdam: John Benjamins, 1996, s. 235–254.
- Poldauf, I. Factive, Implicative, Evaluative Predicates. *Philologica Pragensia*. 1972, 15, s. 65–69.
- Rooij, R. van; Schulz(ová), K. *Only: Meaning and Implicatures*. In: Aloni, M.; Butler, A.; Dekker, P. (eds.). *The Semantics and Pragmatics of Questions and Answers*. Amsterdam: Elsevier, 2007, s. 199–224.
- Russell, B. On denoting. *Mind*. 1905, 14, s. 479–493.
- Sandt, R. van der. *Context and Presupposition*. London: Croom Helm, 1988.

- Sandt, R. van der. Presupposition projection as anaphora resolution. *Journal of Semantics*. 1992, 9, s. 333–377.
- Sandt, R. van der; Geurts, B. *Too*. *Proceedings of the 13th Amsterdam Colloquium*. Amsterdam: University of Amsterdam, 2001.
- Sgall, P.; Hajičová, E.; Buráňová, E. *Aktuální členění věty v češtině*. Praha: Academia, 1980.
- Sgall, P.; Hajičová, E.; Panevová, J. *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. Praha: Academia, 1986.
- Shanon, B. On the two kinds of presuppositions in natural language. *Foundations of Language*. 1976, 14, s. 247–249.
- Simons(ová), M.; Tonhauser, J.; Beaver, D.; Roberts, C. What projects and why. In: Li, N.; Lutz, D. (eds.). *Proceedings of SALT 20*. Ithaca, NY: CLC Publications, 2011, s. 309–327. Dostupné také z WWW: <http://www.ling.ohio-state.edu/~croberts/whatprojects.pdf>.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994.
- Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1960–1971.
- Soames, S. A projection problem for speaker presuppositions. *Linguistic Inquiry*. 1979, 10, s. 623–666.
- Soames, S. How presuppositions are inherited: a solution to the projection problem. *Linguistic Inquiry*. 1982, 13, s. 483–545.
- Soames, S. Presupposition. In: Gabbay, D.; Guenther, F. (eds.). *Handbook of Philosophical Logic*. Vol. 4. Dordrecht: Reidel, 1989, s. 553–616.
- Soames, S. Kripke on presupposition and anaphora. 2009. Dostupné z WWW: http://www-bcf.usc.edu/~soames/forthcoming_papers/Kripke_on_Presupposition.pdf.
- Stalnaker, R. Pragmatics. In: Davidson, D.; Harman, G. (eds.). *Semantics of Natural Language*. Reidel: Dordrecht, 1972, s. 389–408.
- Stalnaker, R. Pragmatic presuppositions. In: Munitz, M. K.; Unger, P. K. (eds.). *Semantics and Philosophy*. New York: New York University Press, 1974, s. 471–482.
- Stalnaker, R. *Inquiry*. Cambridge, MA: MIT Press, 1984.
- Stalnaker, R. Belief attribution and context. In: Grimm, R.; Merrill, D. (eds.). *Contents of thought*. Tucson: University of Arizona Press, 1988.
- Strawson, P. Identifying Reference and Truth-Values. *Theoria*. 1964, 30, s. 96–118.
- Strawson, P. *Introduction to logical theory*. London: Methuen, 1952.
- Strawson, P. On referring. *Mind*. 1950, 59, s. 320–344.
- Štěpánková, B. *Aktualizátory ve výstavbě textu, zejména z pohledu aktuálním členění*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2014.

- Tichý, P. An approach to intensional analysis. *Nous*. 1971, 5, s. 273–297.
- Uhlířová, L. Aktuální členění. In: Daneš, F.; Hlavsa, Z.; Grepl, M. (eds.). *Mluvnice češtiny* 3. Praha: Academia, 1987, s. 549–599.
- Uhlířová, L.; Kučerová, I. Základní slovosled. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [cit. 15. září 2021] Dostupné z WWW: https://www.czechency.org/slovník/ZÁKLADNÍ_SLOVO-SLED.
- Veselý, V. Kategorie kvantity a její vyjadřování v jazyce. In: Uličný, O.; Bláha, O. (eds.). *Studie k Moderní mluvnice češtiny: Úvahy o české morfologii*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
- Wilson(ová), D.; Sperber, D. Ordered entailments: an alternative to presuppositional theories. In: OH, Ch.-K.; Dinneen, D. (eds.). *Syntax and Semantics 11. Presupposition*. London: Academic Press, 1979, s. 299–323.
- Wittgenstein, L. *Tractatus logico-philosophicus: Logisch-Philosophische Abhandlung*. London: Routledge & Kegan Paul, 1974.
- Xue, J.; Onea, E. Correlation between presupposition projection and at-issueness: an experimental study. In: Roberts, C.; Tonhauser, J.; Kierstead, G. (eds.). *Proceedings of ESSLLI 2011 Workshop on Projective Content*. Ljubljana, 2011, s. 171–184.
- Zadeh, L. A. Fuzzy sets. *Information and Control*. 1965, 8, s. 338–353.
- Zeevat, H. Presupposition and accommodation in update semantics. *Journal of Semantics*. 1992, 9, s. 379–412.
- Zeevat, H.: Particles: Presupposition triggers, context markers or speech act markers. In: Blutner, R., Zeevat, H. (eds.). *Optimality Theory and Pragmatics*. Oxford: Palgrave-McMillan, 2003, s. 91–111.

Zdroje

- Hajič, J. a kol. *Prague Dependency Treebank 2.0*. Data/Software, Linguistic Data Consortium, 2006. Dostupné z WWW: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/index-cz.html>.
- Křen, M.; Cvrček, V.; Henyš, J.; Hnátková, M.; Jelínek, T.; Koček, J.; Kovářiková, D.; Křivan, J.; Milička, J.; Petkevič, V.; Procházka, P.; Skoumalová, H.; Šindlerová, J.; Škrabal, M. *Korpus SYN*, verze 9 z 5. 12. 2021. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2021. Dostupné z WWW: <https://www.korpus.cz>.
- Prohlížeč slovníků DEBDict*. Dostupné z WWW: <http://deb.fi.muni.cz/debdict/index-cs.php>.

Summary

I understand presupposition as both an implied or (less often) directly expressed proposition and a set of requirements which must be fulfilled by the context, i.e., the set of background assumptions shared by the communicants. The content of presupposition is formed by a piece of information which the speaker presents as predetermined, i.e., known to the communicants. The scope of context by which a presupposition can be fulfilled varies depending on the trigger type: generally the presupposed proposition must be included in a passive context, but for some triggers, e.g. for the particle *také* 'too', inclusion in an active, salient context is required.

Context shared by the communicants cannot be incremented by the primary proposition of the clause unless all the presuppositions semantically entailed in the primary proposition are satisfied. A presupposition is satisfied if and only if a proposition p which forms the content of the presupposition is part of the context. If the context does not entail p it can be accommodated, i.e., the proposition p can be attached to it. According to the model proposed in the book, under certain conditions a presupposition itself can also be modified to align with a similar proposition entailed in the context. In general, a presupposition possibly differs from the similar proposition in three ways: 1. It lacks an element which the similar proposition contains, 2. it contains an element which the similar proposition lacks, 3. it contains an element which is different from an element contained in the similar proposition. Modification of the presupposition is thus based on 1. adding an element into the presupposition, 2. removing an element from the presupposition, 3. changing an element in the presupposition.

As regards the modification based on addition of an element into the presupposition, the book deals with cases where the additional element is a nonveridical operator, in particular the negation operator or the operator of epistemic possibility. E.g.: (1) *Petrovy děti nespaly ve stanu, protože Petr žádné děti nemá.* (*Peter's children didn't sleep in the tent because Peter doesn't have any children.*) (2) *Je možné, že Petr má děti. Je možné, že jeho děti právě teď spí ve stanu.* (*It is possible that Peter has children. It is possible that his children are sleeping in the tent right now.*) The presupposition p (= „Petr má děti“ / „Peter has children“) triggered in the first clause of (1) must be modified to $\neg p$ (not p) once the second clause has been uttered. The presupposition p triggered in the second sentence of (2) must be modified to $\diamond p$ (it is possible that p) by virtue of the first sentence. In such cases the concept of modification assumes that the recipient primarily operates with a presupposition untouched by the nonveridical operator, since typically a presupposition is not affected by nonveridicality. If necessary, the recipient

modifies the presupposition by implementing the nonveridical operator. This model is similar, in a way, to the concept of aspectual coercion.

Modification based on both changing an element in the presupposition and removing an element from the presupposition was addressed within an analysis of the Czech particle *také* 'too, also'. Unlike most other presupposition triggers, the particle *také*: 1. triggers a presupposition which is parallel to the primary proposition, instead of being semantically entailed in the primary proposition, 2. requires that the presupposed proposition be part of the active context, while most triggers require only entailment in the set of background assumptions. The presupposition and the corresponding primary proposition can be divided into the elements X, Y and A, B, respectively, in such a way that the elements Y and B are identical while the elements X and A are different. In an isolated sentence, the element X is generic, but once the sentence has been uttered in a particular context, it becomes specific, provided it is specific in the proposition entailed in the context by which the presupposition gets satisfied. Besides triggering a presupposition, the particle *také* also plays a role in topic-focus articulation, marking either the focus or the contrastive topic. When not stressed, the particle foregrounds (emphasizes) constituents to which it is related; when stressed, however, it backgrounds them instead. Both functions, i.e., triggering a presupposition and marking the topic/focus, are discernible but inter-related: if the particle relates to the topic or to the foregrounded focus, then the distinct elements X and A are introduced; if it relates to the backgrounded focus, then it introduces the identical elements Y and B.

The fact that presuppositions can be modified indicates that they are not semantically rigid, as one could conclude based on their characteristic resistance to nonveridical operators, but to some extent flexible, semantically dynamic. This trait results from the willingness of recipients to modify their assumptions for the sake of the semantic coherence of the text.

Věcný rejstřík

- aditivní částice 20, 93, 95, 129
aditivní funkce/význam 115, 126, 127, 130
akomodace kontextu 20, 37–38, 39–41, 42–45, 48–50, 54, 57, 70–72, 80, 84, 91–92, 94, 109, 120–121, 128, 135, 144
aktualizační funkce 107–108, 114–115, 120, 122, 128
aktualizátor 101, 104–107, 109, 114–115, 117
aktuální členění 5, 7, 14–15, 45, 60–61, 84, 89, 99–100, 107, 140, 143
alegace 14–15, 45–46, 67, 74
anafora 20, 36, 39, 40, 91, 93, 98
antecedent 17, 28–39, 33, 40, 42, 84–85, 91–92, 123
antecedent podmínkového souvětí 17, 28–29, 33, 40, 42, 84–85
at-issue informace/obsah 22–24, 41–43
de dicto konstrukce/interpretace 37–38, 53, 123
de facto akomodace 72
de iure akomodace 72
de re konstrukce/interpretace 37–38, 53, 123
deaktualizační funkce 106–109, 114–115, 122
deaktualizátor 104, 106–107, 114–115
dědění presupozic 27, 31, 33–36, 63, 85–86
dialogový test 10, 54, 72, 97, 135
diferenční element presupozice 96, 103–105, 107, 109, 113–114, 122, 124, 128
doplňovací otázka 9, 50–51, 58–59, 61–63, 103, 105, 132
dvojí skopus 114–115, 129
dynamická sémantika 14, 18, 48, 50, 56–57, 143
elementární propozice 65–66, 74, 84
existenční presupozice 45, 50, 64, 70, 72–74, 78, 80, 84, 110, 133
experimentální dotazník 6, 81, 135
exportace 81
externí negace 13, 32, 49–50, 68, 70–73, 78–79
faktové sloveso 8, 20, 33–34, 42–43, 45, 54, 57, 63, 86, 143
filtr 26–28, 30–32, 37
fuzzy logika 53, 99
Hey, wait a minute test 11, 54
implikace 17, 41, 45, 55–56, 66, 76, 109, 118, 143
implikativní sloveso 8, 28
implikatura 16–17, 23–24, 30–35, 48, 55–56, 68, 76–77, 90, 133, 143
importace 81
inference 17, 20, 55, 81, 101, 109
informace/propozice v popředí 21–22, 44
informace/propozice v pozadí 21–22, 44
inkrementace kontextu 34, 65, 69, 85, 109
interní negace 13, 32, 50, 70–73, 78
intonační centrum 6, 51, 61, 93, 99, 100–102, 116
iterativní adverbium 42, 127
iterativní výraz 8
globální akomodace 20, 39, 40, 45
globální kontext 20, 30, 40–41, 69–70, 86
hloubková struktura věty 116–117
hloubkový slovosled 73, 82, 116
kladná presupozice 86, 112–113, 140
kladná věta 10, 51, 95, 133, 140
koherence textu/diskurzu/promluvy 11, 24, 48, 99
komplexní propozice 65–67, 69, 74–75, 82, 84

- konkretizace (elementu) presupozice 83, 96–98, 121, 126, 144
 konvenční implikatura 17, 30–32, 55–56, 68
 konverzační implikatura 17, 23–24, 32–35, 55–56, 68, 76–77, 133
 konsekvent podmínkového souvětí 17, 27, 29, 33, 84–85, 91
 kontext 6, 11–12, 14, 16–20, 24, 29–30, 32, 34–42, 45, 47–49, 53–59, 61–62, 64–72, 76, 78, 80, 82–87, 89–94, 97–101, 103, 107–110, 112–116, 118, 120–124, 126, 128, 130–132, 135, 141, 143–146
 kontextová (ne)zapojenost 15, 24, 45, 47, 61–62, 68, 72–76
 kontrafaktová podmínka 9
 kontrastivní kontextová zapojenost 100–104, 106, 109, 117
 kontrastivní přízvuk 92, 101
 kontrastivní základ 78, 101, 103, 107, 114–115, 120
 konverzační maxima 24, 55
 kumulativní hypotéza 26–27
 kvantifikátor 20, 35, 37, 41, 64, 74–77
 lexikální spouštěč 43–44
 lokální akomodace 20, 39–41, 43–45, 70–71
 lokální kontext 14, 18–20, 30, 40, 72, 78, 84, 86, 90
 měkký spouštěč 42
 metalingvistická negace 68, 129, 132
 modální operátor 32, 37–38, 41, 49, 54, 59, 110–112, 115
 model projekce presupozic 6, 32, 46, 50, 65, 86, 88
 modifikace presupozice 41, 48, 69, 72, 83, 108, 115, 120–121, 141–142, 144–145
 mutační sloveso 8, 55, 59–60, 140
 nediferenční element presupozice 96, 103–107, 109, 113–114, 116, 122, 124
 negace 10–11, 13–15, 25–26, 32, 34, 39, 41–42, 46, 48–56, 59, 67–80, 85, 89, 110, 112–113, 127, 129–133, 140, 144
 negační test 10, 49, 51–52, 54, 72, 102–103, 112
 nekontrastivní kontextová zapojenost 100–101, 104, 106, 109, 115, 117
 nerestriktivní vztažná věta 9, 52–53
 neurčitý kvantifikátor 75
 neveridický operátor 10–11, 25, 40, 48–50, 56, 63–64, 77, 80, 82–84, 92, 110, 112, 135, 140–142, 144–146
 non-at-issue informace/obsah 22–24, 41, 43
 nová informace 20, 48, 54, 72, 90, 100, 118
 objektivní slovosled 99–100, 102–103, 107
 ohnisko věty 14–15, 21–24, 45–46, 67–68, 73, 101–103, 107, 114–116, 130, 140
 operátor epistemické možnosti 10, 25, 66, 144
 operátor negace 10, 39, 50, 59, 67–68, 73, 75, 77–78, 85, 89, 127, 129, 131–133, 144
 operátor podmínky / podmínkového souvětí 10, 25, 40, 85
 otázkový test 24, 102–103
 otvor 27–28, 30–33, 37, 45–46
 paralelní propozice 47, 51–52, 65, 94, 96, 98, 104, 106, 110, 115, 117, 124–125, 128–129, 144
 posesivní adjektivum 58–59, 88, 140
 posesivní konstrukce 8, 45–46, 58
 povrchová struktura/podoba věty 96, 100–101, 107–108
 povrchový slovosled 82, 106, 112–113, 116, 128, 140
 pragmatická presupozice 15–17, 57, 61
 pravdivostní hodnota 13–15, 19, 30, 36, 47, 49–50, 52–53, 56–57, 64, 66, 98–99, 127
 pre-supozice 17, 34–35, 69
 primární propozice (věty) 47, 51–53, 55–56, 60, 64–65, 67, 73, 78, 96–98, 110, 114, 128–129, 132, 143–145
 projekce presupozice 5–6, 10, 12, 17, 25–43, 45–46, 50, 57–58, 63–65, 67–68, 78, 80, 82, 84–88, 90, 106–107, 110, 112–115, 128, 140–142
 projekce skupiny presupozic 110, 113, 141–142
 prototypická poloha částice 104–109, 114–115
 question under discussion / QUD 22–24, 42

- recipient 12, 23, 37–39, 45–46, 48, 52, 59,
 65–66, 68–72, 74, 78, 80–81, 90–91, 93, 97,
 99, 107–108, 128, 131, 141, 145–146
- reinterpretace 69–70, 79–80, 86, 123
- rezoluční spouštěč 43–44
- réma věty 96, 101, 105
- rematizátor 101, 105, 115
- restriktivní částice 95
- restriktivní funkce 130
- selhání presupozice 15, 20, 44, 52–53, 56, 72,
 74, 84, 141
- sémantická implikace / sémantické vyplý-
 vání 16, 20–22, 55–56
- sémantická presupozice 16, 57
- sémantika kontextových změn 19
- semifaktové sloveso 54
- síla presupozice 46, 61–63, 69
- sloveso propozičního postoje 29–30, 34, 36–38,
 80, 140
- sloveso souzení 9
- sloveso změny stavu 8, 58
- skalární konverzační implikatura 76
- skopus 13, 30, 32, 38, 41–42, 49–50, 60, 67,
 72–73, 75–78, 80, 82, 86, 90, 92, 104–105,
 110, 114–115, 117, 122–123, 129, 132
- splnění presupozice 12, 16, 18–20, 36–37, 40,
 45, 48–50, 53, 64–65, 67–69, 72, 85, 87–88,
 90, 92, 98, 108–110, 112, 114, 121–123, 141,
 143, 145
- spouštěč presupozice 7, 10–12, 20, 23, 25–26,
 42–48, 51–52, 54, 57–62, 64–65, 83, 87,
 91–93, 99, 103–104, 114–115, 121–122,
 132, 135, 140, 143
- spouštění presupozic 5–6, 25–27, 29, 35,
 37–40, 42, 45–48, 50, 52, 54, 57, 60, 63,
 67–69, 73, 78, 80, 82–85, 88–92, 94, 97,
 107–108, 118, 128, 144
- stupeň/míra (informační/komunikační) re-
 levance 21–22, 48
- subjektivní slovosled 99–103, 105, 107
- široký skopus 13, 49, 75–78, 80
- téma věty 15, 93
- teorie reprezentace diskurzu 19
- tvrdý spouštěč 68
- tvrzení 6, 11, 17, 22–23, 25–26, 34, 38, 49, 69,
 74, 76, 89, 133, 143
- určitá deskripce 7–8, 20, 42–43, 51–52, 58, 61,
 83, 140
- úzký skopus 13, 49, 75–78
- verbum dicendi 27, 32, 63, 84
- větný přízvuk 21, 61, 81, 99, 101–103, 109
- vidové vynucení 70
- vlastní význam 6–7, 10–11, 14, 48, 51, 55,
 59–60, 127, 129–130, 132–133, 143–145
- výpovědní dynamismus 100, 105–106,
 116–118, 120
- vytýkácí konstrukce 7, 9, 20, 42, 58
- základ věty 14–15, 23–24, 45–46, 67–68, 73,
 76, 78, 101, 103, 107, 114–116, 120, 140
- záporná věta 10, 13, 39, 69, 75, 78, 95, 110,
 125, 129, 133, 140–141
- záporná presupozice 51, 70–72, 86, 110,
 112–113, 129, 140
- zátka 27–28, 30, 32–33, 44
- známá informace 24, 48–49, 52, 56, 100, 103,
 105, 115, 118, 133, 143
- zrušení presupozice 12, 17, 30, 32, 34, 41–42,
 50, 56, 77, 87, 104, 112, 141–142

Jmenný rejstřík

- Antonelli, G. A. 20
Abbott(ová), B. 22
Abusch(ová), D. 42
Amaral(ová), P. 43
Atlas, J. D. 13
Bach, K. 56
Barwise, J. 75
Beaver, D. 35, 40, 81
Bedřichová, Z. 117
Berman, S. 41
Cooper, R. 75
Cummins, C. 43–44, 135
Čejka, M. 113
Dahl, Ö. 47
Daneš, F. 8, 59, 76, 100
Dočekal, M. 10, 63
Donnellan, K. 53
Eijck, J. van 19
Fillmore, Ch. J. 45
Fintel, K. von 11, 41, 54,
71–72, 97, 135
Fraassen, B. C. van 14–15, 67
Frege, G. 13
Fried(ová), M. 79, 84
Gazdar, G. 17, 32–35, 37, 48,
54, 69, 80, 86
Geurts, B. 19, 35, 80–81, 91,
98, 133
G REPL, M. 17
Grice, H. P. 17, 32, 55
Hajičová, E. 10, 14–15, 45–46,
49, 51, 61, 67–68, 72–77,
100–101, 105
Heim(ová), I. 19–20, 35–39,
41, 45, 47–50, 56, 64–65,
70, 80, 82–83, 86, 91–92,
98, 143
Hintikka, J. 36
Hirschová, M. 17
Hlavsa, Z. 8, 124
Horn, L. R. 68, 76, 89,
130–132
Horton(ová), D. 22, 35
Hoskovec, T. 64
Chomsky, N. 15, 53
Ippolito(vá), M. 133
Jackendoff, R. 75
Kadmon(ová), N. 42
Kamp, H. 19, 65
Karlík, P. 95
Karttunen, L. 7, 16, 18–19,
26–33, 35–37, 45, 48, 54,
60, 65, 80, 86, 90, 114,
125, 143
Keenan, E. 15, 17
Komárek, M. 94–95, 125
Kraak, A. 73
Kripke, S. 47, 61, 93–94,
97–98, 143
Kučerová, I. 2017
Lakoff, G. 53
Langendoen, D. 25–26
Lepore, E. 60
Levinson, S. C. 7, 52, 57
Lewis, D. 20
Likavčan, L. 57
Ludwig, K. 60
Mathesius, V. 8
Mikulová, M. 99–102, 115
Moens, M. 70
Montague, R. 30
Morgan, J. L. 26–27, 30
Oliva, K. 60, 75
Onea, E. 23, 42, 135
Partee(ová), B. H. 15, 41, 45
Peregrin, J. 15
Peters, S. 16, 30–33, 35, 48,
60, 90, 114, 125, 143
Poldauf, I. 63
Rooij, R. van 133
Russell, B. 13, 49
Sandt, R. van der 17, 19–20,
35, 39–40, 91, 133
Savin, H. 25–26
Sgall, P. 24, 53, 60, 82
Shanon, B. 11
Schulz(ová), K. 133
Simons(ová), M. 22, 41
Soames, S. 17, 35, 72, 132
Sperber, D. 21–22, 48
Stalnaker, R. B. 16, 18, 36, 46,
56–57, 61, 65
Steedman, M. 70
Strawson, P. 13–16, 49, 57
Štěpánková, B. 101
Tichý, P. 15
Uhlířová, L. 47, 61, 100, 104
Veselý, V. 75
Wilson(ová), D. 21–22, 48
Wittgenstein, L. 47
Xue, J. 23, 42, 135
Zadeh, L. A. 53
Zeevat, H. 40, 43, 47, 80–81,
92–93, 98, 109